

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

DR. P. J. COSIJN.

Etymologie.

ZESDE, HERZIENE DRUK.

HAARLEM,
DE ERVEN F. BOHN.

1881.

f 0,90.

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

DR. P. J. COSIJN.

Etymologie.

ZESDE, HERZIENE DRUK.

HAARLEM,
DE ERVEN F. BOHN.

1881.

LIJST VAN VERKORTINGEN.

Gr.	Grieksch.
Lt.	Latijn.
Ml.	Middeleeuwsch Latijn.
It.	Italiaansch.
Fr.	Fransch.
Oudfr.	Oudfransch.
Eng.	Engelsch.
Hd.	Hoogduitsch.
Ki.	Kiliaan, schrijver van een Nederlandsch-Latijnsch woordenboek der 16 ^e eeuw.

K L A N K L E E R.

Taal en woorden.

- § 1. Taal in 't algemeen is elke uiting van gedachten. Spreektaal is de regelmatige gedachtenuiting door middel van woorden.
- § 2. De klanken, waaruit de spreektaal bestaat, vormen de bestanddeelen der woorden.
- § 3. Een woord is een enkelvoudige of samengestelde spraakklank met eene bepaalde beteekenis.
- § 4. Door middel van woorden heeft zoowel het verkeer met anderen als het denken zelve plaats.
- § 5. Taal in een engere beteekenis omvat den woordenschat der menschheid of van een deel daarvan.
- § 6. De Nederlandsche taal is de algemeene schrijftaal der Noord- en Zuidnederlanders.
- § 7. De Nederlandsche taal behoort met het Engelsch, Hoogduitsch en andere talen tot den Germaanschen taalstam. Alleen door vergelijking met hare zustertalen kunnen wij haar grondig leeren kennen.

Letters , Lettergrepen , Klemtoon.

- § 8. Een *woord* is een door de menschelijke spraakwerktuigen gevormde klank met een bepaalde beteekenis.
- § 9. De ondeelbare woordklanken heet men *letterklanken*.
- § 10. De teekens, welke die letterklanken voorstellen, heeten *letterteekens*.
- § 11. Zoowel letterklanken als letterteekens heeten *letters*.
- § 12. De letterteekens zijn *enkelvoudig* of *samengesteld*.
- § 13. De enkelvoudige letterteekens van ons aan de Romeinen ontleend alphabet zijn 26 in getal; hiervan gebruikt men de *c*, *q*, *x* en *y* (*ypsilon*) alleen in vreemde woorden; doch de *c* ook in 't samengestelde letterteeken *ch*.
- § 14. Twee of meer enkelvoudige letterteekens, die één enkelen letterklank voorstellen, vormen een samengesteld letterteeken. Dit bestaat uit de verdubbeling van hetzelfde letterteeken of uit twee verschillende letterteekens. De laatste zijn **e**, **eu**, **oe**, **ch**, **sj** en de **sch** in *schachelen*, *schako* enz.
- § 15. De letterklanken zijn *klinkers* of *medeklinkers*.
- § 16. Een *lettergreep* bestaat uit letterklanken, welke in eens worden uitgesproken.
- § 17. Een lettergreep heet *open*, zoo ze op een klinker, *gesloten* zoo ze op een medeklinker uitgaat.
- § 18. Door den *klemtoon* worden de lettergrepen tot woorden verbonden.
- § 19. Toon of klemtoon heet de nadruk, waarmede een lettergreep wordt uitgesproken.
- § 20. Van een meerlettergrepig woord heeft die lettergreep, waarop de meeste nadruk valt, den *hoofdtoon*; die, welke met minder nadruk wordt uitgesproken, den *bijtoon*; de overige waarop geen nadruk valt, zijn *toonloos*: *óndermèèster*.

- § 21. Eenlettergrepige toonlooze woordjes heeten òf *enclitisch* òf *proclitisch*; zij sluiten zich innig aan de onmiddellijk voorgaande of volgende woorden aan.

Klinkers.

- § 22. Het beschaafd Nederlandsch heeft zeven klinkers: **a, e, i, o, eu, oe, u**. Alleen in open lettergrepen hebben zij de natuurlijke of *volkomen* uitspraak, in gesloten lettergrepen worden zij òf *gerekt* òf *onvolkomen* uitgesproken; de gerekte uitspraak stelt men door het samengestelde letterteeken voor. De onvolkomen uitspraak van **oe** valt met die van **o** samen; de onvolkomen **eu** met die van **u**.

Voorbeelden.

ba, baar, bak		boor, boren, bord
zee, zeer, zes		beu, beur
wie, wier, wig		zoek, zoeken, kocht
u, uur, kuch, veelvuldig.		

Aanm. Volkomen klinkers heeten ook *open* klinkers, dewijl zij alleen in open lettergrepen voorkomen; de onvolkomen klinkers heet men *gesloten* klinkers, dewijl zij alleen in gesloten lettergrepen voorkomen. Zoowel de volkomen als de gerekte klinkers worden *heldere* klinkers genaamd.

- § 23. De toonlooze, doffe of *neutrale* klinker komt alleen in toonlooze lettergrepen voor. Men stelt hem voor de *g, k, ng* en *nk* door **i**, voor de *m* (in eenige plaatsnamen) door **u**, in de uitgangen *lijk* en *lijks* door **ij**, in de overige gevallen door **e** voor.

Voorbeelden.

honig, bezig, goedig, bezigen, gebezigd enz.
havik, haviken, prediken, gepredikt enz.

honing, koning, kroning, vertooning enz.

Rottum, Gorkum, Dokkum enz.

kwelijk, degelijk, dagelijks, nauwelijks enz.

gave, bezem, sleutel, koopen, Zaterdag, je, we, me enz.

Aanm. Ook in *dikwijls* en de bezittelijke voornaamwoorden *mijn* en *zijn* is de **ij** vaak toonloos; in *bijzonder* klinkt ze als **i**.

- § 24. Het Nederlandsch heeft tweeërlei heldere *e*'s en *o*'s, de zachte en de scherpe. De zachte zijn uit enkelvoudige klinkers, de scherpe uit tweeklanken ontstaan.
- § 25. De zachtheldere *e* ontstond uit **a** of **i**, de scherpe uit **ai**. De zachtheldere *o* ontstond uit **u** (spreek uit *oe*), de scherpe uit **au**.
- § 26. In verwante Nederlandsche, Hoogduitsche of Engelsche woordvormen bleven de oorspronkelijke klinkers en tweeklanken bewaard of gingen regelmatig in andere klinkers en tweeklanken over. Hierop berusten de volgende acht regels.¹⁾
- A I.** Zachthelder is de **e**, waarvoor in verwante Nederlandsche, Hoogduitsche of Engelsche woordvormen **a** of **i** staat.

Voorbeelden.

bede (*bidden*), beek (Hd. *Bach*), beet (Hd. *Biss*), besteden (*stad*), beter (*baten*), beven (*bibberen*), bever (Hd. *Biber*), bezig (Eng. *busy*, voor *bisy*), deel (plank, Hd. *Diele*), degen (*dagge*), dreef (Hd. *Trieb*), dwepen (*dwopen*), edel (*adel*), egel (Hd. *Igel*), ezel (Eng. *ass*), femelen (*fimelen*), gedwede (Mnl. *gedwade*), gene (*ginds*), gevel (Hd. *Giebel*),

---

¹⁾ Een zuiver wetenschappelijke behandeling der klinkers kan in een schoolboek zonder groot nadeel voor het onderwijs niet gegeven worden. Daarom laat ik deze acht regels maar onveranderd. Hier en daar heb ik zelfs een vreemd woord opgenomen, als *kwede* en *kok* onder **A**, I en II.

greep (Hd. *Griff*), gretig (*graag*, uit *gráddig*, gratig), heep (Hd. *Hippe*), hekel (*akelig*), hemel (Hd. *Himmel*), henen (Hd. *hin*), kedel (Hd. *Kittel*), keper (Hd. *Kieper*), kerel (*karel*), kever (Hd. *Käfer*, Eng. *chafer*), kneep (Hd. *Kniff*), kregel (*kriegel*), krekel (Eng. *cricket*), kwede (Hd. *Quitte*), leven (Eng. *to live*), lever (Eng. *liver*), mede (*mits*), menig (uit *man-ig*, Hd. *manch*), neder (Hd. *nieder*), negen (Eng. *nine*), neef (*nicht*, d. i. *nifte*), neet (Hd. *Niss*, Eng. *mit*), nering (Hd. *Nahrung*), onderhevig (*onderhavig*), pegel (Eng. *piggin*), pekel (Eng. *pickle*), plegen (*plicht*), rekel (Hd. *Racker*), reet (Hd. *Riss*), scheel (Hd. *schielend*), schelen (*verschillen*), scheen (Eng. *skin*), sedert (*sinds*), schemeren (*schim*), schrede (Hd. *Schritt*), slede (Hd. *Schlitten*), snede (*smit*), schreef (*schreve*, *schrift*), spelen (*verspillen*), spenen (Hd. *spänen*), spleet (*split*), stede (*stad*), steken (*stikken*), steek (Hd. *Stich*), stevel (Hd. *Stiefel*), steel (Hd. *Stiel*), streek (Hd. *Strich*), streep (Eng. *strip*), streven (*strübbelen*), teef (Ndd. *Tiffe*), teek (Eng. *tick*, Hd. *Zicke*), telen (Eng. *to till*, verwant met Hd. *Ziel*), teling (*taling*), tepel (verkleinw. van *tip*), veder (Hd. *Gefieder*), veel (Hd. *viel*), vegen (*vagen*, *vagevuur*, *uitvaagsel*), verdedigen (*verdadingen*), vezel (*vaze*, Hd. *die Fase*), vrede (Hd. *Friede*), weder (nog eens, Hd. *wieder*; tegen, Hd. *wider*), (on-)weder (Hd. *Gewitter*), welig (*wilg*), weren (*bewaren*, *vrijwaren*), wemelen (Hd. *wimmeln*), wezel (Hd. *Wiesel*), zege (Hd. *Sieg*), zede (Hd. *Sitte*), zeker (Hd. *sicher*), zenuw (Eng. *sinew*), zeven (Hd. *sieben*), zeven (*ziften*; Eng. *to sift*), benevens de meervouden *leden*, *ledematen*, *reven*, *smeden*, *schepen*, *speten*, *spletten*, van de woorden *lid*, *rif*, *smid*, *schip*, *spit* en *split*.

- I. Zachtelder is de **o**, waarnaast in het Hoogduitsch **u** of **ü**, in het Engelsch **o** staat.

Voorbeelden.

bodem (Eng. *bottom*), boter (Hd. *Butter*), boren (Eng. *to bore*), honing (Eng. *honey*), (wan)hoop (Eng. *hope*), hoos (kous, Eng. *hose*), kloof (Hd. *Kluft*), kogel (Hd. *Kugel*), (steen)kool (Eng. *coal*), koper (Hd. *Kupfer*), koren (Eng. *corn*), molen (Hd. *Mühle*), logen (Hd. *Lüge*), noot (Hd. *Nuss*), oven (Eng. *oven*), over, boven (Eng. *over*), pook (Eng. *poker*), schoot (Hd. *Schuss*), schoren (Eng. *to shore*), schotel (Hd. *Schüssel*), sloof (sukkel, Eng. *sloven*, verschillend van *sloof*, voorschoot), smoken (Eng. *to smoke*; 't Duitse *schmauchen* komt niet in aanmerking), (voet-)spoor (Hd. *Spur*), sprook (Hd. *Spruch*), stoof (Hd. *Stube*, Eng. *stove*), stoven (Eng. *to stove*), toog (Hd. *Zug*), vogel (Eng. *fowl*), volen (Hd. *Füllen*), voor, te voren (Eng. *for*), voor (Hd. *Furche*), zode (Eng. *sod*), zool (Eng. *sole*), zoon (Eng. *son*).

Aann. Eveneens zijn de *e* en *o* zachthelder, die in het Hollandsch dialect met de *eu* afwisselen: goot, *geut*; koning, *keunig*; woning, *weuning*; zeven, *zeuven*; tegen, *teugen*; peluw, *peuluw*; schoot, *scheut*; zomer, *zeumer*; logen, *leugen*; molen, *meulen*; noot, *neut*; enz.

- II. Zachthelder zijn **e** en **o**, die in het Nederlandsch en Hoogduitsch met de geslotene afwisselen.

Voorbeelden.

beloven (*belofte*), beter (Hd. *besser*, Nl. betweter), bevelen (*bevel*), bezem (Oudg. *bessem*), bezie (*bes*), blozen (*blos*), broos (*bros*), deken (*dekken*), dodert of dooier (Hd. *Dotter*), doren (Hd. *Dorn*, ook *doorn* geschreven § 65), even (*effen*), geel (Hd. *gelb*), grove (*grof*), hopen (*hoffen*), horen (znw.

Hd. *Horn*), ketel (Hd. *Kessel*), keten (*ketting*), kleven (*klefferig*), klepel (*kleppen*), koker (Hd. *Kocher*), koren (verkleinw. *korrel*, Hd. *Korn*, Eng. *corn*), leken (*lekken*), koken (*kok*), lepel (*leppen*), loven (*lof*), loten (*lot*), mede (*met*), mede (honingdrank, Hd. *Meth*), mogen (*mocht*), nevens (*neffens*), tevens (*teffens*), nopen (*nopijzer*), open (Hd. *offen*), oorlogen (*oorlog*), spelen (*spel*), teer (*terre*), toorn (Hd. *Zorn*), treden (*tred*), treek (*trek*), veen (*ven*), veter (Hd. *Fesser*, *Fessel*), voren (Hd. *Forche*), vore (Ki. *vorre*, Hd. *Furche*), vloot (*vlot*), zomer (Hd. *Sommer*), en de meervouden *gebeden*, *gebreken*, *goden*, *loten*, *oorlogen*, *treden*, *wegen*, *sloten*, van *gebed*, *gebrek*, *god*, *lot*, *oorlog*, *tred*, *weg*, *slot*.

Aann. Eveneens beantwoordt de gesloten Engelsche *u* aan onze zachteldere *o*: poten (planten, Eng. *to put*), spoor, aansporen (Eng. *spur*), vore (Eng. *furrow*), drogist (Eng. *druggist*), noot (vrucht, Eng. *nut*), boter (Eng. *butter*), zomer (Eng. *summer*) enz.

III. Zachtelder zijn *e* en *o* in *alle* sterke werkwoorden en hunne afleidsels; behalve *loopen*, *stooten*, en *heeten* en de afleidsels van het impf enk. der 4^e en 5^e klasse. Sterk waren ook *teren*, *knedden*, *kleven*, *sneven* enz.

Zoo komt *leger* van *liggen*; *ontberen* van *beren*, waarvan nog over is *ge-boren*; *generen* en *nering* van *genezen*; *kwedelen* en *kweezelen* van een sterk werkw., waarvan het Eng. impf. is *I quoth*; *stoken* van *steken*; *hevel* en *hevig* van *heffen*; *schepen* en *schepel* van *scheppen*; *veer* van *varen*; *sprook* van *spreken* enz.

Doch de werkw. der 4^e en 5^e klasse hebben afleidsels zoowel met zachte als scherpe *e*'s en *o*'s: *bete* van *bijten*; daarentegen *bleek* van *blijken*; *zoogen* van *zuigen*; *betooogen*, *toom*, *toonon* van *tiegen*, enz.

IV. Zachthelder zijn de *e*'s en *o*'s in alle vreemde woorden, waarin zij niet uit *ai* of *au* zijn ontstaan.

Voorbeelden.

abrikoos (Fr. *abricot*), alkoof (Fr. *alcove*), apotheek (Lt. *apotheca*), beet (Lt. *beta*), choor (Lt. *chorus*), cedel (Fr. *cédule*), ceder (Lt. *cedrus*), deken (Lt. *decanus*), framboos (Fr. *framboise*); herout (Fr. *héraut*); horloge (Fr. *horloge*), ivoor (Fr. *ivoire*), jenever (Fr. *genèvre*), jood (Fr. *Judaëus*), kastoor (Fr. *castor*), keker (Lt. *cicer*), kevie (Lt. *cavea*), kemel (Lt. *camelus*), keten (Lt. *catena*), komeet (Lt. *cometa*), komfoor (Fr. *chauffoir*), kantoor (Fr. *comptoir*), komijn, (Fr. *cumin*), kroon (Lt. *corona*), kroot (Fr. *carotte*), ledekant (Fr. *lit-de-camp*), leep (Lt. *lippus*), lelie (Lt. *lilium*), leveren (Fr. *livrer*), melis (Fr. *melasse*), menie (Lt. *minium*), meter (Lt. *metrum*), meter (Lt. *mater*), mode (Lt. *mode*), moor (stof, Fr. *moire*), neger (Lt. *niger*), nevel (Lt. *nebula*), (muziek)noot (Lt. *nota*), olie (Lt. *oleum*), olifant (Lt. *elephantus*), olijf (Lt. *oliva*), pastoor (Lt. *pastor*), peet, peter (Lt. *pater*), peterselie (Lt. *petroselinum*), polemiet (Lt. *polymitus*), pool (Lt. *polus*), popel, populier (Lt. *populus*), planeet (Lt. *planeta*), pogen (Lt. *pugnare*), prediken (Lt. *praedicare*), prevelen (Mt. *parabolare*), profeet (Lt. *propheta*), regel (Lt. *regula*), roos (Lt. *rosa*), rozemarijn (Lt. *ros marinus*), salpeter (Lt. *sal petrae*), school (Lt. *schola*), sober (Lt. *sobrius*), stoel (Lt. *stola*), synode (Lt. *synodus*), tegel (Lt. *tegula*), toon (Lt. *tonus*), toren (Lt. *turris*), vlegel (Lt. *flagellum*), schotel (Lt. *scutella*), troon (Lt. *thronus*), tronie (Fr. *trogne*), vedel (Mt. *vitula*), revelen (Fr. *rêver*), viool (It. *viola*), zegen (Lt. *signum*), zegen (net, Lt. *sagena*), zemelen (Lt. *simila*), zeker (Lt. *securus*), zoon (aardgordel, Lt. *zona*).

- B I.** Scherphelder is de *ee*, waarnaast in het Nederlandsch of Hoogduitsch **ai** of **ei**, in het Engelsch **oa** of **o** staat.
- I.** Scherphelder is de *oo*, waarnaast in het Hoogduitsch **au**, **äu** of **eu**, in 't Engelsch **ea** staat.

Voorbeelden.

beer (manneljesvarken, Eng. *boar*, onderscheiden van *beer*, *berin*), bleek (Hd. *bleich*), breed (Hd. *breit*, Eng. *broad*), boogerd, boom (Hd. *Baum*), boon (Eng. *bean*), brood (Eng. *bread*), deeg (Hd. *Teig*), deel (Hd. *Theil*), dood (Eng. *dead*), doof (Hd. *taub*, Eng. *deaf*), doopen (Hd. *taufen*), doos (Zuidd. *Tause*), droom (Hd. *Traum*, Eng. *dream*), eed (Hd. *Eid*, Eng. *oath*), eek (Hd. *Eich*, Eng. *oak*), een (Hd. *ein*, Eng. *one*), geen (Hd. *kein*), geeselen (Hd. *geiseln*), gelooven (Hd. *glauben*), gemeen (Hd. *gemein*), gereed (*bereiden*), goochelen (Hd. *gaukeln*), groot (Eng. *great*), heel (*heil*, Hd. *heil*), heesch (Hd. *heiser*), hoop (Hd. *Haufen*), hooren (Eng. *to hear*), kleet (Hd. *Kleid*, Eng. *clothes*), koopen (Hd. *kaufen*), leed (Hd. *Leid*), leelijk (van *leed*), leenen (Eng. *to loan*), loochenen (Hd. *läuchnen*), lood (Eng. *lead*), leem (Eng. *loam*, Hd. *Leim* of *Lehm*), loog (Hd. *Lauge*), look (Hd. *Lauch*), meenen (Hd. *meinen*), oor (Eng. *ear*), reede (Eng. *road*), reeder (*bereider*), reep (Eng. *rope*, Hd. *Reif*), rook (Hd. *Rauch*), rooven (Hd. *rauben*, Eng. *to reave*), scheede (Hd. *Scheide*), schoof (Eng. *sheaf*), smeeken (Hd. *schmeicheln*), speak (Hd. *Speiche*, Eng. *spoke*), steen (Hd. *Stein*, Eng. *stone*), stoom (Eng. *steam*), stroom (Eng. *stream*), teeken (Hd. *Zeichen*, Eng. *token*), teen (Eng. *toe*), (be)toogen (Hd. *zeugen*), toom (Hd. *Zaum*, Eng. *team*), tooveren (Hd. *zaubern*), vleesch (Hd. *Fleisch*), weede (Eng. *woad*, Hd. *Waid*), week (Hd. *weich*), weenen (*weinig*), wees (Hd. *Waise*), zeem (Hd. *Seim*),

zeep (Eng. *soap*, Hd. *Seife*), zeer, bezeeren (Eng. *sore*), zweet (Hd. *Schweisz*), zoogen (Hd. *saugen*), zoom (Hd. *Saum*, Eng. *seam*), zeever (Hd. *Seifer*).

Vergelijk verder de vreemde woorden: leek (Lt. *laicus*), kool (gewas, Lt. *caulis*), Moor (Lt. Maurus), poos (pauze, Lt. *pausa*), poover (Fr. *pauvre*).

Eene uitzondering maakt het met den bijtoon voorziene achtervoegsel *-heid*, mv. *-heden*: *dwaasheid*, *dwaasheden*.

- II. Als scherphelder worden schriftelijk voorgesteld *ee* en *oo*, die uit samentrekking of afwerping ontstaan zijn.

Voorbeelden.

alree (*alreede*), bee (*bede*), boo (*bode*), bloo (*bloode*), boom (*bodem*), ceel (*cedel*), door (*doder*, *dooier*), gedwee (*gedwede*), keel, kiel (*kedel*), kwee (*kwede*), kweelen (*kwedelen*), leeg (*ledig*), leewater (*ledewater*), leer (*leder*), mee (*mede*), oolijk (Ki. *oodelijk*), preeken (*prediken*), ree (*reede*), slee (*slede*), snee (*sneede*), steeg (*stedig*), teer (*teeder*, eigenlijk *teder*), tree (*trede*), veel (*vedel*), veer (*veder*), vree (*vrede*), weer (*weder*), zoo (*zode*).

Aann. In de gewestelijke spraak klinken deze *e*'s en *o*'s te recht zacht, wanneer zij namelijk niet aan oorspronkelijk scherpe klinkers (tweeklanken) beantwoorden; de apocope of syncope wijzigt de natuur der klinkers niet.

- III. Scherphelder zijn *ee* en *oo* in opene eenlettergripige woordjes, behalve in de tusschenwerpsels *o!* *he!*

Voorbeelden.

dee(moedig), ee(gade), ree, thee, vee, wee, zee, stroo, vlooo, vroom(lijk), zoo.

- IV. Scherphelder zijn *ee* en *oo* in de met den hoofdtoon voorziene achtervoegsels *eeren*, *eel*, *ees*, *loos*, benevens de samenstellingen van *genoot*.

Voorbeelden.

Chincezen, Portugeezen enz.
 waardeeren, regeeren, boetseeren, halveeren enz.
 bekkeneelen, houweelen, truweelen, kasteelen, tooneelen enz.
 goddelooze, machteloze, liefdelooze enz.
 dischgenooten, speelgenooten enz.

Aann. 1. Worden *ee* en *oo* toonloos, dan bezigt men het enkelvoudige letterteeken: *juwelier*, *kastelein* enz. Vergelijk *kemelen* met *kameelen*. Doch met heldere klinkers *tooneelist*, *bureelist*.

Aann. 2. Schijnbare afwijkingen van deze regels als *boot* (Eng. *boat*), *kool* (Eng. *coal*), *genoot* (Hd. *Genosse*), *smoken* (Hd. *schmauchen*), *rooken* (Eng. *to roke*), *veroorloven* (Hd. *erlauben*), enz. komen hier niet in aanmerking.

Tweeklanken.

- § 27. Een tweeklank ontstaat door den geleidelijken overgang van den eenen klinker in den anderen.
- § 28. Het Nederlandsch heeft veertien tweeklanken.
- § 29. De onvolkomen **a**, **e**, **o** smelten met een volgende **i** of **u** (spreek uit *oe*) samen tot de tweeklanken **ai**, **au**; **ou**; **ei** en **ij**.

Een bijzonderen tweeklank vormt **ui** in *huis*, welke wederom verschilt van de gelijkelijk geschreven tweeklank in *lui*, *bui* enz. Ook onderscheide men den tweeklank **eu** in *heup* van den klinker **eu** in *beur* enz.

De heldere **a**, **e**, **i**, **o** en **oe** smelten met een volgende

i of **u** (spreek uit *oe*) te zamen tot de *verlengde* tweeklanken **aaï; aaü; eeu; icu, oei** en **ooi**.

- § 30 De tweeklank **aaü** wisselt met **au** in de tusschenwerpsels *aaü* en *au*, *miaau* en *miau*. In de overige woorden staat *au*: *blauw*, *gauw*, *klauteren*, *laurier* enz. Men verwarre de *au* niet met *ou* en onderscheide *blauwen* en *blouwen* (slaan), *kauw* (vogel) en *kouw* (kooi), *dauw* en *douw*, enz. Doch zij wisselen in *outaar* en *outaar* voor *altaar*.
- § 31. De **ei** is ontstaan uit den tweeklank **ai** en wisselt dus in het Nederlandsch met de scherpe **ee**, in het Engelsch met **o** of **oa** af.

Voorbeelden.

heimelijk (Eng. *home*), eik (Eng. *oak*), eigen (Eng. *own*), beide (Eng. *both*), geit (Eng. *goat*), heilig (Eng. *holy*), klein (*klein*), verbreiden (*breed*, Eng. *broad*), weinig (*weenen*) enz. Uitgezonderd is *wereld* (Eng. *world*).

- § 32. Soms ontstond zij uit een **e** voor een **n** of uit een **a** voor een **l**, meest door den invloed eener oudtijds volgende *i* of *j* (*Umlaut*).

Voorbeelden.

deinzen (v. *denzen*), einde (Hd. *Ende*), geinster (v. *genster*), heinde (v. *hende*), peinzen (Fr. *penser*), veinzen (v. *venzen*), feil (naast *falen*), veilig (voor *valig*).

- § 33. Voorts ontstond zij, evenals in het Engelsch, door klinkerwording der *g* na *a* of *e*, en beantwoordt dus aan een Engelsche *ai* of *ay*.

Voorbeelden.

blein (Eng. *blain*), brein (Eng. *brain*), geleid (uit *gelegd*), gezeld (uit *gezegd*), heining (uit *hagening*), dweil (uit

doegel), meid (uit *maged*), peil (uit *pegel*), steil (uit *steigel*), teil (uit *tegel*), zeil (Hd. *Segel*), zeis (uit *zegese*), *labbei* (labbege), *klappei* (klappege) enz.

- § 34. In vreemde woorden beantwoordt zij aan de Latijnsche **aj**, **ae**, en de Fransche klanken **ai**, **ei**, **oi**, **é**, **ée** en **eau**.

Voorbeelden.

aambeï, aardbei (Fr. *baie*), balein (Fr. *baleine*), cichorei, suikerij, (Fr. *chicorée*), feit (Fr. *fait*), fontein (Fr. *fontaine*), galei (Ofr. *galée*), grein (Fr. *grain*), hakenei (Fr. *haquenée*), kapitein (Fr. *capitaine*), karwei (Fr. *corvée* onderscheiden van karwij(zaad), Fr. *carvi*), kastelein (Fr. *châtelain*), keizer (Lt. *Caesar*), lakei (Fr. *laquais*), lamprei (Fr. *lamproie*), livrei (Fr. *livrée*), marsepein (Fr. *massepain*), Mei (Lt. *Majus*), meier (Lt. *major*), paleis (Fr. *palais*), pasteï (Oudfr. *pasté*), p(l)aveien (Fr. *pavé*), plezier (Fr. *plaisir*), postelein en porcelein (Fr. *porcelaine*), prei, porei (Fr. *porreau*), sein (Fr. *seing*), seizoen (Fr. *saison*), refrein (Fr. *refrain*), schalmei (Fr. *chalumeau*), trein (Fr. *train*), vallei (Fr. *vallée*), benevens het achtervoegsel *teit*, Fr. *té* (Lt. *tas*): sociëteit, varieteit, enz.

- § 35. De **ij** is ontstaan uit een dubbele **i** en wordt nog steeds in de noordelijke gewesten als **i** uitgesproken. Zij beantwoordt aan een Engelsche **i** en aan een Friesche **ii** of **i**, deels in echt Germaansche, deels in vreemde woorden.

Voorbeelden.

dijk (Eng. *dike*), ijzel, ijzelen, ijs (Eng. *ice*, en hiernaar verkeerdelijk ijzen, ijselijk), mijt (Eng. *mite*), pijp (Eng. *pipe*), gijzel (Eng. *gisle*), rijmen, rijm (Eng. *rime*), rijp

(Eng. *ripe*), sijsje (Eng. *siskin*), schijf (Eng. *shive*), lijf (Eng. *life*), pijnboom (Eng. *pine*), slijm (Eng. *slime*), rijk (Eng. *rich*), wijd (Eng. *wide*), wijf (Eng. *wife*), wijn (Eng. *wine*), twijnen (Eng. *to twine*), wijs (Eng. *wise*), wijl (Eng. *while*), zwijn (Eng. *swine*), blijde (Eng. *blithe*), bij (Eng. *by*), dij (Eng. *thigh*), afgrijslijk (Eng. *grisly*), tijd (Fri. *tiid*), zijde (kaut, Eng. *side*), zijl (sluis, Fri. *ziil*), mijn (Eng. *mine, my*), dijn (Eng. *thine, thy*), lijn (Eng. *line*), gelijk (Eng. *like*), ijdel (Eng. *idle*), bijbel (Eng. *bible*), mijl (Eng. *mile*), lijm (Eng. *lime*), fijn (Eng. *fine*), prijs (Eng. *price*), ijver (Fri. *iver*), krijg (Fri. *kriig*), nijd (Fri. *nidig*), slijk (Fri. *sliik*), twijfel (Fri. *twifel*), vlijt (Fri. *flitig*) enz.

§ 36. In vreemde woorden is de **ij** ontstaan uit **i** of eene als **i** uitgesproken klinker, b. v. de Lt. **e**.

Voorbeelden.

a) de uitgang **ij** ontstaan uit Fr.-**ie**, Lt.-**ia**: abdij (Ml. *abbatia*), partij (Fr. *parti*), poëzij (Fr. *poésie*), galerij (Fr. *galerie*), enz, en als Nederlandsche bastaarduitgang in *bakkerij*, *slagerij*, *zotternij*, *razernij*, *artsenij*, *koomenij*, *koomenijswinkel* enz.

Dezen uitgang hebben niet *palei*, *hamei* (oudtijds *hameide*), *klappei* en *labbei*, benevens de § 34 opgegevene.

b) de **ij** ontstaan uit Fr. of Lt. **i**:

ijken (Lt. *icere*), bijbel (Lt. *biblia*, eigenlijk een mv.), lijn (Lt. *linea*), mijt (Lt. *mita*), olijf (Lt. *oliva*), paradijs (Lt. *paradisus*), pijl (Lt. *pilum*), patrijs (Fr. *perdreux*), schrijn (Lt. *scrinium*), stijl (Lt. *stilus*), wijk (Lt. *vicus*), cijfer (Fr. *chiffre*), andijvie (Fr. *endive*), anijs (Fr. *anis*), chijl (Fr. *chyle*), fijn (Fr. *fin*), harpij (Fr. *harpie*), matrijs (Fr. *matrice*), malvezij (Fr. *malvoisie*), mijl (Fr. *mille*), mijn (Fr. *mine*), kwijt

(Fr. *!quille*), prijs (Fr. *prix*), prijs (verklaren) (Fr. *prise*), profijt (Fr. *profit*), rijst (Fr. *riz*), segrijn (Fr. *chagrin*), selderij (Fr. *céleri*), siffelen (Fr. *siffler*), tijger (Lt. *tigris*), thijm (Lt. *thymus*), trijp (Fr. *tripe*), venijn (Fr. *venin*), vijg (Fr. *figue*), vijver (Fr. *vivier*), wijn (Lt. *vinum*), Latijn (Lt. *Latinus*), bombazijn (Fr. *bombasin*), azijn (Ofr. *aisil*), bagijn (Fr. *béguine*), brigantijn (Fr. *brigantin*), dolfijn (Lt. *delphinus*, Fr. *dauphin*), fluwijn (Fr. *fouine*), gordijn (Ml. *cortina*), jasmijn (Fr. (Fr. *jasmin*), magazijn (Fr. *magasin*), ravelijn (Fr. *ravelin*), rozijn, razijn (Fr. *raisin*), robijn (It. *rubino*), satijn (Fr. *satin*), termijn (Fr. *termin*); terpentijn (Fr. *terébenthine*), en de Hebreeuwsche meervouden *cherubijn* en *seraphijn*.

c) de **ij** ontstaan uit de Lat. als **i** uitgesproken **e**: vlijm (Lt. *phlebotomum*), krijt (Lt. *creta*), houtmijt (Lt. *meta*), dozijn (Ml. *docenum*), cijns (Lt. *census*), spijs (Lt. *expensa*, It. *spesa*), wijl (sluier, Lt. *velum*).

§ 37. Voorts komt de **ij** voor in alle ww. der 4e klasse en hunne afleidsels, *blijk* v. *blijken* enz.

Aanm. De oude uitspraak van **ij** als **i** bleef nog in *driest* in plaats van *drijst*; alsmede in de bijvormen *iedel* naast *ijdel*, *griezelen* naast *grijzelen* en *afgrijpselijk*, *siepe-len* naast *sijpelen*; zij werd gesloten in *slik* voor *slijk*. *Bijster* (Hd. *biester*, Eng. *boisterous*) staat naast *biezen* of het gewestelijke *bizzen*.

Spelling der klinkers en tweeklanken.

§ 38. De volkomen en onvolkomen **a** en **u** worden door het enkelvoudige, de gerekte **a** en **u** door het dubbele letterteeken voorgesteld: *ka*, *kap*, *kaap*; *nu*, *nul*, *buur*.

§ 39. In de verkleinwoordjes op *tje* verdubbelt men de **a** der

voorafgaande opene lettergreep: *paatje, papaatje, Naatje, mamaatje, raatje, laatje* enz.

- § 40. Omgekeerd stelt men een gerekte **u** voor de **w** door het enkele letterteeken voor: *schuw, ruw, schuwot, spuwot* enz.
- § 41. Met **ie** schrijft men:
- 1) de met den hoofdtoon voorziene **i**: *geniëen, kniëen, reliquieën, driëen, harmoniëen* enz. Zij komt altijd voor in de achtervoegsels *ief, iet*, en *iek*: *Jezuïeten, tarieven, fabrieken* enz.
  - 2) de **i** der laatste open lettergreep: *olie, tralie, kofjie, knie, genie, reliquie, drie, kolibrie* enz.; uitgezonderd zijn de Latijnsche maandnamen: *Januari, Februari, Juni, Juli*.
  - 3) De gerekte **i**, behalve in het achtervoegsel *isch* en de laatste lettergreep des woords *kievit*: *kiel, wiel, ziel, ziek; afgodisch, wettisch, melodisch, Pruisisch* enz.
- § 42. In de overige gevallen schrijft men **i**:
- vergelijk *fabrieken* en *fabrikant*; *Jezuïeten* en *Jezuïtisme*; *Israëlieten* en *Israëlitisme*: *geniëen* en *geniën*; *traliën* en *driëen*; *zefirs* en *zefieren*; *knieën* en *oliën* enz.
- § 43. In de ouderwetsche spelling van eenige eigennamen bezigt men voor **i** het letterteeken **y**: *Huydecoper* of *Huidecoper*; *de Ruyter* of *de Ruiter* enz.
- Aann.* Men verwarre de **y** niet met de **ij** en plaatse er dus geen stippen op.
- § 44. De volkomen zachte *e* en *o* worden door het enkele, de volkomen scherpe, benevens de gerekte (hetzij zachte hetzij scherpe) *e* en *o* steeds door het dubbele letterteeken voorgesteld: *helen, hopen; heelen, hoopen; hij heelt, hoopt; heelt, hoopt*.
- § 45. Heldere klinkers worden op het einde van vreemde woorden en eigennamen voor de *s* van den uitgang niet verdubbeld;

een apostrophe vervangt dan den tweeden klinker: *massa's*, *schako's*, *echo's*, *menu's*, *Hebe's*, *Garibaldi's* enz.

In Nederlandsche woorden houdt men zich aan den regel: *egaas*, *raas*, *vlaas* enz. Evenzoo bij toonlooze klinkers: *Elizes*, *plantages*, *horloges*. Desgelijks bij woorden op *ie*: *bougies* enz.

Medeklinkers.

- § 46. De medeklinkers worden verdeeld naar de spraakwerktuigen waarmede, en de wijze, waarop zij gevormd worden; een derde verdeling berust op hunne spraakkunstige eigenschappen.
- § 47. Tot de vorming van alle medeklinkers op één na zijn telkens twee spraakwerktuigen noodig:
- a) den rug der tong en het zacht verhemelte;
  - b) de punt der tong en 't hard verhemelte;
  - c) de onderlip en de boventanden of de bovenlip.
- Hierop berust de verdeling in *keel-*, *tong-* en *lipletters*.
- § 48. De wijze, waarop de medeklinkers gevormd worden is drieërlei:
- 1) de lucht schuurt door de nauwe opening van twee samengedrukte spraakwerktuigen;
  - 2) de door twee spraakwerktuigen tegengehouden lucht stroomt bij 't openen der mondbuis eensklaps met een plof naar buiten;
  - 3) de lucht wordt in beweging gebracht door het trillen van één spraakwerktuig.
- Hierop berust de verdeling in *schurings-*, *ontploffings-* en *ratelingsgeluiden*.
- § 49. Bij de vorming van eenige letters stroomt de lucht gedeeltelijk door de neusholte; van daar dat men de zoodanige *neusletters* heet.

- § 50. De *keelletters* zijn:
de *schuringsgeluiden* **g** en **ch, j**; de *neusletter* **ng**.
het *ontploffingsgeluid* **k**.
- § 51. De *tongletters* zijn:
de *schuringsgeluiden* **z** en **s**; **l**; de *neusletter* **n**.
de *ontploffingsgeluiden* **d** en **t**.
het *ratelingsgeluid* **r**.
- § 52. De *lipletters* zijn:
de *schuringsgeluiden* **v** en **f; w**; de *neusletter* **m**.
de *ontploffingsgeluiden* **b** en **p**.
- § 53. Van de opgegevene letterparen zijn:

<i>zachte :</i>	<i>scherpe :</i>
g	ch
	k
z	s
d	t
v	f
b	p

- § 54. Naar hunne spraakkunstige waarde verdeelt men de medeklinkers in:
- halfklinkers* **j** en **w**, welke met de klinkers **i** en **oe** afwisselen.
  - vloeiende letters* **l, m, n** en **r**.
  - sisklanken* **z** en **s**.
  - vaste letters*: de 10 overige.
- § 55. Voorts verdeelt men de medeklinkers in *begin-, tussen-* en *sluitletters*, naarmate zij in het begin, in het midden of op het einde der woorden staan.
- Door de verbinding van twee of meer verschillende *enkelvoudige* medeklinkers ontstaan zoogenaamde *consonantengroepen*.

TABEL.

	Vloeiende.			Vaste.				Halfklinkers.
	Rateling.	Schuring.	Neus.	Ontploffing.		Schuring.		Ontploffing. Schuring.
				Zachte.	Scherpe.	Zachte.	Scherpe.	
Keel.			ng		k	g	ch	j
Tong.	r	l	n	d	t	z	s	
Lippen			m	b	p	v	f	w

Aann. In deze tabel is niet opgenomen de **g** van den bastaarduitgang *age* in *vrijage*, *plantage* enz. Dezelfde uitspraak heeft zij in de aan het Fransch ontleende woorden *horloge*, *genie*, *ingenieur*, *logement*. Deze zachte klank komt ook voor in *zjeu* (vleeschnat), dat niet *geschreven* schijnt te kunnen worden; althans de woordenboeken vermelden het niet. De sel uitspraak hebben ten naaste bij de *sch* in *schako*, *scha* enz. alsmede de *sj* in *sjouwen*, *huisje* (breek echter af *huus*, ?) enz.

Spelling en verandering van medeklinkers.

- § 56. Alle enkelvoudige tusschenletters worden na onvolkomen klinkers met wat meer nadruk uitgesproken, dan wanneer ze door heldere klinkers, tweeklanken of toonlooze klinkers worden voorafgegaan. Deze uitspraak wordt voorgesteld door de verdubbeling van het enkelvoudige letterteeken; *labbei*, *padde*, *blaffen*, *leggen*, *lakkén*, *bollen*, *bommen*, *kunnen*, *koppen*, *sterren*, *bassen*, *katten*.

Na heldere of toonlooze klinkers of tweeklanken is de verdubbeling ongepast. Men schrijve dus: *bezigen*, *haviken*, *monniken*, *perziken*, *engelen*, *beteren*, *Gorkumer*, *Dokkumer*, *bezemen*, *redenen* enz.; evenzoo *geeselen*, *IJsel*, *Pruisen*, *pauzen* enz., doch *vonnissen*, *notarissen*, *kermissen* enz., daar in den uitgang *is* de *i* niet als toonloos wordt aangemerkt.

Aann. In *verglaassel* behoort de eerste *s* tot den stam, de tweede tot den uitgang.

Evenmin worden samengestelde letterteekens verdubbeld: men schrijft zoowel *echo*, *bochel*, *Mechelen*, *rochelen*, *pochen*, *kuchen*, *prachen* enz., als *Rachel*, *Michiel* enz.

Van het letterteeken *sch* wordt alleen de *s* na onvolkomen klinkers verdubbeld, daar de *ch* stom is: *visch* *visschen*, *tasch*, *tasschen* enz. Ook schrijft men eveneens *bischop*.

§ 57. Met uitzondering van de *ng*, bezigt men alleen scherpe sluitletters: *pak*, *kat*, *top*, *toch*, *vaas*, *kas*, *boef*, *laf*, *ding*, *met* (dus ook *metgezel*). Doch de spelling behoudt in strijd met de uitspraak de zachte sluitletters in:

a) het woordje *nog* (tot nu toe, buitendien).

b) de buigbare woorden, wier stam (blijkens buiging, afleiding of samenstelling) op **b**, **d** of **g** uitgaat: *schub*, mv. *schubben*; *pad*, mv. *paden*; *tob*, mv. *tobben*; *aard*, vanwaar *aardig*; *zand*, vanwaar *zandig*; *bastaard* (of *basterd*), mv. *bastaarden* (of *bastaards*, *basterds*), benevens de overige woorden op *aard*, *erd*.

c) de woorden *iemand* en *niemand*, die voorheen in den datief en accusatief ook *iemanden* en *niemanden* luiden.

Aann. De verscherping der *d* tot *t* in *snit rit* (dus *ritmeester*), *bint* (uit *bindte*), *gezant* en *verwant* wordt ook in het schrift uitgedrukt wegens de meervouden *smitten*, *binten*, *ritten*, *gezanten* en *verwanten*, alhoewel de werkwoorden

sniijden, rijden, binden, zenden en *wenden* luiden. Van *bent* komt geen meervoud voor. *Zat, vaart, lint* en andere woorden hebben eveneens eene uit **d** ontstane **t**.

§ 58. Niet alleen sluitletters, maar ook eenige begin- en tusschenletters worden in de uitspraak verscherpt; deze verscherping wordt in de volgende gevallen ook schriftelijk voorgesteld:

a) in de figuurlijke beteekenis schrijft men *fonkelen* voor *vonkelen*.

b) het woord *zamen* wordt steeds met eene *s* geschreven, als het ontstaan is uit *tezamen*: derhalve òf als een op zich zelf staand woord òf als eerste lid eener samenstelling: *samen uit wandelen gaan, samenkomen, samenstellen* enz. Daarentegen *te zamen, te zamen komen*, evenals *gezamenlijk, inzamenen, opzamenen, verzamelen* enz.

Aann. In strijd met de uitspraak schrijft men met **v** en **z** *veertig, vijftig, zestig* en *zeventig* van *vier, vijf, zes* en *zeven*.

c) De *d* wordt verscherpt in vele woorden op *nis*: *beeltenis, verbintenis, ontsteltenis* enz. Een gelijke verscherping ondergaat de *v*: *droefenis, begrafenis* enz.; maar nimmer de *g*: *getuigenis* enz.

Voorts schrijft men steeds een *t* voor den afleidingsuitgang **s**: *knots, spits, gutsen* enz. Eveneens in *mits*. De *d* blijft alleen, waar de afleiding op een *d* of zachte letter wijst; dus in *gids, loods* (Fr. *guide*, in meervoudsvorm overgenomen), *loge* en Nl. (*peil*)*lood*; evenzoo in *ginds* (naast *ginder*), *reeds* (naast *bereiden*), *sinds* (naast *sedert*) enz.

d) De *ng* wordt, mits door een toonloozen klinker voorafgegaan, in de verkleinwoordjes op *je* verscherpt tot **nk**: *koninkje, spierinkje, rottinkje*. Daarentegen: *dingetje, wandelingetje, krakelingetje* enz.

e) Dezelfde verscherping treft men aan in *jonkheid, lank-*

moedig, koninkrijk, sprinkhaan. Evenzoo worden in de bijv. naamwoorden op *lijk* en *loos* de *v*, *z*, *ng* voor deze uitgangen verscherpt: *liefelijk, vreeselijk, koninklijk, oorspronkelijk.*

- f) Op het einde van werkwoordelijke stammen worden **v** en **g** voor den medeklinker der buigings- en afleidingsuitgangen verscherpt: *leven, leefde, leeft, geleefd; razen, raasde, geraasd; schrijven, schrijfbaar; weven, weefsel*; in samenstellingen blijft de scherpe slotconsonant van den stam voor klinkers: *leesuur, schrijffuur, blaasinstrument* enz. Ook de afleidingsuitgangen *aard* en *achtig* worden hier als samenstellingen aangemerkt: *grijsaard, lafaard, beefachtig, vreesachtig* enz.; niet alzo de uitgang *aard* in *veinzaard* en *grijnzaard* als ontstaan uit *veinzer* en *grijnzer*; noch het toonlooze *erd*: *grijzerd, lafferd, lieverd* enz.
- g) De **g** wordt voor de **t** steeds verscherpt tot **ch**: *dracht* v. *dragen*; *tocht* v. *tiegen*; *klacht* v. *klagen*; *macht* v. *mogen* enz., behalve:
- α) in de *regelmatige* vervoeging der werkwoorden met stammen op **g**: *hij tijgt, gij klaagt, moogt* enz. Daarentegen *ik mocht* (van *mogen*), *kocht* (van *koopen*), *placht* (van *plegen*), *zocht* (van *zoeken*), *bracht* (van *brengen*), *dacht, docht* (van *denken* en *dunken*) enz.
- β) bij de subst. op *te*, afgeleid van stammen op **g**: *menigte, droogte, hoogte, gebergte* enz.
- γ) In den vrouwennaam *Aagt* uit *Agatha*.

Aann. Derhalve vervalt het oude onderscheid tusschen *geslagt* en *geslacht*, *dig* en *dicht*, *ligt* en *licht* enz.

- § 59. De **s** gaat na klinkers of vloeiende letters over in **z**, wanneer zij door klinkers of tweeklanken gevolgd wordt. Eene uitzondering hierop maken de woorden:

- 1) *pausen, sausen; kousen, smousen; struisen, kruisen, bruisen; gleisen* (verglazen), *spiesen* (*spietsen*) en *poesen*.
- 2) *kaarsen, marsen; kersen, persen; koersen, floersen; morsen, schorsen* en *snirsen* (sissen).
- 3) *polsen, walsen*.
- 4) *balansen, dansen, flansen, glansen* (*glanzen*, werkw.), *kansen, kransen, lansen, pomeransen, schansen, schransen, transen, verhanselen, verkwanselen, ranselen, kansel, verflansen, lensen* (*spietsen*), *prinsen; fronsen, sponsen* en *pronselen* (*kwan-selen*).

Grammatische figuren.

- § 60. *Grammatische figuren* heet men de vormveranderingen, welke eenige woorden door toevoeging, afwerping of omzetting van klanken ondergaan.
- § 61. *Beginletters* worden voorgevoegd of afgeworpen.

Voorbeelden van **voervoeging** (*prothesis*).

smoel en *moel* of *muil*; ontstaan uit hd. *das mauil* (*halten*)?

Voorbeelden van **afwerping van voren** (*aphaeresis*).

hui, wei; Hd. *Natter, adder*; Hd. *Nachen, aak*; *naaf; aaf; daer, er; des, 's; ik 'k; het, dat, 't* enz.

- § 62. *Tusschenletters* worden ingelascht of uitgestooten.

Voorbeelden van **inlassching** (*epenthesis*).

I) Van vocalen:

Tusschen de uitgangen *lijk*, *ling* en *loos* en den slotmedeklinker van het grondwoord wordt een toonlooze **e** ingelascht, behalve na een toonlooze lettergreep of een **l**, **r**, **n**: *billijk*, *zedelijk*, *adellijk*, *toonloos*, *heilloos*, *openlijk*, *hersenloos*, *eerlijk* enz. Deze inlassching is willekeurig na een **f**, **s** of **nk**, die uit **v**, **z** en **ng** ontstaan zijn (volgens § 58, e): *vreeslijk* of *vreeselijk*; *lieflijk* of *liefelijk*; *oorspronkelijk* of *oorspronkelijk*; eveneens na een **n**, die voorafgegaan wordt door een onvolkomen klinker: *manlijk* en *mannelijk*; *banling* (of *balling*) en *banneling* enz. Ook zegt men even goed *moelijk* als *moetelijk* en *verfoelijk* als *verfoetelijk*; maar men onderscheidt *zinloos* (gek) van *zinloos* (zinledig), *naamloos* (zonder naam) van *nameloos* (onnoemelijk).

Aann. Voor den uitgang *lijk* lascht men de *e* niet in na een *g*, die als *ch* wordt uitgesproken: *genoeglijk* (spreek uit *genoechelijk*), *walgljik*, *behaaglijk*, *heuglijk* enz. Maar *dege-lijk*, *mogelijk*.

II) Van consonanten:

a) de **d** na klinkers: *bevrijden* van *vrij*, *nader* van *na*, *partijdig* van *partij*.

b) de **n** na klinkers: in samenstellingen, om den hiatus (samenstooting van twee klinkers) te voorkomen: *ganzenei*, *eendenei*, *kippenei* enz.; eveneens voor de *h*: *hondenhok*, *eikenhout*, *bruggenhoofd* enz.; schijnbaar voor de uitgangen *aar*, *ier* en *ij* achter zwakke substantieven: *valkenier* van *valke*, *Hagenaar* van (*s-Graven*)*hage*, *gaardenier*

van *gaarde* enz.; voorts in *ziener* en *kwaaddoener* van *zie-n* en *doe-n*, en in 't lichaam van de woorden *sinds* naast *sedert*, *Dinsdag* naast Eng. *Tuesday*, *kinkhoest* van *kikken* of *kuchen*, *sprank* naast Eng. *spark*, *splinter* naast hd. *Splitter*, enz.

Aanm. De inlassching der *n* heeft in samenstellingen niet plaats na de toonlooze *e*, waar het eerste lid steeds op uitgaat: *bodeambt*, *vredehandel*, *medearbeider* enz.

- c) de **d** na vloeiende letters: *boender* en *boener*; *dientler* en *dienaar*; *hoenders*, *spaanders*, *beenderen* van *hoen*, *spaan-*(*der*), *been*; in de comparatieven van grondwoorden op *r*: *zwaarder* van *zwaar*, *duurder* van *duur*; voorts in *fatsoen-**delijk* van *fatsoen*, *zindelijk* van *zin*; ten slotte in *vier-**derlei*, *vierderhande*, evenals in *vijfderlei*, *vijfderhande*, *zesderlei*, *zevenderhande* enz. Doch steeds *eenerlei*, *eener-**hande*, *tweeërlei*, *drieërhande*, *achterlei*, *twintigerhande* enz.
- d) de **t** in de woorden *mijneñhalve*, *mijneñtoege*, *uwenthalve*, *uwentoege* enz.; zoo ook in *ordentelijk* naast *ordelijk*; doch zonder **t**: *gezamenlijk*, *wezenlijk*, *eigenlijk*, *openlijk* en natuurlijk *namelijk*. — Over de verkleinwoorden later.
- e) de **s** in samenstellingen als *leidsman*, *scheidsmuur*, *scheidsvrouw*, *kindsheid* (aldus, naar men ten onrechte meent, verschillend van *kindschheid*).
- f) de **w** verbindt de tweeklanken *au*, *ou*, *eeu*, *ieu*, benevens de *u* met de vocaal des uitgangs; vergelijk *lauwer* en *laurier*: om der gelijkvormigheid wille bezigt men haar in buigbare woorden ook als sluitletter na genoemde klanken: *blauwe*, *blauw*; *kauwen*, *kauw*; *eeuwen*, *eeuw*; *uwe*, *uw* enz. Bij onbuigbare woorden of wanneer de sluitletters zijn weggevallen, is deze toevoeging ongepast; zoo onderscheidt men *nw* (bez. voorn.) van *u* (pers. voorn.); *kouw* (kooi) van *kou* (koude); *houw* (stam van *houwen*) en *hou*

(genegen); *wouw* (vogel) en *wou* (wilde, *eig.* woude, wolde), enz.

Aann. De tweeklanken *aai*, *ei*, *ij*, *oei* en *ooi* worden zonder overgangsletter met den volgenden klinker verbonden: *zaaien*, *eieren*, *leien*, *boeien*, *ooievaar*, *vloeiing*, *roeiing*, *zaaiing* enz. De **i** dient als overgangsletter in het meerv. van het woord *vloo*: *vlooien*. In het meerv. *koeien* en in *stroolen*, stoff. adj. van *stroo*, behoort de **i** tot den stam.

Voorbeelden van **uitstooting** (*syncope*).

a) Van vocalen: *blijven* (*belijven*); *kraal* (*koraal*); *kleur* (*couleur*); *prei* (*porci*); *elf* en *twaalf* (*eenlif* en *twalif*); *dankbre*, *dankbare*; *zaalge*, *zalige*; *eedle*, *edele*; *staamlen*, *stamlen*; vooral in poëzie wordt de syncope der toonlooze *a*, *e* en *i* om de maat aangewend.

b) van consonanten a) *leelijk*, *leedelijk*; *goelijk*, *goedelijk*; *kwalijk*, *kwadelijk*; *blaar*, *blader*; *roer*, *roeder*; *oolijk*, *oodelijk*; *beul*, *beudel*; *verbasteren*, *verbastaarden*; *beieren*, *beiaarden*; *mee*, *mede*; *snee*, *snede* enz. enz. Zoo ook *broertje*, *vaartje*, *moertje*, *weertje*, *veertje*, *jonkske* en *jongetje* van *broeder*, *vader*, *moeder*, *weder*, *veder*, *jongen*.

β) In eenige samenstellingen, als *maagdom* voor *maagdom* (daarentegen, naar men wil, *kerstnis*, *kerstdag*); *bruiloft* voor *bruidloft*; *boogaard* voor *boomgaard*; *koomenij* voor *koopmannij*; *kermis* voor *kerkmis*; *kerspel* voor *kerkspel*.

γ) De **n** ontbreekt in *dacht*, *docht* en *bracht*; de **g** (eigenlijk *h*) in *slaan*, *zien*; naast *denken*, *dunken*, *brenge*; *sloeg* en *geslagen*; *zag* en *zagen*.

δ) Voor de *s* worden de tong- en keelletters uitgestooten:

deesem voor *deechsem*, *reesem* voor *reechsem*, vergelijk verder *bus*, *was*, *wassen*, *os*, *vos*, *zes* met het Hd. *Büchse*, *Wachs*, *wachsen*, *Ochs*, *Fuchs*, *sechs* enz. Eindelijk staat *volgens* voor *volgends*, *nopens* voor *nopends* (d. i. rakende, betreffende); *willens* en *wetens* voor *willends* en *wetends*; *doorgaans* voor *doorgaands*; *thans* voor *thands*; *bijkans* voor *bijkants*; *peizen* voor *peinzen*, *ik kost* voor *konste*.

§ 63. *Sluitletters* worden toegevoegd of afgeworpen.

Voorbeelden van **toevoeging** (*epithesis* of *paragoge*).

ienand en *niemand* van *man*; *gedrocht* naast *bedrog*; *burcht* van *burg*; *schoen*, Hd. *Schuh*; *teen*, Hd. *zehe*; *borst* (jongman), Hd. *Bursche* enz.

Voorbeelden van **afverping** (*apocope*).

ik kon, *konde*; *zou*, *zoude*; *wou*, *woude*; *lei*, *leide*; *zei*, *zeide*; *hou*, *houde* enz. Vooral in vrouwelijke substantieven: *krib*, *kribbe*; *eg*, *egge*; *pad*, *padde*; *asch*, *assche*; *graaf*, *grave*; *taal*, *tale*; *eb*, *ebbe* enz. Zoo ook in de onzijdige: *bed*, *bedde* (in samenstellingen); *oog*, *ooge*; *oor*, *oore*; *hart*, *harte* enz. Eveneens in zwakke mannelijke substantieven: *mensch*, *mensche*; *prins*, *prinse*; *graaf*, *grave* enz. De 1 pers. van den teg. tijd ind. verliest bijna altijd de *e*: *ik hoor* v. *hoore*, *meen* v. *meene* enz. Zie voorts § 211.

§ 64. Ook bij de vorming van samenstellingen worden klinkers of medeklinkers uitgestooten; men heet dit *elisie* ¹⁾.

---

¹⁾ Worden in *reeds gevormde* samenstellingen tusschenletters uitgestooten, dan is dit *syncope*. Zie § 62.

Voorbeelden.

binnen (be-innen), *buiten* (be-uiten), *boven* (be-oven), *bang* (be-ange), *tegen* (ent-jegen), *telkens* (te elken), *ten* (te den), *ter* (te der), *thans* (te hands), *samen* (te zamen), *misschien* (mag schiën); voorts in *zondig* (zonde-ig), *blijder* (blijde-er), *blijdschap* (blijdeschap); evenals *boodschap* (*bodeschap* beteekent *het bodeambt*) enz.

Aanm. In poëzie wordt ter voorkoming van den hiatus eene toolooze **e** voor den klinker, waar het volgende woord mede begint, onderdrukt: *liefd' en trouw*; *aard' en hemel*, *all' andere* enz. Men heet dit eveneens *elisie*.

- § 65. De verdeeling eener lettergreep in tweeën (**diacresis**) heeft plaats door inlassching eener toolooze **e** tusschen een **r** en een volgenden medeklinker. In de schrijftaal bezigt men haar alleen in *meerl* naast *merel*, *paarl* naast *parel*, *hoorn* naast *horen*, *koorn* naast *koren*, *doorn* naast *doren*, *voorn* naast *vooren*, *lantaarn* naast *lantaren*. Men onderscheidt *toren* en *toorn* (gramschap), *deren* en *deern* en schrijft *kerel*, niet *keerl*.
- § 66. **Omzetting** (*metathesis*) heet men de klankverspringing in eenige woorden, als: *nooddruft* naast *derven*; *godsvrucht*, Hd. *Gottesfurcht*; *wrocht* van *werken*; *gort* en *grut*; *barnen*, *barnsteen* naast *branden*; *dertien* en *dertig* van *drie*; *slordig* van *slodderig*; *klovenier* voor *koluvrier* enz.
-

Oplossing van medeklinkers.

§ 67. Soms gaan medeklinkers over in of smelten samen met klinkers.

Voorbeelden.

Peil uit *pegel*; *teil* uit *tegel*; *zoet* uit *zwoet*, Eng. *sweet*; *zoel* uit *zwoel*; *hoest* uit *hwoest*; *zuster*, Hd. *Schwester*; *tusschen*, Hd. *zwischen*; *komen* naast *kwam*; *kooi* naast *kouw* uit Lt. *cavea*; vergelijk *gooi* en *gouw*. Voorts ontstonden *koud* uit *kold* (Hd. *kalt*), *zout* uit *zolt* (Hd. *Salz*); *houden* uit *holden* (Hd. *halten*), *wou(de)* uit *woide* (Hd. *wollte*); *zoude* uit *zolde* (Hd. *sollte*) enz. Verg. *gulden* naast *goud* uit *gold*. Als tusschenletter werd *d* tot *i* (j) of na *ou* tot *w*: *gaalke* uit *gadeke*; *oolevaar* v. *oodebaar*; *dooier* v. *doder*; *kouwelijk* van *koude*; *ouwelijk* van *oud*; *spouwen* en *vouwen* (eenvoudig) van *spolden* en *volden* (Hd. *spalten* en *falten*), *De d* viel weg in *kruien* voor *kruiden*.

De stomme medeklinkers.

§ 68. Er zijn twee stomme d. i. thans niet meer uitgesproken medeklinkers: de **h** in de woorden *thans* en *althans* uit *te hande* en *al te hande* (NB. *nochtans* komt van *nog dan*, Hd. *dennoch*); de **ch** in het letterteeken **sch**, hetwelk overeenkomt met de Hoogduitsche *sch*, de Engelsche *sh* en de oude *sk*, gelijk nog *nesch* en *nesk* (week) wisselt.

§ 69. De **sch** schrijft men:

- a) als sluitletter van de adjectieven, die op een sisklank uitgaan. Deze zijn ten deele van bijwoorden op *s* gevormd: *drommelsch*, *fiksche*, *fluksch*, *gluipsch*, *krolsch*, *linksch*, *slinksch*, *rechtsch*, *onverhoedsch*, *overhoeksch*, *overhandsch*,

ouderwetsch, rasch, rechtstreeksch, schaarsch, schotsch, schuinsch, slaafsch, vergeefsch, en de overige op *-lijksch* (als *dagelijksch, maandelijksch*), *-lingsch* (als *ruggelingsch*) en *-waartsch* (als *voorwaartsch*) van de bijwoorden *drommels, fiks, fluks, links, slinks, rechts, onverhoeds, overhoeks, overhands, ouderwets, rechtstreeks, schaars, schots, schuins, vergeefs* en de overige op *-lijks* (als *dagelijks, maandelijks*), *-lings* (als *ruggelings*) en *-waarts* (als *voorwaarts*). Zonder *ch* schrijft men als bw. *gluips, krols, ras, slaafs*, schoon ten onrechte.

Aann. Geen *ch* achter de *s* hebben *paars, dras, kras, dwaars* en *wars; bits, spits* en *flets; los, ros* en *gewis*. Verder alle, die de *s* voor klinkers in *z* veranderen, als *dwaas, lens, vies, kroes, boos, voos, loos, broos, vuns, wijs* en *grijs*.

- b) als sluitletter der substantieven *asch* (Hd. Asche), *bosch* (Hd. Busch), *disch* (Hd. Tisch), *esch* (Hd. Esche), *flesch* (Hd. Flasche), *lisch* (Zd. Lische), *marsch* (Hd. Marsch), *mensch* (Hd. Mensch), *mosch* (Zd. Musche), *rusch* (Hd. Rusch), *stroowisch* (Hd. Strohwich), *tasch* (Hd. Tasche), *visch* (Hd. Fisch), *vleesch* (Hd. Fleisch), *vorsch* (Hd. Frosch). Dus schrijft men *as* (van een rad), *bos* (bundel), *Rus* (Hd. Russe), *lis* (lus), *mos* (plant), *tas* (hoop) en op alle andere op een sisklank uitgaande substantieven zonder *ch*,
- c) als tusschenletter in: *dorschen* (Hd. dreschen), *druischen* (Hd. dreuschen), *eischen* (Hd. heischen, Eng. to ask), *heerschen* (Hd. herrschen), *krijschen* (Hd. kreischen), *lasschen* (Hd. laschen, Eng. to leash), *Paschen* (uit Pascha), *ruischen* (Hd. rauschen), *tusschen* (Hd. zwischen), *vorschen* (Hd. forschen), *wasschen* (Hd. waschen), *wenschen* (Hd. wunschen), *wisschen* (Hd. wischen). Voorts *brieschen* en *hijtschen*.
- d) in het woord *gansch* (Hd. ganz).

Aann. 1. Dus zonder *ch* schrijft men *wassen* (Hd. wachen) enz. De aan het Fransch ontleende woorden kunnen natuurlijk van het Hoogduitsch afwijken: *bres*, Fr. brèche, Hd. Bresche enz. Ook wijken af *verrassen* (uit verrassen, Hd. überraschen), *plas* (Eng. splash) enz.

Aann. 2. *Vleesch* heeft in het meerv. *vleezen* en een afgeleid adjectief *vleezig*; ook zegt men *naar den vleeze*.

Aann. 3. Men onderscheidt *kindschheid* (het kindsch zijn) van *kindsheid* (het kind zijn), schoon ten onrechte.

Verwisseling van medeklinkers.

- § 70. De opmerkelijkste verwisselingen van medeklinkers zijn:
- van **z** en **r**: *verliezen*, *verloren*; *vriezen*, *vroof*, *gevroren*;
verkiezen, (*uit*)*verkoren*, *verkoos*, *verkoren*; *wezen*, *wij waren*.
  - van **w** en **g**: *spuwen* en *spugen*; *ruw* en *ruig*.
  - van **l** en **r**: *glimlach* en *grimlach*; *vondel* en *vonder*.
  - van **l** en **n**: *verzamelen* uit *verzamenen*.
  - van **k**, **p**, **f** en **ch**: *koopen*, *kocht* uit *koft*; *loopen*, *bruiloft*;
zoeken, *zocht*; *denken*, *dunken*, *dacht*, *docht*; *waken*, *wacht*;
ziekte, *zucht*; *zuchten*, Hd. *seufzen*; *gracht*, *nicht*, *lucht* en
andere woorden uit *graft*, *nift*, *luft* enz.

WOORDVORMING.

- § 71. De woordvorming in den ruimsten zin leert de wijze kennen, waarop de bestaande woorden uit vroegere woordklanken gevormd zijn en zelve wederom nieuwe woorden kunnen vormen.
- § 72. De eenvoudigste woordklanken, waartoe men de bestaande woorden kan terugbrengen, heeten *wortels*.
- § 73. Uit den wortel ontspruiten de *stammen*; zijn deze nu nog als woorden in gebruik, dan heeten zij *stamwoorden*: *stand, gang*.
- § 74. Door achtervoeging van enkelvoudige of samengestelde letterklanken, welke niet meer als woorden voorkomen, worden van bestaande woorden *afgeleide woorden* gevormd. Zoodanige letter- of woordklanken heet men, naarmate zij voor of achter het woord gevoegd zijn, *voor-* of *achtervoegsels*.
Aanm. Komen deze afleidingsuitgangen nog als woorden voor, dan hebben zij veelal een verschillende beteekenis: vergelijk *hopeloos* en *een looze noot* enz.
- § 75. Een woord heet in betrekking tot het afgeleide woord het *grondwoord*; een grondwoord kan zelf wederom een afgeleid

- woord zijn; zoo is van *goedig* het grondwoord *goed* (stamwoord), doch van *goedigheid* het grondwoord *goedig* (afgeleid woord).
- § 76. Door samenvoeging van twee woorden ontstaan *samengestelde* woorden; het eerste woord heet het eerste lid, het tweede woord het tweede lid der samenstelling; elk van beide leden kan weder een samengesteld woord zijn: *huisdeur* van *huis* en *deur*; *goudsmidswerkplaats* van *goudsmid* en *werkplaats*, *goudsmid* van *goud* en *smid*, *werkplaats* van *werk* en *plaats*.
- § 77. Van eenige afgeleide woorden zijn de grondwoorden niet meer als woorden in gebruik: *genoeg*, *hamer*, *ezel* enz.
- § 78. Van de *stamwoorden* zijn wel te onderscheiden de *woordstammen*. Een stamwoord is een stam, die tegelijk een woord is; een woordstam is de stam eens woords, d. i. de klank, die men overhoudt als men een woord van zijne buigingsuitgangen ontdoet. Zoowel stamwoorden als woordstammen worden *stammen* genoemd.
- § 79. De afleiding, die door middel van voorvoegsels of afleidingsuitgangen tot stand komt, heet de *middellijke* afleiding in tegenoverstelling van de zoogenaamde *rechtstreeksche* afleiding.
- § 80. De *rechtstreeksche* afleiding komt niet door voor- of achtervoeging van klanken, maar door het bloote overnemen van den stam tot stand: zoo komt *loop* van *loopen*; *slaap* van *slapen* enz.
- § 81. In de vervoeging der zoogenaamde sterke werkwoorden ondergaat de stam door klinkerverandering zoodanige wijzigingen, dat de werkwoorden het aanzien krijgen, alsof ze meer dan één stam hadden; daarom noemt men ze dan ook de *meerstammige* werkwoorden in tegenoverstelling der zwakke of *eenstammige*: *lezen*, *las*, *lazen*; *varen*, *voer* enz.
- § 82. Van de verschillende stammen der sterke werkwoorden worden wederom andere woorden rechtstreeks of middellijk afgeleid,

Voorbeelden.

<i>Sterke Werkw.</i>	<i>Rechtstreeksche af.</i>	<i>Middelrijke af.</i>
bergen	berg, burg	berger
binden	band	binder
drinken	drank, dronk	drinker
vinden	vond	vondst
bersten	barst, borst	
stelen	(dief)stal	steler
zitten		zetel
wegen	weg	wage, wagen, (ge)wicht
bijten		bitter, beet(bete).
dijgen		deesem, dik.
lijden	leed, lid	lijder, ledig
vliegen		vlucht, vleugel, vleug.
bieden	bod	bode, beul
kiezen		kost, keuze
*tiegen		tocht, tucht, teug.
varen		vaart, veer
graven	graf	groeve, gracht
heffen		hoeve, hevel
vallen	val	val(le)
slapen	slaap	slaper
scheiden		scheiding
stooten, loopen	stoot, loop	stooter, looper
<i>Zwakke werkw.</i>		
vragen		vrage
denken		gedachte
wenken	wenk	
lekken	lek	
rekken	rek	
klagen		klacht, enz. enz.

DE REDEDEELEN.

- § 83. De woorden worden naar hun vorm en beteekenis verdeeld in tien soorten (rededeelen), waarvan zes veranderlijk en vier onveranderlijk zijn.
- § 84. De verandering, welke de rededeelen ondergaan, bestaat hierin, dat achter den stam bepaalde uitgangen worden gevoegd, waardoor zekere betrekkingen worden uitgedrukt. Deze verandering heet buiging.
- § 85. De zes veranderlijke rededeelen zijn :
- het zelfstandige naamwoord of substantief;
  - het bijvoeglijke naamwoord of adjectief;
  - het voornaamwoord;
  - het telwoord;
  - het lidwoord;
  - het werkwoord.
- § 86. De vier onveranderlijke rededeelen zijn :
- het bijwoord;
  - het voorzetsel;
  - het voegwoord;
  - het tusschenwerpsel.

HET SUBSTANTIEF EN ZIJNE VORMING.

- § 87. Het substantief is de naam van eene zelfstandigheid.
- § 88. Eene zelfstandigheid is òf concreet òf abstract. De gewone onderscheiding is deze: eene concrete zelfstandigheid is stoffelijk en dus zinnelijk waarneembaar (*huis, boom, berg*) of wordt als zoodanig gedacht (*nektar, ambrozijn, draak, eenhoorn*). Eene abstracte zelfstandigheid is òf een eigenschap òf een werking, die afgescheiden van de stof (d. i. in het afgetrokkene) zelfstandig gedacht wordt (*goedheid, deugd, snelheid, het loopen, het wandelen* enz.).

- § 89. Ten opzichte van hunne vorming zijn de substantieven stamwoorden, afgeleide of samengestelde woorden.
- § 90. In den tegenwoordigen toestand der taal hebben het voorkomen van stamwoorden alle eenlettergrepige substantieven, welke grondwoorden in het Nederlandsch niet meer voorkomen: *huis, buik; os, vos; man, wijf; ei, enz.*
Tot de afgeleide woorden behooren dan alle substantieven, die rechtstreeks of onmiddellijk van andere thans bestaande woorden blijken afgeleid te zijn.
- § 91. Rechtstreeks zijn van werkwoorden afgeleid alle substantieven:
1) die voorkomen als stammen van sterke werkwoorden. Zie de voorbeelden.
2) die voorkomen als stammen van zwakke werkwoorden, tenzij uit het begrip van het werkwoord of anderszins blijkt, dat het substantief eerder *moet* bestaan hebben. Zie de voorbeelden § 182.
- § 92. De middellijke afleiding voegt voor- of achtervoegsels aan den woordstam; de voornaamste hiervan zijn:

Voor mannelijke persoonsnamen *aar, er, ier, enaar, enier, aard* en *ik*.

er wordt meest achter stammen van werkwoorden gevoegd: *looper* van *loopen*; *schrijver* van *schrijven*. Is de voorafgaande lettergreep toonloos, dan bezigt men **aar**: *bedelaar, cijferaar, teekenaar* van *bedel(en), cijfer(en), teeken(en)*; uitgezonderd zijn *zondaar, minnaar, overwinnaar* en *leeraar*. Het achtervoegsel **ier** vindt men in *tuinier, herbergier* en *provenier* (v. *proven*). Behoorde de woordstam voorheen tot de zwakke verbuiging, dan staat voor *aar* en *ier* eene *n*: *harpe-n-aar, valke-n-aar*, enz. Zoo ontstonden

den de achtervoegsels **enaar**, **enier**; vergelijk: *gewel-
denaar*, *kunstenaar*, *hovenier* enz. *Toovenaar* staat voor
tooveraar, als *moordenaar* voor *moorderaar* van *moorderen*.
aard of **erd** en **ik** of **erik**, vormen persoonsnamen met een
hatelijke bijbeteekenis: *veinzaard*, *grijnzaard*; *luiaard*, *gierig-
aard*; *dronkaard* enz.; *vuilik*, *stommerik* enz. Vooral ironisch
worden gebruikt *lieverd*, *goeierd* (voor *goederd* § 62).

Aann. *Heiland* en *vijand*, thans mannelijke persoonsna-
men, zijn oorspronkelijk tegenwoordige deelwoorden van de
werkwoorden, die thans *heilen* en *vijen* (haten) zouden luiden.

Voor vrouwelijke persoons- en diernamen *ster*, *in*, *es*.

ster wordt gevoegd achter werkwoordelijke stammen: *loop-
ster* van *loopen*, *schrijfster* v. *schrijven*; is de laatste letter-
greep van het ww. toonloos, dan vormt men den vrouwen-
naam van den mansnaam: *babbelaarster*, *bedelaarster* enz. Achter
vele manlijke persoons- en diernamen voegt men **in**: *koning*,
koningin; *beer*, *berin*. Soms bezigt men voor persoons-
namen het Fransche **esse** of **es**: *baron*, *baronnes*; *prins*,
prinses; zoo ook *zanger*, *zangeres* in tegenoverstelling van
zangster (Muze of liedjeszangster); *kunstenaar*, *kunstena-
res* enz.

Voor gemeenslachtige persoonsnamen
ing, *ling* en *eling*.

Men voegt **ing** achter eigennamen ten einde de afkomst
aan te duiden; als *Karoling* van *Karel* enz.; *Vlaming*,
Westfaling. Evenzoo *edeling* van *edel(e)*, en, naar men wil,
hemeling.

Achter klinkers en vloeiende letters (behalve *l*) gebruikt
men *ling*: *ellendeling*, *woeling*, *kleurling*, *banling* (naast

balling of *banneling*), *kloosterling*; in de overige gevallen *eling*: *schepeling*; *nieuweling*, *vreemdeling*; *drenkeling*, *kweekeling* enz. van het substantief *schip*; van de adjectieven *nieuw*, *vreemd*; van de werkwoorden *drenken*, *kweken* enz.

Aann. *Jongeling* was vroeger ook voor het vrouwelijk in gebruik. Zoo die van transitieve werkwoorden afgeleide een passieve beteekenis hebben, dan hebben zij den klinker des verleden deelwoords, *een verwoorping* = *een verwoorpene* enz.

Voor werktuigen *er*, *el*, *eel*, *s-el*.

Behalve persoonsnamen vormt het achtervoegsel *er* ook namen van werktuigen: *klopper*, *stoffer*, *snuiter* enz. Hiertoe dient ook *el*: *stekel* v. *steken*, *hevel* v. *heffen*. Door Romaanschen invloed wordt *el* tot *eel* in *tooneel* van *toonen*, *houweel* van *houwen*, *truweel* nevens *troffel* of *truffel*. Over *s-el* later.

Aann. De woorden op *el*, welke van werkwoorden der vijfde klasse worden afgeleid, komen meest van stammen met een zachtheldere *o*, welke door Umlaut *eu* wordt: *teugel* van **tiegen*, *beugel* van *buigen*, *sleutel* van *sluiten*, *vleugel* van *vliegen* enz.

Voor verkleinwoorden *je*, (*etje*), *ke*, *kijn*, *el*, *elijn*, *ing*.

Verkleinwoorden geven zelfstandigheden te kennen, die klein zijn in hun soort: *olifantje*, *paardje* = eene kleine olifant, een klein paard. Niet zelden geven ze daardoor iets liefelijks te kennen: *huisje*, *vrouwetje*, *mijn schatje* enz.
1) Het gewone achtervoegsel tot vorming van verkleinwoordjes is *je*: *katje*, *hondje*, *hokje*, *grafje*, *stapje* enz. Men be-

zigt **tje** na klinkers of door gerekte klinkers voorafge-
gane vloeiende letters: *krietje, zootje, paaltje, kaartje*,
enz.; na de *m* wordt alsdan **p** ingeslacht en valt **t** weg,
raampje, kruimpje, enz. Eindigt het grondwoord op een toon-
looze lettergreep, welke door *ng* gesloten wordt, dan wordt
de **g** tot **k** verscherpt: *rottinkje, spierinkje* enz.; heeft echter
de lettergreep den bijtoon, dan bezigt men *etje: wandelingetje,*
grondelingetje enz. Dit heeft ook plaats na een vloeiende
letter, welke door een onvolkomen klinker wordt vooraf-
gegaan: *kammetje, bolletje, kannetje, karretje*.

Veelal worden deze verkleinwoorden gevormd van
stammen met heldere klinkers; alsdan hebben zij door-
gaans de vocaal des meervouds: *vat, vaten, vaatje; pad,*
paden, paadje; tred, treden, tredje; spit, speten, speetje;
lot, loten, lootje; god, goden, minnegoodje enz. Soms geeft
de open en gesloten klinker verschil van beteekenis: *dag,*
dagjes (korte dagen) en *daagjes* (in alle beteekenissen); *gat,*
gatje en *gaatje* (openingetje) enz.

Kortheidshalve trekt men de verkleinwoorden van *vader,*
moeder, broeder, weder, veder samen tot *vaartje, moertje,*
broertje, weertje, veertje; zuster maakt van *zus, zusje; meid,*
meisje. Een dubbelden vorm heeft *pop*, verkl. *poppetje* en
popje: eveneens de eenlettergrepige, die op **g** uitgaan en een
onvolkomen klinker hebben: *big, bigje* en *biggetje*.

Aann. Als grondwoorden van substantieven, die ver-
kleinwoorden zijn, komen ook adjectieven en werkwoorde-
lijke stammen voor: *een bittertje, mijn grootje, een zitje* of *zeetje*
(onderscheiden van *zee-tje*), *zijn weetje weten* enz.

2) Geven soms de verkleinwoorden op *je* iets liefelijks te
kennen, doorgaans is dit het geval met die op **ke**; *manneke,*
kindeke enz. Na een keelletter wordt *s* ingelascht: *bankske,*
tangske, vlagske, boekske (dit laatste algemeen in gebruik),

enz. In hoogerem stijl bezigt men **ken**: *het kindeken Jezus*. Eigenlijk is dit *ke* het toonlooze achtervoegsel **kijn**: *kindekijn*.

Een ander soort van verkleinwoordjes gaat uit op **el** of **elijn**. De stamklinker wordt door de uit *i* ontstane *e* van het achtervoegsel doorgaans gewijzigd (Umlaut): *drop*, *druppel*, *druppel*; *stip*, *stippel*; *sprank*, *spreukel*; *bond*, *bundel*; *trom*, *trommel*; *knok*, *knokkel*, *kneukel*; *pok*, *pukkel* enz. Verder *maagdelijn*, *oogelijn* van *maagd* en *oog*.

Kleine voorwerpen worden aangeduid door **ling**: *krakeling* (kleine krakende koekjes), *schelling*, *zilverling* (zilveren muntstukje). Kleine of jonge dieren geven te kennen *grondeling* (Hd. *Grundel*), *hokkeling*, (halfjarig kalf) en *gieteling* (meerl). Dit achtervoegsel is inderdaad één met het boven besprokene *ing* (bl. 41).

Het voortbrengsel,

het product van een werking wordt uitgedrukt door toevoeging van **sel** aan werkwoordelijke stammen: *schepsel*, *zaagsel*, *baksel* enz. van *scheppen*, *zagen*, *bakken* enz. Dit *s-el* beteekent ook het werktuig of middel, waarmede iets verricht wordt: *voedsel*, *deksel*, *stijfsel*, *beletsel*, *schoeisel* enz. = datgene, waarmee men voedt, dekt, stijft, belet, schoeit enz.

Namen van afgetrokkenene (abstracte) zelfstandigheden worden gevormd door toevoeging van:

1) **ing** achter den werkwoordelijken stam (niet te verwarren met het vorige achtervoegsel): *belegering*, *wandeling* enz. Niet zelden nemen dergelijke substantieven een concrete beteekenis aan: *wandeling*, de plaats, waar gewandeld wordt; *vergadering*, de vergaderde menigte; *kleding*, het bekleedsel.

2) **ij** eigenlijk het Latijnsche *ia*, het Fransche *ie*: *voogdij*, *kwezelarij* enz. Daaruit ontstond verder *nij*, *erij* en *ernij*: *woestenijs*, *schelmerij*, *dieverij*, *razernij*, *slavernij* enz.

Deze woorden beteekenen in de eerste plaats het bedrijf, den staat van een persoon: *voogdij*, *huichelarij*, *viasscherij* enz.; dan iets dat met het begrip des grondwoords verbonden is: *bakkerij*, *smederij*, *artsenij*, *schilderij*, bakkerswerkplaats, smidse, het door een arts toegediende middel, het door een schilder vervaardigde; *woestenijs*, woeste plaats. *Landerij*, *boekerijs*, *kleedij* zijn verzamelwoorden.

Aanm. In *maatschappij*, *heerschappij* en *voogdijschap* zijn de uitgangen *ij* en *schap* ten overvloede verbonden.

3) **schap**, **dom**, **nis**, welke na stammen van adjectieven een hoedanigheid, een gesteldheid beteekenen: *blijdschap* van *blijde*, *rijkdom* van *rijk*, *droefenis* van *droef* enz. Na stammen van substantieven beteekenen beide eerste achtervoegsels niet zelden den staat eens persoons: *het priesterschap*, *het pausdom*. Van *wedden* en *weten* komen *weddenschap* en *wetenschap*. *Wildernis* staat voor *wilddiernis*.

4) den bastaarduitgang **age** en de Nederlandsche uitgangen **nis**, **st**, **t**, die na werkwoordelijke stammen werkingen te kennen geven: *vrijage*, het vrijen; *kunst*, het kunnen; *macht*, het vermogen; *vergiftenis*, het vergeven. Zij krijgen vaak een concrete beteekenis: *stellage*, stelling; *winst*, het gewonnene; *gracht*, het gegravene; *hindernis*, dat wat hindert enz.

5) **e** of **te** die na stammen van adjectieven eigenschappen zelfstandig voorstellen: *woede*, *ronde*, *koude*; *diep*, *diepte*; *hoog*, *hoogte* enz.

Verzamelwoorden

worden gevormd door de uitgangen **age**, **schap**, **dom**:

pakkage, plantage, de priesterschap, de ridderschap, het menschdom. Schijnbaar ook door den uitgang *te*, inderdaad door het voorvoegsel *ge* (d. i. samen): *gevogelte, geboomte, gebergte*, verzameling van vogelen, boomen, bergen enz. Dit achtervoegsel missen *gevolg, gepeupel* en de meervouden *gebroeders, gezusters, gelieven.*

§ 93. De voorvoegsels welke tot vorming van substantieven dienen zijn:

aarts (van vreemden oorsprong) vormt van Nederlandsche substantieven namen van personen, die in hooge mate zijn wat het grondwoord aangeeft: *aartsschelm, aartsdeugmiet* enz. *Aartsvader, aartsengel, aartsbisschop, aartshertog* zijn naar het Grieksch en Latijn gevormd.

ant beteekent *tegen* en komt voor in *antwoord.*

af heeft ontkennende kracht in *afgrond* (grondelooze diepte), *afgod* (ongod), *afgunst* (ongunst).

et beteekent *wederom: etgroen* (het groen dat weer ontspruit na het hooien), *etmaal* (geregeld wederkeerende tijd).

ge beteekent *samen* en vormt in de eerste plaats verzamelwoorden (zie boven). Het viel weg in *buur* voor *gebuur* en *maat* voor *gemaat*. Voor werkwoordelijke stammen geeft het een herhaling der werking te kennen: *geloop, gejuich, geraas* enz. Concrete begrippen zijn *gebak*, het gebakkene; *gebraad*, het gebradene; *geschrijf*, het geschrevene; *geschenk*, het geschonkene enz.

on en **wan** ontkennen het stambegrip in *ondeugd, onlust, ongelooft, onheil, wanhoop, wangunst*, of geven daaraan een ongunstige beteekenis: *onmensch, ondier, wanlust, wangeloof, wanbegrip* enz.

oor beteekent *uit: oorsprong* (het ontspringen), *oorlog, oorzaak* (zaak, waaruit een andere ontstaan is) enz.

§ 94. Worden twee substantieven tot één woord verbonden, dan

ontstaat een samengesteld substantief. Men onderscheidt een eigenlijke en een oneigenlijke samenstelling. Zij is oneigenlijk, zoo het eerste lid door een buigingsuitgang zijn verhouding tot het tweede uitdrukt; deze buigingsuitgang is die van den gen. enk. of meerv. Zoo men nu de beide leden der samenstelling scheidt en het lidwoord in overeenstemming brengt met het eerste lid, dan wordt het begrip der samenstelling geheel teruggegeven: *bakkerswerkplaats*, eens bakkers werkplaats; *vorstenzoon*, eens vorsten zoon. Doch in vrouwelijke woorden blijkt uit den vorm niet meer, of de samenstelling eigenlijk, dan of ze oneigenlijk is: *tafelkleed*, *melkvat* enz. Ook in het meervoud dient zulks uit de beteekenis te worden opgemaakt: *bessensap*, *kattengeslacht*, *hondengeblaf*, enz. De onzijdige woorden, wier meervoud thans op *eren* of *ers* uitgaat, behouden alleen *r*: *kinderschool*, *kalvermarkt* enz. Uitgezonderd is *kleerenmaker* nevens *kleermaker*.

- § 95. De eigenlijke samenstellingen bestaan uit de vereeniging van een
- a) subst. met den subst.: *Godmensch*, *heereboer*, *brandspuit*, *boekhandel*, *turfschipper* enz.
  - b) adject. met een subst.: *hoogmoed*, *roodaarde*, *zuurkool* enz.
  - c) werkwoordelijken stam met een subst.: *zaagmolen*, *drinkbeker*, *schrijftafel* enz.
  - d) bijwoord met een subst.: *binnenplaats*, *bijnaam* enz.
  - e) telwoord met een subst.: *drieman*, *vierkant*, *vijfhoek* enz.
- § 96. Eenige substantieven worden eerst door afleiding samengesteld; zij behooren onderscheiden te worden van woorden als *onderneming*, *schoonschrijver* enz., welke afgeleid zijn van de samengestelde woorden *ondernemen*, *schoonschrijven* enz.
- A) Middellijk afgeleid zijn:
- a) van de losse woorden *vier en twintig pond* komt *viertwintigponder*; van *beeld* en *houwen*, *beeldhouwer* enz.

b) van de losse woorden *staal* en *bereiden* komt *staalbereiding*, van *uit elkander zetten* *uitelkanderzetting* enz

B) Rechtstreeks afgeleid zijn :

a) van *tijd* en *verdriven* komt *tijdverdrif*; van *tijd* en *verliezen*, *tijdverlies*; van *eer* en *bieden*, *eerbied* enz.

De uitgang **ing** wordt hier niet gebezigd.

b) van *scharen* en *slijpen* komt *scharenslijp*, van *beeldjes* en *koop*, *beeldjeskoop*; van *al* en *beschikken*, *albeschik* enz.

De uitgang **er** wordt hier niet gebezigd.

C) Possessieve samenstellingen zijn die, welke uit een adjectief of telwoord en een substantief bestaan, en den bezitter door het bezetene te kennen geven :

spitsneus — die een spitsneus heeft ;

driehoek — wat drie hoeken heeft ;

roodhuid — die een roode huid heeft.

Aanm. Soms wijkt men van de gewone volgorde af en plaatst het werkwoord voorop: *brekespel* voor *spelbreker*; vergelijk voorts: *weetal*, *weetniet*, *spring-in-'t-veld*, *stokebrand* enz.

§ 97. Bij de spelling der samengestelde substantieven houde men de volgende regels in het oog :

a) de werkwoordelijke stammen met heldere klinkers of tweeklanken werpen de sluitletters **d** weg, als het tweede lid met een medeklinker begint: *rijtuig* voor *rijdtuig*, *weitasch* voor *weidtasch*, *houvast* voor *houdvast*, *scheikunde* voor *scheidkunde* enz.

b) tusschen de beide leden van eenige samenstellingen worden zoogenaamde verbindingsklanken ingeschoven, ten einde ze gemakkelijker uit te spreken of te scheiden : *paardekop*, *scheidsmuur*, *scheidsman* enz. Men verwarre hiermede niet de woorden, waarin de **e** tot den stam of de **s** tot den verbuigingsuit-

gang behoort, als *willekeur* van het oude *wille*, *vaderlands-liefde* van den gen. *vaderlands* enz.

§ 98. Voor de inlassching of uitlating van zoodanige verbindings- en verbuigingsklanken stelt de nieuwere spelmethode de volgende regels:

1) De *ingelaschte* toonlooze *e* van het eerste lid wordt door een *n* met den klinker of de *h* verbonden, waarmede het tweede lid begint: *kippenei*, *eendenei*, *eikenhout*, *hondenhok* enz. Deze *n* voorkomt den *hiatus* d. i. de gaping, ontstaan door samenstooting van twee klinkers en dient alzoo om de uitspraak te gerieven. Over *bedehuis* enz. zie § 62.

2) Het eerste lid neemt nooit de *s* aan, als het tweede lid met een *s* begint en de samenstelling eigenlijk is: *smeekschrift*; *leidster* enz. Doch in oneigenlijke samenstellingen nemen vele (ook vrouwelijke) woorden een *s* als teeken van den genitief aan. Men lette hierbij op overeenkomstige samenstellingen: *waarheidszucht* naar *waarheidsliefde*, *manschoenen* naar *manskleding*, *stadssoldaat* naar *stadsomroeper* enz.

3) Het eerste lid wordt door *en* als *meervoudsuitgang* gevolgd:
a) als het een meervoudig begrip aanduidt: *hoedenmaker*, *boekenkast*, *woordenboek*, *naaldenfabriek*, *menschenliefde*, *kattengeslacht*, *paardenras*, *zedeneer*, *sterrenkunde*;
b) zoo het een persoonsnaam is, die een geheel stand vertegenwoordigt: *boerenwoning*, *soldatenuniform*, *matrozenlied*, *vrouwenmuts*, *studentengrap* enz. Dus ook de § 94 genoemde *vorstenzoon*, *gravenkroon*, *profetenbroodjes* enz., waarbij men niet of niet meer aan het meervoud, maar aan den zwakken genitief denkt.

Maar de substantieven, die hun meervoud òf uitsluitend òf ook op *s* vormen, alsmede die welke uit meer dan twee lettergrepen bestaan, nemen *s* aan in de plaats van *en*: *manskleeren*, *koksjongen*, *jongelingsdroomen*, *predikantssteek* enz.

De vrouwennamen op *in* volgen den hoofdregel: *koninginnenkroon*, evenals *gravinnenkroon*.

c) zoo het een mannelijke diernaam is, die geene samenstellingen met *s* vormt en de *geheele* diersoort vertegenwoordigt: *ossenbloed*, *leeuwenbek* (ook plantnaam), *drakenbloed*, *stierenkop* (ook twistziek mensch), *hazenmond*, *berenklauw* (ook plantnaam) enz. Uit deze voorbeelden blijkt, dat ook in de overdrachtelijke beteekenis de *n* blijft. Alleen *haan* neemt in samenstellingen, waarbij niet aan het meervoud gedacht wordt, de *n* niet aan: *hanepooten*, *hanekam*, *hanebalken*.

4) Eene enkele *e* als tusschenletter is voldoende:

a) als het eerste lid een enkelvoudig begrip aanduidt: *bijleman*, *brilledoos* enz.

Aldus zijn op te vatten alle samenstellingen op *boom*, als *eikeboom*, *denneboom*, *beukeboom*, d. i. de *boom* die eik, den, beuk heet. Voorts de vruchtboomen, als: *pruimeboom*, *pereboom*, *perzikeboom*, d. i. de boom, die de pruim, peer, perzik voortbrengt.

b) als het eerste lid zonder onderscheid van beteekenis een enkel- of meervoudig begrip kan aanduiden en het geheele woord tot het dagelijksch leven behoort: *pijpekop*, *kurketrekker*, *pennemes* enz. Immers in het dagelijksch leven heeft deze toevoeging niet plaats en is in 't algemeen de *n* van den uitgang *en* afgesleten ¹⁾.

c) als het eerste lid een enkelvoudig begrip uitdrukt en een vrouwelijke of onzijdige diernaam is, of wel een mannelijke, die samenstellingen met *s* vormt: *kattestaart*, *kattekwaad*, *ganzelong*, *slangekop*, *paardevoet*, *paardestaart*, *bokkevel*,

---

¹⁾ In eenige gevallen, inzonderheid in het meervoud en in samenstellingen, spreken de bewoners der Noordelijke gewesten de slot-*n* nog uit.

(denk aan *boks*poet), *mol*level (denk aan *mol*skoop), *honde*kop (denk aan *hond*skep) enz.; de overdrachtelijke beteekenis van *katt*estaart, *slange*kop verandert hierin niets. Doch stelt het eerste lid een meervoudig begrip voor, dan richt men zich naar den hoofdregel: *katt*enkruid (kruid voor katten), *ganzen*markt, *slange*nkruid (kruid voor slangen), *paarden*kooper, *bokken*wagen, *mollen*val, *hondens*lager enz. De *n* in *honden*hok, *bokken*haar enz. is reeds boven verklaard.

5) Het al of niet toevoegen van *n* brengt in eenige woorden verschil van beteekenis teweeg. Zoo onderscheidt men *scha*pevleesch (vleesch van één schaap) en *schap*envleesch (vleesch van schapen): *paarden*stal (stal voor één paard) en *paarden*stal (stal voor paarden) enz. Doch men bezige zulke onderscheidingen liever niet en bediene zich van dien vorm van het woord, welke gewoonlijk voorkomt.

VERBUIGING DER SUBSTANTIEVEN.

- § 99. Men onderscheidt bij de substantieven drie geslachten, het mannelijk, het vrouwelijk en het onzijdig geslacht, waarover later zal gehandeld worden; voorts twee getallen, het enkelvoud en het meervoud, elk met vier naamvallen, den *nominatief*, den *genitief*, den *datief* en den *accusatief* of eersten, tweeden, derden en vierden naamval.
- § 100. Een substantief staat in het enkelvoud, als het een enkele zelfstandigheid, in het meervoud als het meer dan één zelfstandigheid aanduidt.
- § 101. De vormen, waardoor de betrekkingen der substantieven tot de overige zinsdeelen worden uitgedrukt, heeten *naamvallen*; de vormverandering zelve heet *verbuiging* en heeft plaats door de aanhechting van bepaalde klanken of *verbuigingsuitgangen* aan het woord.
- Aann.* Waar deze in eenige naamvallen zijn afgevallen (*apocope* § 63), zijn deze, zooals steeds de nominatief enkelvoud, gelijk in vorm aan den woordstam.
- § 102. Men onderscheidt een sterke en zwakke verbuiging naar gelang van de uitgangen, welke de daartoe behoorende woorden aannemen.
- § 103. Tot de sterke verbuiging behooren zoowel mannelijke als vrouwelijke en onzijdige substantieven, tot de zwakke weinige mannelijke en één onzijdig substantief.
- § 104. De sterke en zwakke verbuiging verschillen thans slechts in één naamval, den genitief enkelvoud; deze gaat bij de sterke substantieven op **s**, bij de zwakke op **n** uit.

Voorbeelden.

	Sterk		Zwak	
Enk.	Mannelijk	Onzijdig	Mannelijk	Onzijdig
N.	<i>man</i>	<i>land</i>	<i>mensch(e)</i>	<i>hart(e)</i>
G.	<i>mans</i>	<i>lands</i>	<i>menschen</i>	<i>harten</i>

§ 105. De sterke en zwakke datief en de zwakke accusatief hebben hunne uitgangen verloren en zijn dus gelijk aan den nominatief. Het meervoud gaat zoowel bij de zwakke als bij de sterke substantieven in alle naamvallen uit op **en**: *mannen*, *landen*, *menschen*, *harten*.

§ 106. De vrouwelijke woorden blijven in alle naamvallen van het enkelvoud onveranderd en gaan in het meervoud, als de mannelijke en onzijdige woorden, uit op **en**.

Voorbeelden van sterke verbuiging.

Enkelv.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
N.	man	vrouw	land
G.	mans	vrouw	lands
D.	man	vrouw	land
A.	man	vrouw	land
Meerv.			
N.	mannen	vrouwen	landen
G.	mannen	vrouwen	landen
D.	mannen	vrouwen	landen
A.	mannen	vrouwen	landen

§ 107. Den ouden uitgang des genitiefs *es* hebben de woorden *huis* en *vleesch* behouden: *des huizes*, *des vleesch(es)*. De overige op een sisklank uitgaande substantieven drukken den genitief door omschrijving uit; eveneens de onzijdige woorden op **te**: *van den hals*, *van het gevogelte* (niet *des halzes*, *des gevogeltes*). Zelfs vormt *paus* een zwakken gen., om den vorm *pauses* te vermijden.

§ 108. De stamklinker wordt open in het meervoud der eenlettergrepige woorden, die op een enkelen medeklinker uitgaan en dezen niet verdubbelen: *dag, dagen; lot, loten; weg, wegen* enz. Daarentegen: *vlag, vlaggen; bot, botten; heg, heggen*. In de volgende woorden gaat de **i** van den stam in **e** over (§ 26, A, 1): *lid, leden; schip, schepen; split, splieten; ooglid, oogleden; rif* (zeilbaan), *reven; spit, speten*. Het woord *stad* heeft ook een datief *stede* (*in, van, te dezer stede*) en een meerv. *steden*; de woorden op *-heid* hebben in het meervoud *heden* (§ 26, B, 1): *dwaasheid, dwaasheden* enz.

§ 109. Eenige substantieven vormen hun meervoud niet door toevoeging van *en*, maar door **s**.

1) *maat* (gezel), meerv. *maats*; *kok*, mv. *koks*; *ra*, mv. *raas*; *vla*, mv. *vlaas*; *eega*, mv. *eegaas*; *vaandrijs*, mv. *vaandrijs*; *bruijom*, mv. *bruijoms*; *bunzing*, *bunzings*; *lording*, *lordings*; enz. Zoowel **s** als *en* hebben *zoon, oom, smid, gemaal* en *nachtegaal*, mv. *zoons* en *zonen, ooms* en *oomen, smids* en *smeden, gemaals* en *gemalen, nachtegaals* en *nachtegalen*.

2) de woorden, die uitgaan op:

el: *appel, appels; deksel, deksels*;

em: *bezem, bezems; bloesem, bloesems*;

en: *bekken, bekkens; baken, bakens*;

er: *verver, ververs; bakker, bakkers*;

aar, ier: *dienaar, dienaars; kruidenier, kruideniers*;

aard, erd: *gierigaard, gierigaards; lieverd, lieverds*;

je: *bloempje, bloempjes; meisje, meisjes*;

ke(n): *boekske, boekskes; penningsken, penningskens*;

el: *druppel, druppels; trommel, trommels*;

lijn: *maagdelijn, maagdelijns; oogelijn, oogelijns*;

3) vreemde woorden die uitgaan op heldere klinkers

sofa, sofa's; massa, massa's;
kadi, kadi's; bougie, bougies;
motto, motto's; bureau, bureau's;

of persoonsnamen zijn op *ier* en *eur* :

vizier, viziers; friseur, friseurs;

doch de zaaknamen hebben *en* :

vizier, vizieren; humeur, humeuren;

verder uitheemsche militaire titels:

sergeant, sergeants; kapitein, kapiteins;

ten slotte het bastaardachtervoegsel *-age* :

plantage, plantages; strijkage, strijkages.

§ 110. Vele dezer woorden hebben ook een meervoud op *en*; bij eenige brengt dit geen onderscheid van beteekenis te weeg; bij andere is het meervoud op *en* òf in een hoogere beteekenis òf in den deftigen stijl in gebruik, terwijl daarentegen de meervouden op *s* tot de alledaagsche taal behooren of een minder edele beteekenis hebben: vergelijk *appels* en *appelen*; *hersens* en *hersenen*; *vogels* en *vogelen*; *ketens* en *ketenen*; *Spanjaards* en *Spanjaarden*; *standaards* en *standaarden*; *bastaards* en *bastaarden*; daarentegen vormt *tabbaard* (Fr. *tabard*) of *tabberd*, uitsluitend een mv. op *en*. Zoo is *trommelen*, *druppelen* deftiger dan *trommels*, *druppels* enz. Zoo zegt men nooit *engels* voor *engelen*, noch *keukenen* voor *keukens*.

Doch men maakt onderscheid tusschen:

<i>hemelen</i> (uitspansel)	<i>hemels</i> (van ledekanten)
<i>heidenen</i> (van geloof)	<i>heidens</i> (<i>Zigeuners</i>)
<i>knechten</i> (slaven, bedienden)	<i>knechts</i> (bedienden)
<i>letteren</i> (letterkunde, brief)	<i>letters</i> (klanken)
<i>middelen</i> (tot een doel)	<i>middels</i> (middellijven)
<i>redenen</i> (gronden)	<i>redens</i> (der wiskunst)
<i>tafelen</i> (der wet)	<i>tafels</i> (huisraad)

<i>mannen</i> ;	<i>mans</i> (manlui, gemeenzaam)
<i>wortelen</i> (groente, wortels)	<i>wortels</i> (van planten)
<i>wateren</i> (watermassa)	<i>waters</i> (stroomen)
<i>vaderen</i> (voorvaders)	<i>vaders</i> (papa's).

De vreemde woorden op *ie* en *or* hebben een meervoud zoowel op *s* als op *en*: *tralie*, *traliës* en *traliën*; *provincie*, *provinciës* en *provinciën*; *professor*, *professors* en *professoren*. Die op *us* en *um* syncopeeren vaak deze uitgangen voor den meervoudsuitgang *en*: *genius*, mv. *geniën*: *gymnasium*, mv. *gymnasiën* enz. *Keu* heeft *keuen* en *keus*.

Men onderscheidt *studiën* on *studies* (kunstschetsen) en natuurlijk *cánons* en *kanónnen*.

- § 111. Eenige onzijdige woorden gaan in het meervoud uit op **eren**: *ei*, *eieren*; *gemoed*, *gemoederen*; *gelid*, *gelederen*; *goed*, *goederen*; *lam*, *lammeren*; *lied*, *liederen*; zoowel **eren** als **ers** hebben *hoen*, *hoenders* en *hoenderen*; *kind*, *kinders* en *kinderen*. De volgende hebben zoowel *eren* als den algemeenen meervoudsuitgang *en*: *kalf*, *kalven* en *kalveren*; *rad*, *raden* en *raderen*; *volk*, *volken* en *volkeren*, en met onderscheid van beteekenis: *kleed*, *kleeden* (dekkleeden) en *kleederen* (kleedingstukken); *blad*, *bladeren* (van planten, boomen, enz.), *bladen* (van boeken); *been*, *beenen* (waarmee men gaat; botten) en *beenderen* (gebeente). *Vent* vormt in den gemeenzamen stijl een meerv. *venters*.
- § 112. De verkleinwoorden van eenige dezer woorden lasschen in het meervoud tusschen stam en afleidingsuitgang ook wel *er* in: *blaadje*, *blaadjes* en *blaartjes*; *eitje*, *eitjes* en *eiertjes*; *lammetje*, *lammetjes* en *lammertjes*; *hoentje*, *hoentjes* en *hoendertjes*; *kindje*, *kindjes* en *kindertjes*; *radje*, *raadjes* (§ 92) en *radertjes*; *kleedje* *kleedjes* (dekkleedjes en japonnetjes) en *kleertjes* (kleedingstukjes).
- § 113. Een bijzonderen meervoudsvorm hebben *kleinood* mv.

kleinooden en kleinoodiën; sieraad, sieraden en sieradiën.

§ 114. Sporen der vroegere sterke verbuiging zijn (buiten de in § 107 vermelde) over in

a) den uitgang **e** van den sterken datief enkelvoud van een-lettergrepige mannelijke en onzijdige substantieven: *Gode, diensten den lande bewezen, van goeden bloede, van aanzienlijken huize, ten getale, te velde, van daag (dage)* enz.
 b) den meervoudsuitgang **e**, die wegviel in *slaag* (d. i. *slage*) *krijgen; onder de voet* (d. i. *voete*). De onzijdige nom. en acc. meervoud was voorheen gelijk aan het enkelvoud in woorden, als *been*, vanwaar de uitdrukking *op de been*; voorts in *jaar* en andere langlettergrepige. Ook behouden de namen van getal, maat en gewicht na hoofdtelwoorden den vorm des enkelvouds; *twee, drie boek* (papier), *gros* (pennen), *dozijn, kop, last, mijl, okschoofd, paar, riem* (papier), *schepel, ton, vadem* enz. Zoo ook *man*, alsmede *gulden, cent*; doch als men de geldstukken bedoelt *gulden, centen* (bij winkeliers ook *cents*).

§ 115. De samenstellingen op *man*, die een beroep te kennen geven, vormen het meervoud met *lieden* of *lui*; *timmerman, timmerlieden* of *timmerlui*; *opperlieden* of *opperlui*; *koopman, kooplieden* of *kooplui* enz. Evenzoo *leidsman, leidслиeden*; *staatsman, staatslieden*. Doch *leenman* natuurlijk *leenmannen*; *blindeman, blindemannen*; *oranjeman, oranjemannen* enz. Andere samenstellingen als b. v. *echtelieden, landlieden* enz. omvatten beide geslachten.

§ 116. Benige samengestelde substantieven hechten den meervoudsuitgang deels aan het eerste, deels aan het tweede lid, deels aan beide. Zij bestaan:

uit een substantief met een volgende bepaling: *kapitein-generaal*, mv. *kapiteins-generaal*; *schout-bij-nacht*, meerv. *schouten-bij-nacht* (doch ook *schout-bij-nachts*);

uit twee substantieven, die samen ééne waardigheid

aanduiden: *kapitein-luitenant*, meerv. *kapitein-luitenants*;
 uit twee substantieven, die elk eene waardigheid betee-
 kenen: *kapitein-kwartiermeester*, meerv. *kapiteins-kwartier-
 meesters* en *kapitein-kwartiermeesters*.

Voorbeeld van zwakke verbuiging.

Enk.	Mannelijk.	Onzijdig.
N.	bode	harte
G.	boden	harten
D.	bode	harte
A.	bode	harte
Meerv.		
N.	boden	harten
G.	boden	harten
D.	boden	harten
A.	boden	harten

Hiertoe behooren de volgende woorden, welke de slot-*e* gewoonlijk wegwerpen: *heer*, *hertog*, *graaf*, *mensch*, *prins*, *profeet*, benevens *paus* en somwijlen *knaap*. Voorts de mannelijke persoonsnamen, die op *e* uitgaan: *bode*, *getuige*, *bediende* enz. Eindelijk de als mannelijke substantieven gebruikte adjectieven en deelwoorden: *de wijze*, *gevangene*, *zieke*, *geleerde* enz. Oudtijds waren zwak *leeuw*, *beer*, *reus*, *naam*, *lichaam* enz.

§ 117. Eigennamen van personen vormen een genitief op *s*: *Cicero*, *Cicero's*, *Willem*, *Willems*. Geslachtsnamen worden duidelijkheidshalve door eene apostrophe van de *s* des uitgangs gescheiden: *de Ruiter's leven* enz. Deze apostrophe vervangt de *s* na sisklanken: *Peleus' zoon*, *Marnix' hekel-schrift* enz.

Geographische namen drukken de verbuiging liefst door omschrijving uit. Alleen van land- of stadsnamen, die niet op *s* uitgaan, vormt men genitieven: *Neerlands vlag*, *Amster-*

dams handel enz. Maar nimmer *Parijs' heerlijkheid* voor *de heerlijkheid van Parijs* enz.

De meervoudsvorm wordt door toevoeging van *s* uitgedrukt, zoo de laatste lettergreep toonloos is en niet op *s* uitgaan, anders door **en**: *de Fondels, de Trompen, de van Speyken, de beide Rijswijken, de Cornelissen* enz.

Het adjectief.

Vorming.

- § 118. Het adjectief is de naam van een (niet zelfstandig geachte) eigenschap; wie, wat die eigenschap bezit, wordt door een substantief uitgedrukt. Met dat substantief stemt het adjectief in geslacht, getal en naamval overeen.
- § 119. De adjectieven zijn stamwoorden, afgeleide of samengestelde woorden.
- § 120. De afgeleide woorden zijn óf rechtstreeks óf middellijk afgeleid.

Voorbeelden van rechtstreeksche afleiding.

wrang van *wringen*; *bleek* van *blijken*; *week* van *wijken*; *dik* van *(ge)dijen*; *blank* van *blinken*; *brak* van *breken*; *slank* van *slinken*; *baar* (*draagbaar*) van *beren*; *vlug* van *vliegen*; *laag* van *liggen* enz. ¹⁾

- § 121. De *middellijke afleiding* hecht voor of achter stammen van substantieven, werkwoorden, bijwoorden verschillende afleidingsuitgangen. Van eenige dezer blijkt de beteekenis in

---

¹⁾ *Glad* van *glijden*, *knap* van *knippen* enz. behooren ook hierbij, maar de verklaring er van is alleen te geven in een werk over vergelijkende taalstudie.

het Nederlandsch niet, als van de **e** in *blijde*, *bloede*, *moede*, *spade* enz.

van **er** in *dapper*, *duister*, *helder* enz.

van **en** in *eigen*;

van de **n** in *rei-n*, *schoo-n*.

§ 122. De voornaamste achtervoegsels zijn :

1) **achtig** (Hd. *icht*, Eng. *y*) met den bijtoon, geeft een gelijkheid of eene aan het stambegrip verwante eigenschap te kennen: *blauwachtig* = naar 't blauw zweemende; *schrikachtig* = tot schrikken geneigd, voor schrik vatbaar; *schoolmeesterachtig* = aardende naar een schoolmeester.

2) **achtig** (Hd. *haft*) doorgaans met den hoofdtoon, is zoowel als *hebbende*, *bezittende*: *deelachtig* = deel hebbende, *schaamachtig* = schaam of schaamte hebbende. **Haftig** komt voor in *manhaftig*, *heldhaftig* = den aard van een man, van een held hebbende; *krijgshaftig*, krijgslustig, dapper, is als een samenstelling gevormd.

3) **baar** van *beren* (dragen), waarvan nog *geboren*, beteekent dus *dragende*: *vruchtbaar* = vruchtdragend; *dankbaar* = dank dragende; *deelbaar* = het deelen dragende d. i. toelaten, gedeeld kunnende worden. *Middelbaar* = het midden houdende tusschen twee zaken; *zonderbaar*, afgezonderd en dus vreemd; *openbaar*, openlijk.

4) **en**, oudtijds *ijn*, en dus niet met den genitiefuitgang te verwarren, vormt stoffelijke adjectieven: *gouden* = uit de stof goud bestaande, van goud; *zilveren* = van zilver; *linnen* = van lijn; *garen* uit *garenen* = van garen enz.

5) **ig** (eig. *-g*, Hd. *ig*, Eng. *y*), beteekent achter substantieven zooveel als *hebbende*: *machtig* = macht hebbende; *gewichtig*, gewicht hebbende; *moedig*, moed hebbende enz. Achter adjectieven en deelwoorden wijzigt het de beteekenis: *goedig*, *levendig*. Na werkwoordelijke stammen

geeft het een geneigdheid of aard te kennen: *begeerig*, *nalatig* enz. In *vroe-g* (Hd. *frūk*) is -g op andere wijze ontstaan. Een herhaald vertoonen derzelfde werking of eigenschap drukken de adj. op **erig** uit; *beverig*, *slaperig*, *geeuwerig*; van substantieven komen *winderig*, *weelderig* enz.

6) **zaam** beteekent zooveel als *verbonden met*: *deugzaam*, met deugd verbonden enz.

7) **lijk** beteekent *aardende naar*, *overeenkomstig met*, *behoorende tot*: *menschelijk* = wat naar een mensch aardt; *lichamelijk* = behoorende tot het lichaam; *zedelijk* = overeenkomstig de zeden; *meesterlijk* = naar den aard eens *meesters* (vergelijk de ongunstige beteekenis van *meesterachtig*), *ouwelijk*, *liefelijk*, *goelijk* = naar den aard van het oude, lieve, goede. Achter stammen van transitieve werkwoorden, als *geloofelijk*, *denkelijk* enz. hebben deze adjectieven een passieve beteekenis; wat geloofd, gedacht enz. kan worden; uitgezonderd zijn *beoorlijk*, *vermakelijk*, enz. Achter stammen van intransitieve werkwoorden, als *sterfelijk*, *afhankelijk*, beteekenen zij eenvoudig den aard hebbende van te sterven, af te hangen enz.

8) **loos** (van verliezen) beteekent *berooft van*: *ouderloos* = van zijn ouders berooft; *eerloos* = zonder eer; *broodeloos* = zonder brood; *reddeloos* = zonder redden of redding.

9) **isch** wordt gevonden a) in *wettisch*, *afgodisch*, *verraderisch*; b) achter stammen van land-, stads- of volksnamen, die op een sisklank uitgaan: *Rus*, *Russisch*; *Hes*, *Hessisch*, *Saks*, *Saksisch*; *Pruis*, *Pruisisch*; uitgezonderd zijn *Friesch* voor *Friezisch*, *Parijsch* voor *Parijzisch*. Voorts in *Gotisch*, *Moscovisch*, *Slavisch* en *Frankisch*; c) in vreemde woorden *geographisch*, *grammatisch* enz. In de overige gevallen is de **i** uitgestooten, doch heeft dikwijls het helder worden van den stamklinker veroorzaakt: *Zweedsch* (van *Zweed*),

Poolsch (van *Pool*¹⁾, *Fransch* onderscheiden van *Frankisch* (van *Frank*), *Beiersch* (van *Beier*), *daagsch* van *dag* (daarentegen *zondagsch*, *maandagsch* enz.), *steedsch* (van *stad*), *hoofsch* (van *hof*), *scheepsch* (van *schip*) enz.

Van bijwoorden op *s*, *lijksch*, *lings* en *waarts* worden door toevoeging der **ch** adjectieven afgeleid op *sch*, *lijksch*, *lingsch* en *waartsch*; *snaaks*, *snaaksch*; *ruggelings*, *ruggelingsch* enz. Zie verder § 69 a.

Aanm. De van substantieven afgeleide kunnen dezelfde begrippen vrij wel door den genitief uitdrukken; van daar dat men deze adjectieven wel eens voor werkelijke genitieven aanzag: *de vaderlandsche geschiedenis* = de geschiedenis des vaderlands; *een boersche taal* = een taal (als die) eens boers enz. Zelfs vervangen *lakensch*, *duffelsch*, *neteldoeksch* de stoffelijke adjectieven *lakenen*, *duffelen*, *neteldoeken*.

§ 123. Over de voorvoegsels *aarts* en *on* is reeds bij de substantieven gehandeld.

be is eigenlijk *bij*: *behendig* = bij de hand. Doch *bekwaam*, *bestand*, *bereid* enz. komen van *bekomen*, *bestaan*, *bereiden* en hooren hier niet te huis, evenmin *bewust*.

ge versterkt het stambegrip in *getrouw* (naast *trouw*), *gestreng* (*streng*), *gereed* (*alreede*), *gezond* enz. en vormt van substantieven adjectieven, welke den vorm van verleden deelwoorden hebben: *gelaarsd* (van laarzen voorzien) *genaamd*, *gehandschoend*, *gerokt*, *geharnast* enz. Deze worden wederom met adjectieven saamgesteld: *snelgewiekt*, *plaatboomd* enz.

§ 124. De samengestelde adjectieven zijn van velerlei aard:

---

¹⁾ Niet *Zwedensch*, *Polensch*, *Saksensch* enz., dewijl de landnamen *Zweden*, *Polen*, *Saksen* enz. eigenlijk datieven van het meervoud zijn van *Zweed*, *Pool*, *Saks* enz.

1) die, welke samengesteld zijn uit twee adjectieven: *doofstom* = doof en stom.

2) die, waarvan het eerste lid een bijwoord is of een substantief dat zijne verhouding tot het adjectief enz. door een buigingsuitgang te kennen geeft (*oneigenlijke samenstelling*): *overoud, infraai, welzalig, weledelgeboren, achtenswaardig* of *achtingswaardig* enz. Is het eerste lid vrouwelijk of een onzijdig meervoud op *er*, dan is de aard der samenstelling uit den vorm niet meer op te maken: *schaduwrijk, bladerrijk* enz.

3) die, waarvan het eerste lid de stam is van een substantief of werkwoord (*eigenlijke samenstelling*): *ijzersterk, rozerood; hemelsblauw* met ingelaschte *s*; *melkweit, babbelziek, merkwaardig*.

4) die, werke door de afleidingsuitgangen *ig* en *sch* tot samenstellingen worden: *viervoetig* van *vier* en *voet*; *breedsprakig* van *breed* en *spraak*; *rechtvaardig* van *recht* en *vaarde* (thans *vaart*); *volledig*, ten volle zijn leden hebbende; *alledaagsch* van *alle* en *dag*; *onderaardsch* van *onder* en *aard(e)*, *vierdraadsch* van *vier* en *draad* enz.

Aann. Opmerkelijk is het uit de bijwoordelijke uitdrukking *te vrede* ontstane adjectief *tevreden* (vanwaar *ontevreden* voor het vroegere *te onvrede*).

Trappen van vergelijking.

§ 125. Uit vergelijking blijkt, dat de eigenschappen niet bij alle zelfstandigheden in denzelfden graad voorkomen; bij eenige in hooger en graad dan bij andere, bij enkele in een zeer hoogen of in den hoogsten graad.

§ 126. Dat een eigenschap aan een zelfstandigheid in hoogerem graad eigen is dan aan andere, wordt uitgedrukt door den comparatief des adjectiefs.

§ 127. Dat een eigenschap aan eene zelfstandigheid in een zeer hoogen of in den hoogsten graad eigen is, wordt uitgedrukt door den superlatief des adjectiefs. Deze wordt in het eerste geval *volstrekt (absoluut)*, in het laatste geval *betrekkelijk (relatief)* genoemd.

§ 128. De comparatief wordt gevormd door den uitgang **er**, de superlatief door **st** achter den stam van het adjectief te voegen: *groot, grooter, grootst*. Eindigt het adjectief op *r*, dan wordt voor den uitgang des comparatiefs een **d** ingelascht: *zuiver, zuiverder; zwaar, zwaarder* enz.

Gaat het adjectief op een *s* of *sch* uit, dan is de toevoeging van een enkele **t** voldoende tot vorming van den superlatief: *bits, bitst; wijs, wijst; rasch, rascht*.

Zowel voor den uitgang van den comparatief als voor dien des superlatiefs wordt de toonlooze **e** van het grondwoord uitgestooten (*syncope*): *bloode, bloeder, bloodst; blijde, blijder, blijdst*.

§ 129. Geen trappen van vergelijking vormen:

1) alle adjectieven, welke eigenschappen uitdrukken, welke maar in één graad aangetroffen of gedacht worden; derhalve stoffelijke adjectieven als *gouden, zilveren, lakensch*; de van eigennamen afgeleide als *Fransch, Engelsch, Dietsch*; samenstellingen als *bloedwarm, honigzoet, sneeuw wit* enz. Voorts *vierkant, volmaakt, eeuwig, oneindig, stom, blind* enz. Alleen in oneigenlijke beteekenis zegt men: *dit is de stomste jongen; de volmaakste rust* enz. *Eenigst = eenig*.

2) De adjectieven, welker superlatief wanklank zou veroorzaken, omschrijven dezen; dus spreekt men van *meest gepast, meest vast, meest juist* in plaats van de schier onuitspreek-

bare *gepastst*, *vastst*, *juistst*, enz. *Moede* heeft in de schrijftaal geen superlatief; van *spade* en *beu* ontbreken comparatief en superlatief.

- § 130. Van eenige bijwoorden worden bijvoeglijke superlatieven afgeleid. Zoo komen van de bijwoorden *achter*, *binnen*, *buiten*, *beneden*, *onder*, *voor* enz. de superlatieven *achterste*, *binnenste*, *buitenste*, *benedenste*, *onderste*, *voorst* enz. Zoo ook *uiterste*, *opperste* van *uiter-* en *opper-*.
- § 131. Onregelmatig heeten de comparatieven en superlatieven, welke niet aan den positief, maar aan andere stammen ontleend zijn:
- goed* maakt *beter*, *best* (voor *betst*) van den stam *bat* (over in *baten*);
- veel* maakt *meer*, *meest*; van *meer* komt een nieuwe comp. *meerder* in den zin van *grooter*; *weinig* (*klein*) maakt *minder*, *minst*, van den stam *min*; *kwaad* maakt *kwader*, *kwaadst*, in den zin van *vertoorn*d of *zedelijk slecht*, maar *erger*, *ergst* in den zin van *erg*.

Verbuiging.

- § 132. De substantieven behooren óf tot de sterke óf tot de zwakke verbuiging; de adjectieven kunnen zoowel sterk als zwak verbogen worden.
- § 133. De sterke verbuiging der adjectieven kan het best gekend worden uit die der bezittelijke voornaamwoorden. Ziehier het voorbeeld:

Enkelv.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
N.	mijn	mijne	mijn
G.	mijns	mijner	mijns
D.	mijnen	mijne(r)	mijnen
A.	mijnen	mijne	mijn

Meerv. voor de 3 geslachten.

N. mijne
G. mijner
D. mijne(n)
A. mijne.

- § 134. Bij de adjectieven is de sterke accusatief van het mannelijk enkelvoud gelijk aan den nominatief.
- § 135. De sterke naamvallen, welke nog gebruikt worden, zijn : nom. en acc. enk. mann. en onz. : *een goed koning, het of een schoon huis*; gen. enk. onz. : *iets liefs, wat fraais, veel goeds* enz.
- § 136. De gen. meervoud komt niet meer voor; de gen. en dat. enk. alleen in eenige van oudsher gangbare zegswijzen, t. w. de bijwoordelijke uitdrukkingen : *goedsmoeds, ouder gewoonte, blootshoofds, in arren moede, te kwader ure, in koelen bloede*, enz. De overige naamvallen zijn in vorm gelijk aan die der zwakke verbuiging.
- § 137. De zwakke verbuiging is als volgt :

Enk.	Mann.	Vrouw.	Onz.
N.	goede	goede	goede
G.	goeden	goede	goeden
D.	goeden	goede	goeden
A.	goeden	goede	goede

Meerv. 3 gesl.

N. goede
G. goede
D. goede(n)
A. goede

- § 138. Welluidendheidshalve onverbogen blijven de stoffelijke adjectieven op *en* en de van plaatsnamen afgeleide op *er* : *de ijzeren lepel, de Haarlemer halletjes* enz. *Linker* en *rechter* zijn eigenlijk datieven vrouw. enk. van *link* en *recht*.

De twee- of meerlettergrepige adjectieven en deelwoorden op *en*, benevens de drie- of meerlettergrepige op *er* (waar- onder de comparatieven) blijven liefst onverbogen: *mijn eigen kinderen, deze verheven gevoelens, verhevener gevoelens, dapperder krijgslieden* enz.

- § 139. De adjectieven, die als gezegde voorkomen of achter hunne substantieven geplaatst zijn, zijn voor geene verbuiging vatbaar; evenmin die, welke van hunne substantieven gescheiden zijn: *De man, vrouw en kinderen zijn dood. De Staten-generaal. Vrouw lief! Zoo talrijk eene vergadering* enz.
- § 140. Worden de adjectieven als substantieven gebruikt, dan worden zij als substantieven verbogen.

M a n n e l i j k

Enk.		Meerv.	
N. bode	geleerde	N. boden	geleerden
G. boden	geleerden	G. boden	geleerden
D. bode	geleerde	D. boden	geleerden
A. bode	geleerde	A. boden	geleerden

V r o u w e l i j k.

Enk.		Meerv.	
N. vrouwe	schoone	N. vrouwen	schoonen
G. vrouwe	schoone	G. vrouwen	schoonen
D. vrouwe	schoone	D. vrouwen	schoonen
A. vrouwe	schoone	A. vrouwen	schoonen

O n z i j d i g.

Enk.

N. gebergte	goede
G. ———	———
D. gebergte	goede
A. gebergte	goede

- § 141. Behalve de bezittelijke voornaamwoorden worden nog eenige onbepaalde telwoorden, benevens *beide*, sterk verbogen.

Meervoud.

N.	alle,	eenige,	sommige,	beide,
G.	aller,	eeniger,	sommiger,	beider,
D.	allen,	eenigen,	sommigen,	beiden,
A.	alle,	eenige,	sommige,	beide.

De nom. en accusatief gaan op **en** uit, zoo zij van personen gezegd worden en als substantieven voorkomen. Zoo schrijft men *alle menschen*, maar *allen weten het* enz. Grammatisch juist ware hier de sterke vorm.

- § 142. De **n** in den datief meerv. der adjectieven en bijv. voornaamw. bezigt men alleen duidelijkheidshalve of in hooger en stijl: *de* of *die goede menschen*. Wij hebben ze daarom tusschen haakjes geplaatst, evenals de **r** in den dat. enk. vrouw.

Voornaamwoorden.

- § 143. Voornaamwoorden wijzen op zelfstandigheden of drukken zekere betrekkingen tusschen zelfstandigheden uit. De eerste zijn zelfstandig, de laatste bijvoeglijk.
- De zelfstandige voornaamwoorden zijn
de *persoonlijke* en de *bezittelijke* voornaamwoorden.
- De bijvoeglijke zijn
de *onbepaalde* voornaamwoorden.
- Deels zelfstandig deels bijvoeglijk zijn
de *vragende*, de *aanwijzende*
en de daaruit ontstane *betrekkelijke* voornaamwoorden.

Persoonlijke voornaamwoorden.

- § 144. Met de persoonlijke voornaamwoorden duidt de spreker zich zelve (eersten persoon), den aangesprokene (tweeden persoon) of een ander (derden persoon) aan.
- § 145. De eerste en tweede persoon zijn geslachtloos.

Enk.	1e Persoon.
N.	ik
G.	mijn, mijns, mijner
D.	mij (<i>me</i>)
A.	mij (<i>me</i>)
Meerv.	
N.	wij (<i>we</i>)
G.	ons, onzer
D.	ons
A.	ons
	2e Persoon.
Enk.	(<i>verouderd of dialectisch</i>)
N.	du
G.	dijn, dijns, dijner
D.	dij (<i>di</i>)
A.	dij (<i>di</i>)
Meerv.	
N.	gij (<i>ge</i>), jij (<i>je</i>)
G.	uw, uws, uwer
D.	u; jou (<i>je</i>)
A.	u; jou (<i>je</i>)

Aanm. De vormen, die tusschen haakjes staan, zijn *enclitisch* d. i. zij verliezen den toon en sluiten zich innig aan het voorafgaande woord aan. De Nederlandsche spreektaal heeft dergelijke overoude en welluidende vormen trouw bewaard; doch zij worden alleen in den lossere schrijfrant gebezigd.

Het enkelvoud *du* is verouderd en wordt door het meervoud vervangen, waarvan de schrijftaal den vorm *gij*, *u*, de gemeenzame spreektaal steeds de vormen *jij*, *jou*, *je* bezigt. Daarentegen eischt de wellevendheid het gebruik van *U* (*UEdele*) tot een enkelvoudig persoon (ook in den eersten naamval). Tot meer personen sprekende zegt men *de Heeren*, *de Dames*.

146. De derde persoon heeft zoowel een geslachtloos als een het geslacht uitdrukkend voornaamwoord. Het geslachtlooze heet doorgaans *het wederkeerig* voornaamwoord.

§ 147. Wederkeerig voornaamwoord.

Enkel- en meervoud. Geslachtloos.

N. *ontbreekt.*

G. *Gen. van het persoonlijk voornaamwoord.*

D. A. zich

§ 148. Persoonlijk voornaamwoord.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	hij (<i>i</i>)	zij (<i>ze</i>)	het (<i>'t</i>)
G.	zijn, zijns, zijner	haar, haars, harer	zijn, zijns, zijner
D.	hem (<i>em</i>)	haar of heur (<i>er, ze</i>)	het (<i>'t</i>)
A.	hem (<i>em</i>)	haar of heur (<i>ze</i>)	het (<i>'t</i>)

Meerv. De 3 geslachten.

N. zij (*ze*)

G. hun, huns, hunner; *vr.* harer

D. hun, *vrouw.* haar (*er, ze*)

A. hen (*ze*), *vr.* haar (*ze*).

De vormen, die tusschen haakjes staan, zijn enclitisch. De onderscheiding tusschen *hun* (3 nv.) en *hen* (4 nv.) is strikt genomen willekeurig, maar algemeen. De vorm *heur* komt vooral bij dichters voor. *Haar* is uitsluitend vrouwelijk.

§ 149. De nominatief meervoud der persoonlijke voornaamwoorden wordt vaak versterkt door toevoeging van *lieden* of (gemeenzaam) *lui*: *gijlieden*, *jullui* of *jullie*, *zijlieden* of *zullie*. Ook *ulieden* en *haarlui* is in gebruik. De vormen met *lui*, *lie* behooren tot de spreektaal.

§ 150. Evenals de substantieven worden de persoonlijke voornaamwoorden vaak gevolgd door het woordje *zelve*, dat als een zwak adjectief verbogen wordt.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	zelf	zelf	zelf
G.	zelven	zelve	zelven
D.	zelven	zelve	zelve
A.	zelven	zelve	zelve
Meerv:	De 3 geslachten.		
N.		zelve	
G.		zelve	
D.		zelve, zelven (§ 143)	
A.		zelve	

Alle naamvallen van het enkelvoud kunnen de uitgangen **e** en **en** afwerpen (*apocope*): *den koning, de koningin zelf.*

- § 151. De sterke genitief *zelfs* komt voor in de uitdrukkingen *om mijn* of *mijns zelfs wil*, *om uw* of *uws zelfs wil*, *om zijn* of *zijns zelfs wil* enz. Behalve in deze uitdrukkingen komen de vormen *mijns*, *uws*, *zijns* enz. alleen nog voor in *mijns gelijke*, *uws gelijke*, *zijns gelijke*, *ons gelijke*, *huns gelijke*, *haars gelijke*. In de overige gevallen gebruikt men de vormen op **er**: *mijner*, *uwer* enz.
- § 152. Uit de uitdrukking *elk* of *malk (den) ander* is ontstaan het samengestelde voornaamwoord *elkander* of *malkander*, dat ter onderscheiding van het wederkeerig voornaamwoord door ons het *wederzijdsch* voornaamwoord genoemd wordt.

Onbepaalde voornaamwoorden.

- § 153. De *onbepaalde* voornaamwoorden zijn: *iemand*, *niemand*, *iets*, *niets*, en *men*.
- Men* is het toonlooze *man*; *iemand* is samengesteld uit *ie* (Hd. *je*) en *man* met toegevoegde *d* (§ 63); *iets* uit *ie* (Hd. *je*) en *wicht* (oudtijds *zaak* beteekenende) en *s* (hetzij van den

2den nv., hetzij van het vnv. *des*¹⁾. *Niemand* en *niets* = *ne* (d. i. niet) *iemand*, *ne iets*.

Iemand en *niemand* vormen een genitief *iemand's* en *niemand's*; de datief en accusatief zijn gelijk aan den nominatief.

Men komt alleen in den nominatief voor:

Bezittelijke voornaamwoorden.

§ 154. De bezittelijke voornaamwoorden geven een betrekking te kennen tusschen den eersten, tweeden of derden persoon en de zelfstandigheid, welke door het volgend substantief wordt aangeduid. Deze betrekking is doorgaans die van den bezitter tot het bezetene; vandaar de naam.

§ 155. Zij zijn in stam gelijk aan den genitief der persoonlijke voornaamwoorden en luiden dus:

1e persoon.	2e persoon.	3e persoon.
<i>Enk.</i>	<i>Enk.</i>	<i>Mann. Enk. Vrouw. Enk. Onz. Enk.</i>
mijn	dijn	zijn haar (heur) zijn.
<i>meerv.</i>	<i>meerv.</i>	<i>meerv.</i>
onze	uw	hun, <i>vrouw.</i> haar

Over hunne verbuiging zie § 132. In den vorm *onze* is de *e* gebleven van een grondvorm *onzer*, die nog in het Hd. *unser* luidt.

§ 156. De bezittelijke voornaamwoorden drukken uit:

a) door hunnen stam: den *persoon*, het *getal* en (voor den derden persoon) ook *het geslacht* des bezitters.

Men heet dit *het subjectief* getal en geslacht.

b) door hunnen uitgang: het *getal* en het *geslacht* van het bezetene.

Men heet dit het *objectief* getal en geslacht.

---

¹⁾ De oudere vormen *iet* en *niet* voor *iets* en *niets* komen nog voor in: *ietwat*, *te niet* = tot niets, *is 't anders niet* = niets anders, *om* of *voor niet* = om of voor niets, *een durfniet*, *doeniet*, *weetniet*, *daar geef ik niet om* enz.

§ 157. Na het bepalend lidwoord worden de bezittelijke voornaamwoorden verbogen als zwakke adjectieven, zoo zij op voorgaande substantieven slaan, doch in het mv. als zwakke substantieven, zoo zij op *personen* doelen, welke vooraf niet genoemd zijn.

Voorbeelden

Enkelv. (als zwak adj.)

- N. *Mijn vader of de uwe heeft dit gezegd.*
 G. *Het huis mijns vaders en dat des uwen.*
 D. *Ik gehoorzaam mijnen vader en gij den uwen.*
 A. *Ik bemin mijnen vader en gij den uwen.*

Meerv. (als zwak adj.)

- N. *Mijne ouders en de uwe zeggen dit.*
 G. *De huizen mijner ouders en die der uwe.*
 D. *Ik schrijf mijne(n) ouders en gij de(n) uwe(n).*
 A. *Ik bemin mijne ouders en gij de uwe.*

Meerv. (als zwak subst.)

- N. *Geen menschen zijn hem dierbaarder dan de zijnen.*
 G. *Hij verwerft zich de liefde der zijnen.*
 D. *Deze huisvader geeft de(n) zijnen een goed voorbeeld.*
 A. *Hij zorgt voor de zijnen.*

Vragende voornaamwoorden.

§ 158. De vragende voornaamwoorden vragen naar zelfstandigheden. Het zelfstandige naamwoord is *wie*, het bijvoeglijke *welke*.

Verbuiging.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onz.
N.	wie	wie	wat
G.	wiens	wier	(wes)
D.	wien	wie	wat
A.	wien	wie	wat

Meerv.	Mann. en Vrouw.
N.	wie
G.	wier
D.	wie(n) (§ 143)
A.	wie

De oude genitief *wes* (*wies*) komt nog voor in *weshalve* en *weswege*; de vorm *wiens* ontstond door toevoeging van de *s*, als uitgang van den genitief, aan den vorm van den 3den nv. *wien*.

Men gebruikt na voorzetsels in plaats van *wat* de samenstellingen dier voorzetsels met het vragend bijwoord *waar*: van wat = *waarvan* enz.

§ 159.	<i>Verbuiging.</i>		
Enk.	Mann.	Vrouw.	Onz.
N.	welk, welke	welke	welk
G.	<i>ontbr.</i>	<i>ontbr.</i>	<i>ontbr.</i>
D.	welken	welke(r)	welk
A.	welken	welke	welk
Meerv.	De 3 geslachten.		
N.	welke		
G.	<i>ontbr.</i>		
D.	welke(n) (§ 143)		
A.	welke		

Welk is ontstaan uit *wielijk* (d. i. *hoelijk*) evenals *zulk* uit *zoolijk*. De vorm *welk* in den nom. mann. beteekent *hoedanig*, *welk wijsgeer?* = hoedanig wijsgeer? wat voor wijsgeer? *welke wijsgeer?* vraagt naar den naam.

§ 160. In den uitroep bezigt men *welk een*, *wat een*, in vraag en uitroep beide *welke*, *wat*, *wat voor een*. In de laatste uitdrukking regeert het voorzetsel geen accusatief: *wat voor een man gaat daar?*

Aanwijzende voornaamwoorden.

161 De aanwijzende voornaamwoorden wijzen op zelfstandigheden en geven daarbij de plaatselijke betrekking van deze tot den spreker te kennen. Zij zijn zoowel bijvoeglijk als zelfstandig en drie in getal: *deze*, *die* en *gene*. *Deze* wijst op een nabijzijnde, *die* op een meer verwijderde, *gene* op eene aan de overzijde zich bevindende of op de het verst verwijderde zelfstandigheid.

§ 162.

Verbuiging.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	deze	deze	dit
G.	dezes	dezer	dezes
D.	dezen	deze(r)	dezen
A.	dezen	deze	dit
Meerv.	De 3 geslachten.		
N.	deze		
G.	dezer		
D.	deze(n) (§ 143)		
A.	deze		
Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	die	die	dat
G.	diens	dier	diens
D.	dien	die(r)	dien
A.	dien	die	dat
Meerv.	De 3 geslachten.		
N.	die		
G.	dier		
D.	die(n) (§ 143)		
A.	die		

Aann. Gelijk men ziet, verschillen *die* en *wie* alleen in de beginletters *d* en *w*.

§ 163. Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	gene	gene	
G.	(genes)	(gener)	ontbreekt.
D.	genen	gene(r)	
A.	genen	gene	

Meerv. De 3 geslachten.

N.	gene
G.	(gener)
D.	gene(n) (§ 143)
A.	gene

§ 164. De datieven van het vrouw. en onz. enkelvoud worden, evenals bij de adjectieven en substantieven, door de vormen der accusatieven vervangen. Zij komen alleen voor in uitdrukkingen, waarin het voorzetsel den datief is blijven regeeren en dus ook na *te, na, voor*: *te dezen, mits dezen, indien, mitsdien, met dien verstande, te dezer gelegenheid*, enz. De oude genitief *des* (van *de*) bleef in *desnoods, desniettemin, desgelijks, deswegens, destijds, desbevoegd, deskundig*, enz. De genitief enkelvoud *der* komt voor in *derhalve, derwijze, dermate*; de genitief meervoud in *dergelijk, ik meen der (er) honderd, daar zijn der (er) veel* enz.

Het onzijdig enkelvoud van *gene* wordt vervangen door *gindsch*, om de verwarring met het onbepaalde voornaamwoord *geen* te voorkomen. De vormen *genes* en *gener* worden weinig gebruikt.

§ 165. Uit het aanwijzend voornaamwoord *de* ontstond het *bepalend lidwoord*, dat op een bepaalde zelfstandigheid wijst, welke door het substantief wordt uitgedrukt.

Verbuiging.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	de	de	't, het
G.	des	der	des
D.	den	de(r)	den
A.	den	de	't, het
Meerv.	De 3 geslachten.		
N.	de		
G.	der		
D.	de(n) (§ 143)		
A.	de		

Het onzijdig 't is ontstaan uit *dat*, doch wordt gewoonlijk verward met het persoonlijk voornaamwoord *het* en eveneens geschreven. De datieven worden door de accusatieven vervangen behalve in oude uitdrukkingen als *in den beginne* enz. en na het voorzetsel *te*, dat met de lidwoorden samensmelt tot de vormen *ten* en *ter*: *ten dienste*, *ter bezichtiging*, *ten behoefte* enz. Minder juist schrijft men *ten*, *ter* in plaats van *te* voor bezittelijke voornaamwoorden; grammatisch correct, schoon minder gebruikelijk is: *te uwer verjaring*, *te mijnen huize* enz. voor *ter uwer verjaring*, *ten mijnen huize* enz.

§ 166. Tot de aanwijzende voornaamwoorden worden ook gerekend de samenstellingen *degene* (*diegene*) en *dezelfde*. *Degene* is zelfstandig, *dezelfde* zelfstandig en bijvoeglijk.

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
N.	degene	degene	datgene
G.	desgenen	dergene	-----
D.	dengene	de(r)gene	-----
A.	dengene	degene	datgene
Meervoud	De 3 geslachten.		
N.	degenen, diegenen		
G.	dergenen, diergenen		
D.	de(n)genen, die(n)genen (§ 143)		
A.	degenen, diegenen		

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
<i>Zelfst.</i>			
N. dezelfde	<i>Bijv.</i> dezelfde	dezelfde	'tzelfde
G. deszelfden	deszelfden	derzelfde	deszelfden
D. denzelfde	denzelfde	de(r)zelfde	
A. denzelfde	denzelfde	dezelfde	'tzelfde

De 3 geslachten.

Meerv.	<i>Zelfst.</i>	<i>Bijv.</i>
N.	dezelfden	dezelfde
G.	derzelfden	derzelfde
D.	de(n)zelfden	de(n)zelfden (§ 143)
A.	dezelfden	dezelfde

Aanm. Voor *'tzelfde* schrijft men meest *hetzelfde*, als *'t* voor *het*. Het voorzetsel *te* kan met het volgend lidwoord smelten: *terzelfder ure*, *tenzelfden dage* enz. Anders worden de vormen van den datief door die van den accusatief vervangen.

§ 167. Ook de samenstelling *dezelve* wordt tot de aanwijzende voornaamwoorden gerekend. Oudtijds had het de beteekenis van *dezelfde* (gevormd als een rangtelwoord); men treft het aan bij oudere schrijvers in plaats van het persoonlijk voornaamwoord *hij*, *zij*, *het*. Doch waar *hij* en *zij* op zaken slaan, gebruike men liever *die*; waar *het* achter voorzetsels zou komen, bezige men de samenstellingen van die voorzetsels met het bijwoord *hier* of *daar*: *hieraan*, *daaraan* enz. Zoo is het gebruik van *dezelve* geheel onnoodig; het bestaat dan ook niet in de spreektaal en komt ook weinig voor in het Middelnederlandsch.

Het eerste lid wordt als het lidwoord, het tweede lid steeds als een zwak adjectief verbogen; doch voor zijn substantief staande vormt dit woord de sterke genitieven *deszelfs* en *derzelver*: *deszelfs goedkeuring*, *derzelver meening* of *de goedkeuring deszelven*, *de meening derzelve*.

Betrekkelijke voornaamwoorden.

168. De betrekkelijke voornaamwoorden verbinden bijzinnen met hoofdzinnen; als zoodanig worden gebezigd: 1) de nominatief en accusatief van het aanwijzende *die*, 2) de genitief en datief van het vragende *wie*, 3) de *volledige* verbuiging van het vragende *welke*, dat dus de genitieven *welks* en *welker* vormt, en, zelfstandig staande, in het onzijdig den met het lidwoord samengestelden vorm *'twelk* of *hetwelk* heeft.

Uitsluitend betrekkelijke voornaamwoorden zijn er dus niet. Duidelijkheidshalve volgt hier de verbuiging.

Mannelijk.   Vrouwelijk   Onzijdig.

Enk.

N.	die	die	dat
G.	wiens	wier	—
D.	wien	wie(r)	—
A.	dien	die	dat

Meerv.   de 3 geslachten.

N.	die
G.	wier
D.	wie(n) (§ 143)
A.	die

Aann. Na voorzetsels gebruikt men steeds de accusatieven van *wie*. De gen. van *dat* wordt door den gen. van *welk* vervangen.

Mannelijk.   Vrouwelijk.   Onzijdig.

Enk.

N.	welke	welke	(het)welk
G.	welks	welker	welks
D.	welken	welke(r)	—
A.	welken	welke	(het)welk

Meerv.	De 3 geslachten.
N.	welke
G.	welker
D.	welke(n) (§ 143)
A.	welke

Aanm. In plaats van *dat* gebruikt men *wat* na *dat*, *datgene*, *alles* en gewoonlijk na een als onzijdig substantief gebruikt adjectief: *dat*, *wat*; *datgene*, *wat*; *alles*, *wat*; *het goede wat* of *dat* enz.

§ 169 Tegelijk aanwijzend en betrekkelijk is 't*gene* gewoonlijk *hetgene* of *hetgeen* geschreven voor *datgene*, *wat*.

Telwoorden.

§ 170. De telwoorden die het getal der zelfstandigheden uitdrukken, worden *hoofdtelwoorden* genoemd. Dit zijn van *een* tot *tien* stamwoorden, *elf* en *twaalf* zijn samenstellingen van *een* en *twa* met *lif*, welk *lif* waarschijnlijk *tien* beteekent. De overige telwoorden onder *twintig* zijn samenstellingen met *tien*: *dertien* staat voor *drietien* (§ 66), *veertien* voor *viertien*, evenals *dertig* voor *drietig* en *veertig* voor *viertig*. Het achtervoegsel *tig* beteekent zooveel als tiental, *decade*. *Twintig* ontstond uit *twoentig*. Voor *zeventig* en *negentig* stond voorheen een *t*, welke alleen het woord *tachtig* (d. i. *t-achtig*) behouden heeft. *Honderd* is een afleidsel van *hond* (honderdtal), *duizend* oorspronkelijk een gemeen zelfst. naamw., *millioen* het Fransche *million*.

In de samenstelling gaan de eenheden de tientallen vooraf, maar volgen op de honderd- en duizendtallen: *honderd een en twintig*.

Aanm. De samenstellingen met *honderd* worden *aaneen*, die met duizend *vaneen* geschreven: *twoehonderd*, *achttien-*

honderd, twee duizend, dertig duizend, achttien duizend enz.

§ 171. De *rangtelwoorden* geven te kennen de hoeveelste zelfstandigheid bedoeld wordt. Zij worden van de hoofdtelwoorden afgeleid door *ste* of *de*. *De* komt achter klinkers, vloeiende letters en eene onechte *f*; *ste* achter de verscherpte sluitletters *d* en *g*: *tweede, vierde, elfde, honderdste, zestigste*; uitgezonderd zijn *zesde* (voor *zeste*) en *millioenste* (voor *millioende*). De superlatief van het bijwoord *eer* dient tot rangtelwoord van *een*: men zegt *eerste*, niet *eende*.

Voor *tweede* gebruikt men *ander* in *ten andere, anderhalf* en *een andermaal*, waar dit beteekent *ten tweeden male*.

Van de samengestelde telwoorden is alleen het laatste een rangwoord: *honderd een en twintigste*.

§ 172. *Herhalingsgetallen* zijn samenstellingen van hoofdtelwoorden met de woorden *maal, keer* of *werf*: *eenmaal, tweemaal, driemaal* enz.

De samenstelling met *reis* vindt men in *ereis* of *eenreis* (verg. *deze reis*); dezelfde beteekenis heeft ook *eens*, genitief van *een*.

§ 173. *Verdubbeltallen* zijn substantieven van het onzijdig geslacht en worden gevormd door het achtervoegsel *voud*: *het tweevoud, het drievoud* enz.

Van deze substantieven vormt men adj. en adv. op **ig**: *eenvoudig, twee- en drievoudig* enz.

Naast *tweevoudig* staat *dubbel* (Fr. *double*).

§ 174. *Soortgetallen* zijn samengesteld met:

1) *hande*, meervoud van *hand*, en wel, evenals het voorafgaande hoofdtelwoord, in den genitief: *allerhande, tweeërhande, drieërhande*, en daarnaar *achterhande*, enz. De inlassching der *d* is gebruikelijk in *vierderhande, vijfderhande* enz., daar de telwoorden *vier, vijf* en daarboven onverbuigbaar zijn en

deze samenstellingen naar *allerhande*, *tweeërhande* enz. gevormd zijn.

Aann. De vormen *tweeër*, *drieër* zijn oude pronominale genitieven van *twee* en *drie*.

2) *lei* gevormd evenals de samenstellingen op *hande*: *tweeërlei* = tweeërhande, *allerlei* = allerhande, *vierderlei* = vierderhande enz.

§ 175. *Onbepaalde telwoorden* zijn: *alle*, *menig*, *veel*, *luttel*, *weinig*, *eenig*, *sommig*, *elk*, *ieder* enz. Voorts *geen* uit *negeen* d. i. *nech* (= *noch*) *een* enz. Rangschikkende onbepaalde telwoorden zijn: *de hoeveelse*, *de zooveelse*, *de middelste*, *de laatste* enz.

§ 176. Verbuigbaar zijn 1) alle ranggetallen, daar zij geheel als zwakke adjectieven beschouwd worden; 2) het hoofdtelwoord *een*, welks verbuiging gelijk is aan die van het onbepaalde lidwoord. De overige hoofdtelwoorden kunnen alleen dan een meervoud vormen, als zij zelfstandig gebruikt worden; dus in uitdrukkingen als: *met zijn tweeën*, *in tweeën*, *bij tweeën* enz.; *honderden* en *duizenden* (d. i. honderdtallen en duizendtallen) zijn meervouden van *het honderd*, *het duizend*. *Millioen* is steeds een substantief en eischt een lidwoord of hoofdtelwoord voor zich: *een millioen*, *het millioen*, *twee millioen* enz. of met den meervoudsuitgang: *millioenen zielen*. *eenige millioenen* enz. 3) de onbepaalde telwoorden *ieder* en *elk* met een gen. *ieders*, *elks*. *Al* in den zin van *elk* heeft tot mannelijken en onzijdigen nominatief *alle*: *alle man*, *alle vogel*. De meervouden *alle*, *eenige*, *sommige*, *beide* enz. worden sterk verbogen, zie § 141. Zelfstandig staande nemen zij bij de meeste schrijvers de *n* aan: *allen*, *eenigen* enz. *Veel* en *weinig* blijven òf onverbogen òf nemen de verbuiging van *alle(n)* enz. aan. *Geen* wordt verbogen als *een*.

§177. Het toonlooze telwoord *een*, *eene*, *een* wordt gebruikt als *lidwoord der eenheid* (ook wel *onbepaald lidwoord* genoemd) en aldus verbogen:

Enkelv.	Mann.	Vrouw.	Onz.
N.	een	eene	een
G.	eens	eener	eens
D.	eenen	eene(r)	eenen
A.	eenen	eene	eene

De beteekenis sluit het meervoud uit. De uitgangen *e* en *en* worden doorgaans geapocopeerd.

OVERZICHT DER TELWOORDEN.

Hoofdtelw.	Rangtelw.	Verduubbeltellen.		Soortgetallen.	Herhalingsetel.
		Hoofdt.	Rangt.		
een	eerste	eenvoud	eenvoudig	eenertei, -hande	eens, eenmaal, enz.
twee	tweede	tweevoud	tweevoudig	tweertei, -hande	tweemaal, enz.
drie	derde	drievoud	drievoudig	drieertei, -hande	driemaal, enz.
vier	vierde	viervoud	viervoudig	vierderlei, -hande	viermaal, enz.
vijf	vijfde	vijfvoud	vijfvoudig	vijfderlei, -hande	vijfmaal, enz.
zes	zeste	zesevoud	zesevoudig	zesderlei, -hande	zesmaal, enz.
zeven	zevende	zevenvoud	zevenvoudig	zevendertei, -hande	zevenmaal, enz.
acht	achtste	achtvoud	achtvoudig	achterlei, -hande	achtmaal, enz.
negen	negenste	negenvoud	negenvoudig	negenderlei, -hande	negenmaal, enz.
tien	tienste	tienvoud	tienvoudig	tienderlei, -hande	tienmaal, enz.
elf	elfde	elfvoud	elfvoudig	elfderlei, -hande	elfmaal, enz.
twaalf	twaalfde	twaalfvoud	twaalfvoudig	twaalfderlei, -hande	twaalfmaal, enz.
dertien	dertienste	dertienvoud	dertienvoudig	dertienderlei, -hande	dertienmaal, enz.
veertien	veertiende	veertienvoud	veertienvoudig	veertienderlei, -hande	veertienmaal, enz.
vijftien	vijftiende	vijftienvoud	vijftienvoudig	vijftienderlei, -hande	vijftienmaal, enz.
zestien	zestende	zestienvoud	zestienvoudig	zestienderlei, -hande	zestienmaal, enz.
zeventien	zeventiende	zeventienvoud	zeventienvoudig	zeventienderlei, -hande	zeventienmaal, enz.
achtien	achttiende	achtienvoud	achtienvoudig	achttienderlei, -hande	achtienmaal, enz.
negenien	negeniende	negenienvoud	negenienvoudig	negenienderlei, -hande	negenienmaal, enz.
twintig	twintigste	twintigvoud	twintigvoudig	twintigerlei, -hande	twintigmaal, enz.
een en twintig	een en twintigste	derftigvoud	derftigvoudig	derftigerlei, -hande	derftigmaal, enz.
dertig	derftigste	veertigvoud	veertigvoudig	veertigerlei, -hande	veertigmaal, enz.
veertig	veertigste	vijftigvoud	vijftigvoudig	vijftigerlei, -hande	vijftigmaal, enz.
veertig	veertigste	zestigvoud	zestigvoudig	zestigerlei, -hande	zestigmaal, enz.
zeventig	zeventigste	zevenftigvoud	zevenftigvoudig	zevenftigerlei, -hande	zevenftigmaal, enz.
tachtig	tachtigste	tachtigvoud	tachtigvoudig	tachtigerlei, -hande	tachtigmaal, enz.
negenig	negenigste	negenftigvoud	negenftigvoudig	negenftigerlei, -hande	negenftigmaal, enz.
honderd	honderdste	honderdvoud	honderdvoudig	honderderlei, -hande	honderdmaal, enz.
tweehonderd	tweehonderdste	tweehonderdvoud	tweehonderdvoudig	tweehonderderlei, -hande	tweehonderdmaal, enz.
duizend	duizendste	duizendvoud	duizendvoudig	duizenderlei, -hande	duizendmaal, enz.
tweeduizend	tweeduizendste	tweeduizendvoud	tweeduizendvoudig	tweeduizenderlei, -hande	tweeduizendmaal, enz.
een miljoen enz.	miljoenste enz.	miljoenvoud	miljoenvoudig	miljoenderlei, -hande	miljoenmaal, enz.

Werkwoorden.

§ 178. Een werkwoord is een woord, dat een werking, een *doen*, te kennen geeft. Zoowel *werken*, *doen* enz. als *rusten* (*niets doen*), *slapen*, enz. worden als werkingen, als een *doen*, gedacht.

§ 179. Bij de werkwoorden onderscheidt men een sterke en een zwakke vervoeging.

De sterke werkwoorden zijn dezulke, welke den verleden tijd niet door een afzonderlijken uitgang, maar door klinkerverandering (*Ablaut*) vormen. Deze klinkerverandering heeft bij eenige klassen ook in het meervoud van den verleden tijd en in het verleden deelwoord plaats.

De zwakke werkwoorden vormen den verleden tijd door een afzonderlijken uitgang achter den stam te voegen, terwijl deze *niet* van klinker verandert.

Het sterke verleden deelwoord gaat uit op *en*, het zwakke op *d* (*t*).

De stamvormen, waarin zich de klinkerverandering vertoont, noemen wij gemakshalve de stammen des werkwoords; aldus verdeelen wij de werkwoorden naar hun vorm in *meerstammige* of sterke en *eenstammige* of zwakke werkwoorden.

§ 180. De sterke werkwoorden rekenen wij met weinige uitzonderingen (als b. v. *zenden*, *prijzen*, *schenden* enz.) tot de stamwoorden, de zwakke daarentegen tot de afgeleide woorden. Stamwoorden zijn derhalve *springen*, *loopen*, *wijten*, *kluiven* enz.; afgeleide woorden *draven*, *blaffen*, *ploegen* enz.

§181. Werkwoorden worden afgeleid van naamwoorden, van werkwoorden en van partikels.

§182. De van naamwoorden (*nomina* d. i. substantieven en adjectieven) afgeleide werkwoorden heeten *denominatieven*.

A) Van substantieven worden werkwoorden afgeleid; die eene werking uitdrukken, welke in verband staat met het begrip des substantiefs: *boeren* = boer zijn; *dokteren*, = dokter zijn; *akkeren* = den akker bebouwen; *ploegen* = met den ploeg werken; *grazen* = gras eten; *huizen* = een huis bewonen; *kleeden* = een kleed aandoen enz. De woorden *boer*, *dokter*, *akker*, *ploeg*, *gras*, *huis*, *kleed* zijn hier de grondwoorden, terwijl ook het vooraf bestaan dezer begrippen uit de beteekenis der werkwoorden duidelijk blijkt. De afleidingsuitgang **j** viel weg, doch veroorzaakte Umlaut b. v. in *dekken* van *dak*, *stellen* van *stal*.

B) Van adjectieven worden werkwoorden afgeleid, welke het aannemen of het doen aannemen der eigenschap beteekenen, welke door het adjectief wordt uitgedrukt: *blauwen* = blauw worden; *groenen* = groen worden; *witten* = wit maken; *sterken* = sterk maken enz. De afleidingsuitgang **j** viel weg, doch veroorzaakte Umlaut in *pletten* van *plat*, *krenken* van *krank* enz.

C¹) Eenige denominatieven zijn zoowel van substantieven als van adjectieven gevormd door den afleidingsuitgang **ig**: *steenigen* van *steen*, *eindigen* van *einde*, *reinigen* van *rein*, *vestigen* (met Umlaut) van *vast* enz. en met voorvoegsels: *bevredigen*, *verkondigen* enz. De beteekenis is geheel dezelfde als van die op (**j**)en; doch men onderscheidt *kruisen* (in alle beteekenissen) van *kruisigen* (aan het kruishout slaan).

C²) Eindelijk vormt men denominatieven zoowel van substantieven als van adjectieven door den afleidingsuitgang

eeren: *voeteeren* van *voet*, *trotseeren* van *trots*, *verkleineeren* van *klein*, *halveeren* van *half* enz. Dat ook deze bastaarduitgang geen verschil van beteekenis te weeg brengt, bewijst de vorm *verkleineeren* naast *verkleinen* enz. Vergelijk ook *bootseeren* met (*na*)*bootzen* van *bootse* (model), Fr. *bosse* en dit van *booten* (slaan).

§ 183. Van werkwoorden worden afgeleid:

A) *causatieven* (oorzakelijke werkwoorden), welke het doen plaats hebben eener werking beteekenen. Bij de zes eerste klassen worden zij van het impf. enkelvoud, bij de zevende klasse van den praesensstam gevormd. De afleidingsuitgang **j** is afgefallen, maar heeft den Umlaut der **a** veroorzaakt. De voornaamste causatieven zijn:

I. klasse: <i>drinken</i> , <i>drank</i> ,	Caus. (<i>drankjen</i>) drenken.
<i>winden</i> , <i>wand</i> ,	" (<i>wandjen</i>) wenden.
<i>springen</i> , <i>sprang</i> ,	" (<i>sprangjen</i>) freq. sprenkelen.
II. klasse: <i>liggen</i> , <i>lag</i> ,	" (<i>laggen</i>) leggen.
<i>genezen</i> , <i>genas</i> ,	" (<i>genarjen</i>) generen.
<i>zitten</i> , <i>zat</i> ,	" (<i>zattjen</i>) zetten.
IV. klasse: <i>lijden</i> , <i>leed</i> (uit <i>laid</i>)	" (<i>laidjen</i>) leiden.
<i>nijgen</i> , <i>neeg</i> (uit <i>naig</i>)	" (<i>naigjen</i>) neigen.
<i>stijgen</i> , <i>steeg</i> (uit <i>staig</i>)	" (<i>staigjen</i>) steigen, <i>van waar</i> [steigeren.]
V. klasse: <i>zuigen</i> , <i>zoog</i> ,	" (<i>zoogjen</i>) zoogen.
<i>klieven</i> , <i>kloof</i> ,	" (<i>kloovjen</i>) klooven.
VI. klasse: <i>varen</i> , <i>voer</i> ,	" (<i>voerjen</i>) voeren.
VII. klasse: <i>hangen</i> ,	" (<i>hangjen</i>) ge-hengen.
<i>vallen</i> ,	" (<i>valljen</i>) vellen.

B) *iteratieven* (werkwoorden van herhaling) door den afleidingsuitgang **el** of **er**: *krabbelen* = telkens krabben; *bibberen*, telkens beven; *tegenstribbelen*, telkens tegenstre-

ven; *stotteren*, telkens (met de tong) stooten; *klapperen*, dikwijls klappen enz.

Oorspronkelijk waren het niet dan denominatieven, welker stamwoorden nu in onbruik zijn geraakt. Zoo komt het adj. *bedel* niet meer voor, maar wel *bedelen* als iteratief van *bidden* enz. Naar die modellen vormde men *zeer* vele ww., zonder dat daarvan een grondwoord op *-el* bestond.

C) *intensieven* (werkwoorden met eene versterkte beteekenis), welke den slotmedeklinker verscherpen, veelal met verkorting des stamklinkers: *bukken* van *buigen*, *knikken* van *nijgen*, *verspillen* van *spelen*, *stikken* van *steken*, *hikken* van *hijgen*, *wikken* van *wegen*. *Slachten* van *slaan*, *vluchten* van *vlie(d)en* enz. hebben tot tusschenvormen *slacht*, *vlucht* enz. en zijn dus denominatieven.

§ 184. Van partikels zijn afgeleid *uiten* van *uit*, *innen* van *in*, *opperen* van *opper*, *ver-nederen* van *neder*, *ver-overen* van *over*, *naderen* van *nader*, *be-jegenen* van *jegen* enz.

§ 185. Werkwoorden zijn eigenlijk of oneigenlijk samengesteld. Van de oneigenlijk samengestelde is het eerste lid

a) een bijwoord, dat in zekere gevallen van het werkwoord gescheiden wordt: *aanstaan*, *navolgen*, *binnengaan*, *toeroepen*, *mederijden*, *ineenstorten*, *bijeenkomen*, *uiteengaan*, *vooruitgaan*, *achteruitgaan*, *achteraangaan*, *achlerovervallen*, *voorbijvallen*, *samenkomen* enz. Het bijwoord heeft alsdan den hoofdtoon, het werkwoord den bijtoon.

b) een substantief of adjectief, dat in zekere gevallen van het werkwoord gescheiden wordt: *aderlaten*, *gadeslaan*, *kwijtschelden*, *waarzeggen*, *getangennemen*, *schadeloosstellen*, *loslaten*, *vrijlaten*, *hoogachten*, *goedmaken*, *goedvinden*, *goeden-dagzeggen*, *goedenavondzeggen* enz. Lost men dergelijke samenstellingen op, dan krijgt men een geheel andere beteekenis: vergelijk *hoogachten* en *hoog achten*, *goedmaken* en

goed maken enz. Doch de comp. en sup. van dergelijke adjectieven schrijft men afzonderlijk: *iemand hooger acht en, iets het best vinden* enz. Evenmin merkt men die substantieven als leden van samenstellingen aan, welke een bepalend woord voor zich kunnen nemen; derhalve zijn geene samenstellingen *acht geven, acht slaan, plaats nemen, prijs stellen, plaats vinden*, maar wel *plaatsgrijpen*, dewijl men kan zeggen *geen acht op iets geven of slaan, een betere plaats nemen, hoogen prijs op iets stellen, geen plaats vinden* enz. maar niet *geen plaats grijpen* (voor niet *plaatsgrijpen*) enz.

§ 186. Tot de eigenlijke samenstellingen rekt men:

1) de werkwoorden, welke met bijwoorden onscheidbaar zijn samengesteld, hetwelk doorgaans met wijziging van beteekenis (overdrachtelijke beteekenis) gepaard gaat; de klemtoon valt alsdan op het werkwoord. Vergelijk *misdoen* (verkeerd doen) en *misdóén* (zondigen); *dóórwerken* (voortgaan met werken) en *doorwérken* (doorheenwerken); *dóórzoeken* (voortgaan met zoeken) en *doorzóéken* (door en door, in alle richtingen zoeken); *ómslingeren* (omverslingeren), *ómslingeren* (ergens omheenslingeren) en *omslíngeren* (slingerend omgeven); *óndergaan* (naar beneden gaan) en *ondergáán* (lijden, uitstaan); *óverleggen* (overig, ter zijde leggen) en *overléggen* (overwegen); *óverkomen* (overheenkomen) en *overkómen* (gebeuren) enz.

2) de werkwoorden, die met onscheidbare substantieven of adjectieven zijn samengesteld: *vrijwaren, gekscheren, logenstraffen* enz.

3) de werkwoorden, die met werkwoorden zijn samengesteld: het eerste lid verliest dan de **n** van den uitgang des infinitiefs: *spelevaren, koekeloeren* enz.

Aann. 1. Bij eenige werkwoorden kwam de samenstelling

tot stand, doordat een werkwoordelijke stam met een substantief verbonden werd. Aldus in *stampvoeten* (met de voeten stampen), *reikhalzen* (met den hals reiken), *trekkebekken* (met den bek trekken), *lillebeenen* (met de beenen lillen) enz.

Aann. 2. De werkwoorden *beeldhouwen*, *dwarsdrijven*, *pluimstrijken* enz. zijn gevormd naar de substantieven *beeldhouwer*, *dwarsdrijver*, *pluimstrijker* enz., welke vorm het bestaan van zoodanige werkwoorden, doch ten onrechte, deed veronderstellen.

§ 187. Voorts worden de werkwoorden afgeleid door middel van de volgende voorvoegsels :

1) **be** (het toonlooze *bij*) beteekent eigenlijk *om*: *kranzen*, *bekransen*; *legeren*, *belegeren*; enz., en geeft dus de verbreiding der behandeling over *het geheele* voorwerp te kennen: *het veld bebouwen* (daarentegen *een huis bouwen*), *den akker bezaaien* (daarentegen *koren zaaien*), *den staat besturen* (*een schip sturen*) enz. Vandaar dat intransitieve werkwoorden door samenstellingen met *be* transitief worden: *gaan*, *begaan*; *treden*, *betreden* enz. Niet zelden worden ook door dit voorvoegsel denominatieven gevormd, die een *voorzien van* of *maken tot* uitdrukken, naarmate zij van subst. of adj. gevormd zijn: *bezoldigen* van *zold* (soldij), *bezielen* van *ziel*, *bemannen* van *man*, *bevrijden* (§ 62) van *vrij*, *bevredegen* van *vrede*, *bekostigen* van *kost*, *beleedigen* van *leed*; uitsluitend reflexief zijn *zich beijveren* van *ijver*, *zich bevljtigen* van *vlijt*. De beteekenis *bij* vindt men b. v. in *bekomen* d. i. *bijkomen*.

2) **ge**, dat eigenlijk *samen* beteekent en het begrip des werkwoords verstrekt: *geleiden* van *leiden*, *gedoogen* van *doogen* enz.

3) **er**, dezelfde partikel als *oor* voor substantieven, beteekent oorspronkelijk *uit* en komt voor in: (*mijns*) *er-*

achten(s), *erkennen*, *erbarmen*, waarin de beteekenis van de grondwoorden *achten*, *kennen*, *barmen* (geroerd worden van *barm*, boezem) versterkt is; verder in *erlangen* en *ervaren*, d. i. door *langen* (reiken), *varen* (gaan) verkrijgen. Met *h* versterkt komt het voor in *herinneren* (Ki. erinneren, Hd. erinnern) van *inner*.

Aanm. Een bijvorm van *barm* schijnt te zijn *farm* in *zich ontfermen*.

4) **her**, eig. *eder*, komt voor substantieven in den positief *et* voor (§ 93) en beteekent *nog eens*, *weder*: *herkauwen*, *herlezen*, *herdenken* enz. *Herenigen* en *hernieuwen* veronderstellen de vormen *eenigen* en *nieuwen* (= eenig en nieuw maken) in *vereenigen*, *vernieuwen*.

5) **ont**, het toonlooze *ant*, beteekent:

a) tegen, tot, terug: *ontzien* (zien naar, terugzien; vgl. 't Fr. *respect*), *ontvangen*, *ontmoeten*, *onthouden* enz.

b) het komen in een toestand: *ontvlammen* (beginnen te vlammen), *ontploffien*, *ontbranden*, *ontstaan*, *ontslapen*, *ontspruiten*, *ontgloeien* enz. (Inchoatieven).

c) het brengen uit een vroegeren toestand, een berooven: *ontwikkelen*, *ontbinden*, *ontdekken*, *onthullen*, *ontsluiten* enz. Aldus vormt men denominatieven, als *ontkooften* (van het hoofd berooven), *onthalzen*, *ontbladeren*, *ontgroenen*, enz. Zoo is *ontsmetten*, *ontkleeden*, *ontmoedigen* het tegenovergestelde van *besmetten*, *bekleeden*, *bemoedigen*.

d) weg, van — af: *ontwijken*, *ontloopen*, *ontgaan*, *ontkomen*, *ontzeilen* enz.

6) **ver**, verwant met *voor*, beteekent:

a) voort, weg: *vervoeren*, *verjagen*, *verbannen*, *verstooten*, *verwerpen*, *verkoopen*, *verleeren* (afleeren), enz. Vandaar de ongunstige beteekenis in *verleiden* (misleiden), *verachten* (minachten), *verdenken*, *veroordeelen*, *zich ver-*

spreken, zich vergissen, zich vergrijpen, zich vermeten, enz. In *verouderen* (door ouderdom wegwijnen), *vergroeien* (door groeien te loor gaan), de transitieve *verbruiken* (opgebruiken), *verspelen, verteren, verslapen, verdelgen, verwelken, verhongeren, verdrinken* enz. duidt de partikel *ver* aan, dat de werking plaats heeft ten koste van subject of object;

b) voor, in den zin van *bedekken*: *verbinden, vernagelen, versperren, verstoppen, verzegelen* enz. Desgelijks in *vergulden, verzilveren, vertinnen* en vele andere, waarin *ver* = *over* is.

c) het geraken of verplaatsen in een toestand; hiertoe behooren veel denominatieven: *vergoden, verketteren, verkolen, verstommen, verarmen, verbitteren, verbroederen, verschoonen, verwoesten* enz. van de naamwoorden *god, ketter, kool, stom, arm, bitter, broeder, schoon, woest* enz. De van werkwoorden gevormde versterken het begrip der grondwoorden: *verbergen, verhelten, verlaten, vervloeken, verzwijgen* enz. Het Hoogduitsch heeft hier veelal *er*: *verschijnen* (Hd. erscheinen), *verbleeken* (Hd. erbleichen), *vermoeien* (Hd. ermüden), *verslappen* (Hd. erschlaffen), *verharden* (Hd. erhärten), *verfrisschen* (Hd. erfrischen), *zich vermannen* (Hd. sich ermannen) enz.

d) een verandering of verwisseling van het grondbegrip: *verplaatsen, verkleeden, verhuizen* = van plaats, kleed, huis (doen) verwisselen. Vergelijk de van werkwoorden afgeleide *verzitten* (op een andere plaats gaan zitten), *verschikken, verruilen* enz.

Aanm. 1. In *verrassen* (Hd. überraschen), *verwinteren* (overwinteren), *vernachten* (overnachten), *verbluffen* (overbluffen), *verheeren* (overheeren), *vermannen* (overmannen) is *ver* ontstaan uit *over*.

Aann. 2. Van *wanhoop* en *wantrouw* zijn afgeleid *wanhopen* en *wantrouwen*. De met *wan* samengestelde werkwoorden (als *wanhagen*) zijn door andere (als *mishagen*) verdrongen.

Sterke en zwakke vervoeging.

- § 188. De werking, die door het werkwoord te kennen wordt gegeven, kan zijn tegenwoordig, verleden of toekomst, en wel voltooid of onvoltooid; om dit uit te drukken bedient men zich van tijdvormen. Door aanhechting van zekere uitgangen geeft men de personen te kennen, die de werking verrichten, namelijk den spreker, den hoorder of een derden persoon.
- § 189. De persoonsuitgangen verschillen in de tijden en de wijzen des werkwoords; de wijzen zijn drie in getal, de indicatief, de conjunctief en de imperatief. Voorts worden als zoodanig beschouwd de infinitief en de deelwoorden of de zelfstandig- en bijvoeglijknaamwoordelijke vormen des werkwoords.
- § 190. Een werkwoord heeft twee niet-samengestelde tijden, den tegenwoordigen en den verleden tijd. Over de samengestelde tijden zal later worden gehandeld.
-

Sterke vervoeging.

§ 191. Om een sterk werkwoord te vervoegen dient men te kennen: den stam van den tegenwoordigen tijd, dien van het enkel- en meervoud van den verleden tijd en dien van het verleden deelwoord.

Hebben een of twee dezer stammen denzelfden klinker, dan kan men met drie of twee gegevens volstaan.

De sterke werkwoorden worden in tien klassen verdeeld.

Eerste klasse.

§ 192. De stamklinker is in den teg. tijd gesloten **i**, in den verleden tijd gesloten **o** (oudtijds **a**), in het meervoud en het verleden deelwoord gesloten **o**. De stam eindigt op een dubbele vloeiende of op een vloeiende en stomme letter.

Aann. De **a** van het imperfect enkelvoud bleef in vele afleidsels bewaard: *band, blank, drang, drank, dwang, klank, kramp, slank, stank, wrang, zang* van de werkwoorden *binden, blinken, dringen, drinken, dwingen, klinken, krimpen, slinken, stinken, wringen, zingen*. Thans hebben deze werkwoorden ook in het enkelvoud den stam des meervouds en luiden aldus:

Inf. teg. tijd.	Ind. verleden tijd.		Verleden Deelw.
	Enk.	Meerv.	
(be-, ont-) ginnen	-gon	-gonnen	-gonnen
binden	bond	bonden	gebonden
blinken	blonk	blonken	geblonken
dringen	drong	drongen	gedrongen
dwingen	dwong	dwongen	gedwongen
klinken	klonk	klonken	geklonken
krimpen	kromp	krompen	gekrompen
slinken	slonk	slonken	geslonken
stinken	stonk	stonken	gestonken
wringen	wrong	wrongen	gewrongen
zingen	zong	zongen	gezongen
gerinnen	(ontbr.)	(ontbr.)	geronnen.

§ 193. Vele werkwoorden der eerste klasse hebben in plaats van eene **i** eene **e** in den praesensstam t. w. voor **l** of **r**:

belgen	(<i>zwak</i>)	(<i>zwak</i>)	ver-bolgen
bergen	borg	borgen	geborgen
delven	dolf	dolven	gedolven
gelden	gold	golden	gegouden
kerven	korf	korven	gekorven
melken	molk	molken	gemolken
schelden	schold	scholden	gescholden
smelten	smolt	smolten	gesmolten
zwellen	zwoelg	zwoelgen	gezwoelgen
enz.	enz.	enz.	enz.

§ 194. De volgende wijken in den verleden tijd af, doordat de oorspronkelijke *a* of *o* voor de volgende *r* of *l* in **ie** overging (gebroken werd):

bederven, sterven, werven, zwerven, helpen, werpen hebben tot impf. *bedierf, stierf, wierf, zwierf, hielp, wierp*, meerv. *bedierven, stierven, wierven, zwierven, hielpen, wierpen*. *Worden* (Hd. werden) heeft zoowel *wierd, wierden* als *werd, werden*; de laatste vormen zijn de gewone,

Tweede klasse.

§ 195. De stamklinker is in den tegenw. tijd open **e**, in den verl. tijd enkelv. gesloten **a**, meerv. open **a**, in het verleden deelwoord open **o**. De stam gaat meest uit op een vloeiende letter of een *k*.

Voorbeelden.

(geberēn)	(ontbr.)	(ontbr.)	geboren
bevelen	beval	bevalen	bevolen
komen (v. <i>kwemen</i>)	kwam	kwamen	gekomen (voor <i>gekwoēn</i>)
helen	(<i>zwak</i>)	(<i>zwak</i>)	ver-holen
wreken	(<i>zwak</i>)	(<i>zwak</i>)	gewroken.

§ 196. In den verleden tijd hebben de klinkers van het verleden deelwoord aangenomen :

scheren	schoor	schoren	geschoren
zweren (<i>etteren</i>)	zwoor	zworen	gezworen

Aanm. *Treffen*, *bersten* en *schrikken* (onovergankelijk; het transitieve *schrikken* is zwak) zijn tot de eerste klasse overgegaan. Van het vroeger impf. van *berēn*, *wreken*, *scheren* en *zweren* is de **a** bewaard in de afleidsels *baar*, *wraak*, *schaar* en *zwaar*. De samenstelling *wegscheren* wordt als reflexief zwak vervoegd: *hij scheerde zich weg*; *hij schoor het haar weg*; *gekscheren* is zwak en hoort hier niet thuis. Van *komen* wordt de stamklinker gesloten in de vormen (*ik*) *kom*; *kom*; (*hij*, *gij*) *komt*.

Derde klasse.

§ 197. De stamklinker verschilt in den teg. en verleden tijd niet van dien der tweede klasse, maar is in het verl. deelwoord open **e**:

Voorbeelden.

geven	gaf	gaven	gegeven
lezen	las	lazen	gelezen
meten	mat	maten	gemeten
treden	trad	traden	getreden
wezen	was	waren	geweest (gewezen, <i>bnw.</i>)
genezen	genas	genazen	genezen
vergeten	vergat	vergaten	vergeten.

§ 198. *Eten* heeft in het verleden deelwoord *gegeten* voor *geëten*, het samengestelde *vreten* (vr-eten) maakt *gevreten*.

Bidden, *liggen* en *zitten* hebben na verdubbeling des slotmedeklinkers (door eene oudtijds volgende *f*) de oorspronkelijke **i** bewaard; *zien* is samengetrokken uit *zi-en*; de verleden deelwoorden zijn *gebeden*, *gelegen*, *gezeten*, *gezien*. Van *bewegen* heeft de verleden tijd *bewoog* den klinker aangenomen van het verleden deelwoord *bewogen*, dat naar de tweede klasse is overgegaan. Van *weven* is de verleden tijd zwak: *weefde*, doch het verl. deelw., *geweven*, niet *geweefd*. De *a* van den ouden vorm (*be*)*wag*, (*be*)*wagen* is nog over in *waag*, *wagen*.

Vierde klasse.

§ 199. De stamklinker is in den teg. tijd **ij**, in den verl. tijd enkelv. een scherp-, in het meerv. en het verl. deelw. een zachtheldere **e**.

Voorbeelden.

belijden	beleed	beleden	beleden
bijten	beet	beten	gebeten
dijgen	deeg	degen	gedegen
verdwijnen	-dween	-dwenen	-dwenen
kijven	keef	keven	gekeven
krijten	kreet	kreten	gekreten
kwijten	kweet	kweten	gekweten
lijden	leed	leden	geleden
lijken	leek	leken	geleken
mijden	meed	meden	gemeden
nijgen	neeg	negen	genegen
(k)nijpen	(k)neep	(k)nepen	ge(k)nepen
pijpen	peep	pepen	gepepen
rijgen	reeg	regen	geregen
rijten	reet	reten	gereten
rijven	reef	reven	gereven
schrijden	schreed	schreden	geschreden
slijten	sleet	sleten	gesleten
spijten	speet	speten	gespeten
splijten	spleet	spletten	gespletten
wijten	weet	weten	geweten
zijgen	zeeg	zegen	gezegen

en eenige andere.

§ 200. Zoowel sterk als zwak worden vervoegd:

grijnen	green, grenen	gegrenen
	grijnde	gegrijnd
krijschen	kreesch, kreschen	gekreschen
	krijschte	gekrijscht
(aan)tijgen	teeg, tegen	getegen
	tijgde	getijgd

Van *hijgen* en *vrijen* (liefde betoonen) is de sterke vervoeging in de schrijftaal niet gebruikelijk.

§ 201. Met onderscheid van beteekenis maakt:

pijpen (<i>op de fluit spelen</i>)	peep, pepen, gepepen
(<i>een pijp rooken</i>)	pijpte gepijpt

krijgen (*ontvangen*), kreeg, kregen, gekregen
 (*oorlogen*, denom.) krijgde, gekrijgd
 stijven (*stijf maken*) steef, steven, gesteven
 (*sterken*), stijfde, gestijfd.

Aanm. Van *tijgen* (beschuldigen) onderscheide men *tijgen* (trekken) oorspr. *tiegen* uit *tieken*, hd. *ziehen*, dat tot de vijfde klasse behoort.

Vijfde klasse.

§ 202. De stamklinker is in den teg. tijd **ie** of **ui**, in den verleden tijd enk. een scherp-, in het meerv. en het verleden deelw. een zachtheldere *o*.

Voorbeelden.

bieden	bood	boden	geboden
buigen	boog	bogen	gebogen
verdrieten	-droot	-droten	-droten
kluiven	kloof	kloven	gekloven
luiken	look	loken	geloken
sluiken	slook	sloken	gesloken
sluipen	sloop	slopen	geslopen
snuiven	snoof	snoven	gesnoven
snuiten	snoot	snoten	gesnoten
spruiten	sproot	sproten	gesproten
sputten	spoot	spoten	gespoten
stuiven	stoof	stoven	gestoven
(tiegen)	toog	togen	getogen
vlieden	vlood	vloten	gevloden
vlieten	vloot	vloten	gevloten
vriezen	vroor	vroren	gevroren
zieden	zood	zoden	gezoden

§ 203. Zoowel sterk als zwak zijn:

schuilen	school	scholen	geschole
	schulde		geschuld

kruien	krooi kruide	krooien	gekrooien gekruid
en met onderscheid van beteekenis:			
pluizen	(<i>rafelen</i>) (<i>pluizen afgeven</i>)	ploos pluisde	plozen geplozen gepluisd

Klieven is tot de zwakke vervoeging overgegaan. Eveneens *spuven*, alhoewel de bijvorm *spugen* sterk vervoegd wordt: *spoog*, *spogen*, *gespogen*.

Zesde klasse.

§ 204. De stamklinker is in den teg. tijd en het verleden deelw. **a**, in den verleden tijd **oe**.

Voorbeelden.

dragen	droeg	gedragen
graven	groef	gegraven
varen	voer	gevaren
slaan (voor <i>slaken</i>)	sloeg	geslagen
staan (§ 62)	stond (voor <i>stoend</i>)	gestaan

§ 205. *Waaien* maakt zoowel *woei* als *waaide*, doch steeds in het verleden deelw. *gewaaid*. *Zweren* (een eed doen) onderscheidt zich alleen van *zweren* (etteren, zie § 196) in den verleden tijd *zwoer*, niet *zwoor*; het verl. deelw. is voor beide *gezwooren*. Van *bakken* (verleden deelw. *gebakken*) en *laden* (verl. deelw. *geladen*) is de sterke verleden tijd in het Hoogduitsch bewaard: *bak* en *lad*. *Scheppen* (verl. deelw. *geschapen*), *wassen* (verl. deelw. *gewassen*), *wasschen* (verl. deelw. *gewasschen*) en *heffen* (verl. deelw. *geheven*) vormen de verleden tijden naar de 7e klasse: *schiep*, *wies*, *wiesch* en *hieft* (Hd. *schuf*, *wuchs*, *wusch* en *hub*). De vorm *loeg*,

meerv. *loegen*, van *lachen* (verl. deelw. *gelachen*) komt alleen bij dichters voor. *Scheppen* (putten) wordt zwak vervoegd: *ik schepte water, vermaak, een luchtje* enz.

Zevende en achtste klasse.

§ 206. De zevende en achtste klasse verschillen alleen hierin, dat de stamklinker **a** in de zevende klasse gesloten, in de achtste klasse open is. Beide hebben in den verl. tijd **ie**. Tot de zevende behooren:

gaan (<i>gangen</i>)	ging	gegaan (<i>gegangen</i>)
hangen	hing	gehangen
vallen	viel	gevallen
vangen	ving	gevangen
houden (voor <i>halden</i>)	hield	gehouden (voor <i>gehalden</i>)

Aanm. Gelijk uit deze voorbeelden blijkt, is de **ie** voor de **ng** tot **i** verkort.

§ 207. Een sterk verleden deelwoord, doch een zwakken verl. tijd hebben *bannen*, *spannen*, *spouwen* (voor *spalden*), *vouwen* (voor *valden*) en *zouten* (voor *zalten*): *bande*, *gebannen*; *spande*, *gespannen*; *spouwde*, *gespouwen*; *vouwde*, *gevouwen* (daarentegen niet *ontvouwen*, maar *ontvomod*); *zoutte*, *gezouten*.

§ 208. Tot de achtste behooren:

blazen	bliis	geblazen
laten	liet	gelaten
raden	ried	geraden
slapen	sliiep	geslapen

Doch *raden* heeft ook een zwak imperfect *raadde*.

Dat *braden* tot deze klasse behoorde, bewijst nog het sterke verleden deelwoord *gebraden*. Verg. den Hoogduitschen verleden tijd *briet*.

Negende klasse.

§ 209. De stamklinker is in den teg. tijd en het verl. deelw. een scherpheldere **oo**, in den verl. tijd **ie**. Hiertoe behooren

loopen	liep	geloopen
stooten	stiet	gestooten
houwen	hieuw	gehouden

Doch *roepen*, *riep*, *geroepen* wijkt in den klinker van de teg. tijd af. Uit de vijfde klasse is tot de IX overgegaan (bier)*brouwen*, *gebrouwen*, dat een zwakken verl. tijd heeft.

Tiende klasse.

§ 210. De stamklinker is in den teg. tijd en het verl. deelw. een scherpheldere **ee** of **ei**, in den verleden tijd voorheen **ie**. Hiertoe behooren alleen *heeten*, *geheeten* en *scheiden*, *gescheiden*, welker verleden tijden thans *heette* en *scheidde* luiden, doch in het Hoogduitsch de oude vormen *hiesz* en *schied* bewaard hebben.

OVERZICHT DER KLINKERVERWISSELINGEN.

I. KLASSE	<i>gest.</i> i, e	<i>gest.</i> o	<i>gest.</i> o	<i>gest.</i> o
II.	" <i>open</i> e	<i>gest.</i> a	<i>open</i> a	<i>open</i> o
III.	" <i>open</i> e	<i>gest.</i> a	<i>open</i> a	<i>open</i> e
VI.	" ij	<i>gest.</i> ee	<i>open</i> e	<i>open</i> e
V.	" ie of ui	<i>gest.</i> oo	<i>open</i> o	<i>open</i> o
IV.	" a	oe		a
VII.	" <i>gest.</i> a	ie		<i>gest.</i> a
VIII.	" <i>open</i> a	ie		<i>open</i> a
IX.	" oo	ie		oo
X.	" ee (ei)	[ie]		ee (ei)

Aann. Tot beter begrip der verdeeling diene het volgende: de oorspronkelijke klinker **a** der drie eerste klassen is in het enk. van den verl. tijd bewaard; de overige tijden vertoonen zoogenaamden *Ablaut*. De IV klasse heeft tot oorspronkelijken klinker **i**, de vijfde u (oe) doch deze klinkers zijn in den teg. tijd en het enk. des verleden tijds verscherpt en in de twee andere stammen regelmatig in **e** en **o** overgegaan. De VI, VII en VIII klasse zijn wederom **a**-klassen, doch de **a** smelt in de verleden tijden der 2 laatstgenoemde met een voorafgaanden klinker tot **ie** samen. De IX klasse heeft weder u, de tiende **i** tot stamletter; doch in den teg. tijd zijn deze klinkers door voorvoeging van **a** tot **oo** (d. i. tot **au**) en **ei** of **ee** (d. i. **ai**) en in de verleden tijden, evenals in de VIIe en VIIIe klasse, tot **ie** overgegaan. De regelmatigheid eischt de volgende rangschikking: I, II, III, (**a**-klassen), IV (**i**-klasse), V (u-klasse), VI, VII, VIII, (**a**-klassen), X (**i**-klasse) en ten slotte IX (u-klasse), waarvan I, II, III, VI, VII, VIII **a**-klassen, IV en X **i**-klassen, V en IX u-klassen.

Zwakke vervoeging.

§ 211. In de zwakke vervoeging heeft geen klinkerwisseling (*Ablaut*) plaats, maar wordt de verleden tijd door toevoeging van **de**, het verleden deelwoord door toevoeging van **d** gevormd. Na scherpe sluitletters, behalve de onechte **f** en **s**, veranderen *de* en *d* in **te** en **t**; *kennen*, *kende*, *gekend*; *kammen*, *kamde*, *gekamd*; *schellen*, *schelde*, *gescheld*; *pogen*, *poogde*, *gepoogd*; *pochen*, *pochte*, *gepocht*; *loozen*, *loosde*, *geloosd*; *lossen*, *loste*, *gelost*; *mengen*, *mengde*, *gemengd*; *verminken*, *verminkte*, *verminkt*; *dooven*, *doofde*, *gedoofd*; *doffen*, *dofte*, *gedoft* enz.

De *d* en *t* van het verleden deelwoord vallen weg na de *d* of *t*, waar de stam op uitgaat: *gehaat* voor *gehaatt*, *geleid*

voor *geleidd*. De verleden tijden verdubbelen natuurlijk de tusschenletter: *haatte*, *leidd*.

Aanm. 1. De *de* van den verleden tijd is ontstaan uit *dede*, imperfect van *doen*. *Ik kende* is dus eigenlijk *ik deed kennen* enz. De verleden tijden der zwakke werkwoorden zijn dus in den grond samengestelde tijden.

Aanm. 2. Ten einde bij stammen, die op **d** of **t** uitgaan, het meervoud van den verleden tijd hoorbaar van het meerv. des tegenw. tijds te onderscheiden, schoof men in deftigen stijl tusschen stam en tijdsuitgang eene **e** in: *wij antwoordeeden*, *vatteden* (verleden tijd) ter onderscheiding van *wij antwoorden*, *vatten* (tegenw. tijden). Deze **e** is oorspronkelijk de afleidingsuitgang van het zwakke werkwoord.

Sterke en zwakke vervoeging.

§ 212. De met voorvoegsels, partikels of andere woorden samengestelde werkwoorden volgen de vervoeging hunner stamwoorden: *verdrinken* als *drinken*; *ontloopen* als *loopen*; *loslaten*, *aderlaten* als *laten* enz. Derhalve volgen de schijnbaar met werkwoorden samengestelde, inderdaad van substantieven afgeleide werkwoorden de zwakke vervoeging; *pluimstrijken*, *pluimstrijkte*, *gepluimstrijkt*; *dwaarsdrijven*, *dwaarsdrijfde*, *gedwaarsdrijfd*; *beeldhouwen*, *beeldhouwde*, *gebeeldhouwd*. Zoo komen *herbergen*, *glimlachen*, *beraadslagen*, *verwelkomen*, *nachtbraken* enz. niet van *bergen*, *lachen*, *slaan*, *komen*, *braken* enz. maar van *herberg*, *glimlach*, *raadslag*, *welkom*, *nachtbrake* enz. en worden derhalve zwak vervoegd.

Aanm. Eenige samengestelde werkwoorden komen alleen als substantieven in den infinitief voor: *het slaapwandelen*, *het broodbakken*, *het koordedansen*, *het buikspreeken* enz. ge-

vormd naar de substantieven *slaapwandelaar*, *broodbakker*, *koordedanser*, *buikspreken* enz. Zie § 182, Aanm.

§ 213. Het verleden deelwoord heeft in het Nederlandsch en Hoogduitsch steeds het voorvoegsel *ge*, behalve bij de werkwoorden, die met voorvoegsels of partikels onscheidbaar verbonden zijn: *begrijpen*, *begrepen*; *ingrijpen*, *ingegrepen*; *goedendagzeggen*, *goedendaggezegd*; *begeeren*, *begeerd*; *vertellen*, *verteld*; *beraadslagen*, *beraadslaagd*; *gekscheren*, *gegekscheerd*. Doch *incasseeren*, heeft *geincasseerd*, *inviteeren*, *geinviteerd* enz., dewijl dit geen Nederlandsche samenstellingen zijn: vergelijk It. *incassare*, Fr. *inviter* enz.

Aanm. Daar *wanhopen* en *wantrouwen* van *wanhoop* en *wantrouw* afgeleid zijn, hebben zij in het verleden deelwoord *gewanhoopt*, *gewantrouwd*.

§ 214. Om een werkwoord te kunnen vervoegen dient men te weten, welke tijden van de kenmerkende vormen worden afgeleid:

Op zich zelf staat de verl. tijd enk. ind., zoo de klinker van dien des meervouds verschilt, dus in de 2e, 3e, 4e en 5e klasse.

Het verleden deelwoord heeft in de 1ste, 4de en 5de klasse den klinker van den verl. tijd meerv., in de 3de, 6de, 7de, 8ste, 9de en 10de klasse dien van den tegenw. tijd inf.; in de 2de klasse wijkt de klinker van dien der overige kenmerkende vormen af.

Gelijk aan den verl. tijd meerv. wordt gevormd de verl. tijd van den conjunctief;

gelijk aan den tegenw. tijd inf. de overige tegenwoordige tijden.

§ 215. De tijdsuitgangen zijn;

1) voor den teg. tijd infinitief **en**;

2) voor het teg. deelw. **ende**:

3) voor het verl. deelw. **en** in de sterke, **d** of **t** in de zwakke vervoeging;

4) voor den verleden tijd **de** of **te** in de zwakke vervoeging.

§216. De persoonsuitgangen zijn :

	<i>Teg. tijd.</i>			<i>Verl. tijd.</i>	
	Ind.	Conj.	Imp.	Ind.	Conj.
Enk.					
1 ps.	e	e	(ontbr.)	—	e
2 ps.	(ontbr.)	(ontbr.)	—	(ontbr.)	(ontbr.)
3 ps.	t	e	(ontbr.)	—	e
Meerv.					
1 ps.	en	en	(ontbr.)	en	en
2 ps.	t	et	t	t	et
3 ps.	en	en	(ontbr.)	en	en

De **e** van den 1sten persoon teg. tijd ind. komt soms in deftigen stijl voor: *ik verneme, ik herzegge, ik herroep* enz. Eveneens in koopmansstijl: *zende u hiernevens; hope* enz. Na klinkers valt de toonlooze **e** des persoonsuitgangs steeds weg: *wij doen, ik zie, ik sla, wij slaan*.

Ook wordt de toonlooze **e** in den conj. doorgaans afgeworpen of uitgestooten: *hij neem'! hij leev'!* (apocope) *gij leeft* (syncope).

De tweede persoon enkelv. komt (schijnbaar) alleen voor in den imperatief; eigenlijk is hier de **t** des meervouds afgeworpen.

§ 217. VOORBEELD VAN STERKE VERVOEGING.

Tegenw. tijd	Verleden tijd.		Verl. deelw. gesproken.
<i>Indicatief</i>	<i>Indicatief.</i>		
Enk.	Enk.	Meerv.	
1. spreke, spreek	1. sprak	1. spraken	
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. spraakt	
3. spreekt	3. sprak	3. spraken	
Meerv.		<i>Conjunctief.</i>	
1. spreken		Enk.	
2. spreekt		1. sprake	
3. spreken		2. (<i>ontbr.</i>)	
<i>Conjunctief.</i>		3. sprake	
Enk.		Meerv.	
1. spreke		1. spraken	
2. (<i>ontbr.</i>)		2. spraket, spraakt	
3. spreke		3. spraken	
Meerv.			
1. spreken			
2. spreket, spreekt			
3. spreken			
<i>Imperatief.</i>			
2. enk. spreek			
2. mv. spreekt			
<i>Infinitief.</i>			
spreken			
<i>Deelwoord.</i>			
sprekende			

§ 218. VOORBEELD VAN ZWAKKE VERVOEGING.

Tegenw. tijd	Verleden tijd.	Verleden deelw.
<i>Indicatief.</i>	<i>Indicatief.</i>	gehoord
Enk.	1. hoorde	
1. hoore, hoor	2. (<i>ontbr.</i>)	
2. (<i>ontbr.</i>)	3. hoorde	
3. hoort	Meerv.	
Meerv.	1. hoorden	
1. hooren	2. hoordet	
2. hoort	3. hoorden	
3. hooren		
<i>Coujunctief.</i>		
Enk.		
1. hoore		
2. (<i>ontbr.</i>)		
3. hoore		
Meerv.		
1. hooren		
2. hooret, hoort		
3. hooren		
<i>Imperatief.</i>		
Enk.		
2. hoor.		
Meerv.		
2. hoort		
<i>Infinitief.</i>		
hooren		
<i>Deelwoord.</i>		
hoorende		

Onregelmatige werkwoorden.

§ 219. De werkwoorden, die van de boven gegeven regels afwijken, heet men onregelmatige werkwoorden. Zij zijn deels sterk, deels zwak.

De sterke onregelmatige werkwoorden zijn: vijf werkwoorden *met opgeschoven verleden tijd*, welke een oorspronkelijk verleden tijd als teg. tijd gebruiken, en hiervan een zwakken verleden tijd vormen. De infinitief is thans gelijk aan den 1sten persoon meerv. van den teg. tijd indicatief. Sommige hebben een zwak verleden deelwoord. Het zijn: *mogen, kunnen, zullen, weten, moeten*.

1) Mogen.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Verleden tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. mag	1. moge	1. mocht	1. mochte
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. mag	3. moge	3. mocht	3. mochte
1. mogen	1. mogen	1. mochten	1. mochten
2. moogt	2. moget	2. mocht	2. mochtet
3. mogen	3. mogen	3. mochten	3. mochten
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>	<i>Verl. deelw.</i>	
mogen	mogende	gemoogd	

Aanm. *Vermogen* heeft in het verl. deelw. *vermocht*.

2) Kunnen.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Verleden tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. kan	1. kunne	1. kon(de)	1. konde
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. kan	3. kunne	3. kon(de)	3. konde
1. kunnen	1. kunnen	1. konden	1. konden
2. kunt	2. kunnet	2. kondt	2. kondet
3. kunnen	3. kunnen	3. konden	3. konden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>	<i>Verleden deelw.</i>	
kunnen	kunnende	gekund	

Aanm. In den verleden tijd ind. is de apocope van *de* gebruikelijker dan de volle vorm. Naast *konde* komt ook *kost* voor; verg. *begost* van *beginnen*.

3) Zullen.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Verleden tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. zal	1.	1. zou(de)	1. zoude
2. (ontbr.)	2.	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. zal	3.	3. zou(de)	3. zoude
1. zullen	1.	1. zouden	1. zouden
2. zult	2.	2. zoudt	2. zoudet
3. zullen	3.	3. zouden	3. zouden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>	<i>Verl. deelw.</i>	
zullen	zullende	(ontbr.)	

Aanm. *Zoude* staat voor *zolde*.

4) Weten.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Imp.</i>	<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>		<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. weet	1. wete	2. weet	1. wist	1. wiste
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. weet	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. weet	3. wete		3. wist	3. wiste
1. weten	1. weten		1. wisten	1. wisten
2. weet	2. wetet		2. wist	2. wistet
3. weten	3. weten		3. wisten	3. wisten
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. Deelw.</i>	
weten	wetende		geweten	

Aanm. *Wist* staat voor *wisse* en heeft de oorspronkelijke *i* bewaard: de *t* is ten onrechte toegevoegd en de slot-*e* afgefallen.

5) Moeten.

<i>Tegenw. tijd.</i>		<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. moet	1. moete	1. moest	1. moeste
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. moet	3. moete	3. moest	3. moeste
1. moeten	1. moeten	1. moesten	1. moesten
2. moet	2. moet(et)	2. moest	2. moest(et)
3. moeten	3. moeten	3. moesten	3. moesten
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>	<i>Verl. deelw.</i>	
moeten	moetende	gemoeten	

Aann. In den verleden tijd *moest* voor *moesse* is de *t* ten onrechte toegevoegd en de slot-*e* afgevallen.

§ 220. Het werkwoord *willen* wordt aldus vervoegd:

<i>Tegenw. tijd.</i>			<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imp.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. wil	1. wille	2. wil	1. wilde(wou)	1. wilde
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. wilt	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. wil	3. wille		3. wilde(wou)	3. wilde
1. willen	1. willen		1. wilden	1. wilden
2. wilt	2. willet		2. wildet	2. wildet
3. willen	3. willen		3. wilden	3. wilden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>	<i>Verl. deelw.</i>		
willen	willende	gewild		

Aann. *Willen* was oorspronkelijk een teg. tijd conj. (opt.).

§ 221. Het werkwoord *zijn* ontleent zijn vormen aan drie stammen, welke elkaar in de vervoeging aldus aanvullen:

<i>Tegenw. tijd.</i>			<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imp.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. ben	1. zij	2. wees	1. was	1. ware
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. weest	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. is	3. zij		3. was	3. ware
1. zijn	1. zijn		1. waren	1. waren
2. zijt	2. zijt		2. waart	2. waret, waart
3. zijn	3. zijn		3. waren	3. waren.
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. deelw.</i>	
zijn	zijnde		geweest	

Aann. In den 3den ps. *is* werd de *t* afgeworpen. De sterke vorm *gewezen* komt voor als attributief adjectief: *een gewezen burgemeester* enz.

Het werkwoord *doen* heeft tot stam *doe* en bewaart een overoude verdubbeling van den wortel in den verl. tijd *dede* thans *deed*.

<i>Tegenw. tijd.</i>			<i>Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imp.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. doe	1. doe	1. doe	1. deed	1. dede
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. doet	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. doet	3. doe		3. deed	3. dede
1. doen	1. doen		1. deden	1. deden
2. doet	2. doet		2. deedt	2. dedet
3. doen	3. doen		3. deden	3. deden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. deelw.</i>	
doen	doende		gedaan	

De overige -sterke onregelmatige werkwoorden zijn reeds behandeld. Vergelijk *staan*, *gaan*, *slaan*, *zien* enz.

§ 222. De zwakke onregelmatige werkwoorden zijn:

1) *hebben*, dat met den bijvorm *haven* de volgende vormen oplevert:

<i>Tegenw. tijd</i>			<i>Verl. tijd</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imp.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. heb	1. hebbe	1. heb	1. had	1. hadde
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. hebt	2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)
3. heeft	3. hebbe		3. had	3. hadde
1. hebben	1. hebben		1. hadden	1. hadden
2. hebt	2. hebbet		2. hadt	2. haddet
3. hebben	3. hebben		3. hadden	3. hadden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. deelw.</i>	
hebben	hebbende		gehad	

Aanm. In de vormen *had* en *gehad* is de sluitletter van den stam uitgestooten en de oorspronkelijke *a* behouden.

De werkwoorden *brenge*, *denke* en *dunke* verscherpen, evenals *zoeken* en *koopen*, den slotmedeklinker en werpen de *e* van het enk. des verleden tijds af; de neusletter is uitgestooten.

- 2) brengen, bracht, gebracht
- 3) denken, dacht, gedacht
(docht, gedocht)
- 4) dunken, docht, gedocht
(daecht, gedacht)
- 5) zoeken, zocht, gezocht
- 6) koopen, kocht (uit *kofst*), gekocht.

Verder lossen *zeggen* en *leggen* de *g* met den oorspronkelijken volgenden klinker voor de *d* des uitgangs in eene *i* op:

- 7) zeggen, zeide, gezeid *of* gezegd
- 8) leggen lei(de) *of* legde, geleid *of* gelegd
- 9) werken, werkte, gewerkt
wrocht, gewrocht.

Voorts maakt *plegen* in den zin van *gewoon zijn* een verleden tijd *plag* of *placht*, meerv. *plachten*, doch in de beteekenis van *bedrijven*: *pleegde*, *gepleegd*. Eindelijk heeft

durven een dubbelen vorm in den verleden tijd: *dorst* (van het oude *dorren*) en *durfde*.

Samengestelde tijden.

- § 223. Alleen de teg. en verl. tijden worden door niet-samengestelde vormen uitgedrukt; om de overige tijdsbetrekkingen uit te drukken bezigt men de zoogenaamde hulpwerkwoorden.
- § 224. De werking kan zijn ten opzichte van het tegenwoordige:
onvoltooid, tegenwoordige tijd;
voltooid, volmaakt-verleden tijd;
toekomend-onvoltooid, toekomstige tijd;
toekomend-voltooid, volmaakt-toekomstige tijd.
 De werking kan zijn ten opzichte van het verledene:
onvoltooid, verleden tijd;
voltooid, meer-dan-volmaakt-verleden tijd;
toekomend-onvoltooid, verleden-toekomstige tijd;
toekomend-voltooid, volmaakt-verleden-toekomstige tijd.
- § 225. De volmaakt-verleden tijd wordt uitgedrukt door den tegenwoordigen tijd van het hulpwerkwoord *hebben* of *zijn*; de meer-dan-volmaakt-verleden tijd door den verleden tijd dier werkwoorden; beide verbonden met het verleden deelwoord des werkwoords.
- § 226. De toekomstige tijd wordt uitgedrukt door den tegenwoordigen tijd van het hulpwoord *zullen*, de verleden-toekomstige tijd door den verleden tijd van dat werkwoord, beide verbonden met den infinitief des werkwoords.
- § 227. De volmaakt-toekomstige tijd wordt uitgedrukt door den tegenwoordigen tijd van het hulpwerkwoord *zullen*, de volmaakt-verleden-toekomstige tijd door den verleden tijd van

dat werkwoord, beide verbonden met den volmaakt-verleden tijd van den infinitief des werkwoords.

Verdeeling der werkwoorden.

- §228. De werkwoorden worden verdeeld naar hunnen vorm en naar hunne beteekenis; naar hunnen vorm in sterke en zwakke werkwoorden, naar hunne beteekenis in *transitieve* en *intransitieve* werkwoorden.
- §229. Een transitief werkwoord beteekent een werking, welke zich richt op een lijdend voorwerp: *een hond slaan, Jan roepen* enz.
- §230. Een intransitief werkwoord beteekent een werking, welke zich bepaalt bij den werker: *loopen, gaan, springen* enz.
Aann. Bij transitieve werkwoorden wordt somwijlen het voorwerp niet uitgedrukt; niettemin blijven zij transitief, daar de werking zonder een lijdend voorwerp niet denkbaar is. Intransitieve werkwoorden kunnen in bepaalde gevallen ook transitief worden; waarover later. Andere werkwoorden zijn nu eens transitief dan weder intransitief; alsdan is de intransitieve beteekenis in de meeste gevallen de oorspronkelijke.
- §231. Een werkwoord heet *reflexief*, zoo de werker zich zelven tot voorwerp heeft: *ik wasch mij*, enz. Eenige komen niet dan reflexief voor, als *zich schamen*, en heeten dan *noodzakelijk-reflexief*, de overige *toevallig-reflexief*.
- §232. De werking van een intransitief werkwoord wordt somwijlen ten behoeve of ten koste van een voorwerp verricht, dat door een substantief in den datief wordt uitgedrukt; die van andere wordt veroorzaakt door een voorwerp, dat door een substantief in den genitief wordt uitgedrukt. Deze

intransitieve heeten *objectief-intransitieve* in tegenoverstelling der overige, die den naam van *subjectief-intransitieve* dragen.

- §233. Wordt de persoon, die het onderwerp der werking uitmaakt, niet aangeduid, maar onbepaald uitgedrukt door het onzijdig voornaamwoord *het*, dan heet het werkwoord *onpersoonlijk*. Deze onpersoonlijkheid is slechts schijnbaar waar *het* de plaats bekleedt van een volgenden infinitief of volzin: *het schijnt, dat hij ziek is* = *dat hij ziek is, schijnt*.

De geslachten der werkwoorden.

- §234. Een transitief werkwoord heeft twee geslachten, het *actief* en *passief* geslacht. Het actief drukt het verrichten, het passief het ondergaan der werking uit; in het eerste geval is het onderwerp handelend, in het laatste lijdend.
- §235. De actieve (*bedrijvende*) vorm des werkwoords is die, welken wij gedeeltelijk hebben leeren kennen. De passieve (*lijdende*) vorm heeft één niet-samengestelden tijdvorm, het verleden deelwoord; de overige tijden worden omschreven door de hulpwerkwoorden *worden* en *zijn*, verbonden met het verleden deelwoord des werkwoords.
- §236. De transitieve werkwoorden hebben, op weinige na, welken het gebruik een passief ontzegt, een lijdenden vorm. Met eenige intransitieve is dit soms mede het geval; dezulke bestaan dan alleen in den derden persoon enkelvoud, doch het verleden deelwoord (deelwoord van den passieven volm. verleden tijd) komt van alle voor.
-

De hulpwerkwoorden hebben en zijn.

- §237. De transitieve werkwoorden worden vervoegd met *hebben*: *ik heb gegeten* enz. Desgelijks de reflexieve: *ik heb mij geschaamd*.
- §238. Van de intransitieve hebben eenige *hebben*, andere *zijn* (*wezen*); ook zijn er die naar gelang van hunne beteekenis met *hebben* of *zijn* vervoegd worden.
- §239. De volm.-verl. tijd met *hebben* geeft eenvoudig te kennen dat de handeling verricht is; met *zijn*, dat de werking ondergaan is of, na verricht te zijn, in hare gevolgen voortduurt: *ik heb geslapen, ik ben gevallen, ik ben gegroeid* (en dus grooter).
Met *hebben* worden dus vervoegd werkwoorden als *lachen, weenen, werken, sidderen, leven, zwoegen, juichen* enz.
Met *zijn* daarentegen werkwoorden als *vallen, zinken, sterven, genezen, verdwijnen* enz.
- §240. De werkwoorden, die een beweging te kennen geven, worden met *hebben* vervoegd, als de handeling om haar zelve met of zonder nadere bepaling wordt uitgedrukt; met *zijn*, indien het gevolg der beweging, het zich ergens bevinden, wordt kenbaar gemaakt; dus in het laatste geval op de vraag *van waar* of *waarheen*? Vergelijk:
Ik heb gereden en *ik ben over de brug gereden*, d. i. bevind mij aan de overzijde.
Ik heb gewandeld en *ik ben naar Amsterdam gewandeld*, d. i. bevind mij ten gevolge van mijn wandelen te Amsterdam.
Dergelijke werkwoorden zijn *ijlen, vliegen, klimmen,*

kruipen, loopen, reizen, rijden, rennen, sluipen, zwemmen, zeilen, springen en vele andere.

§241. Dergelijke met bijwoorden samengestelde werkwoorden kunnen, zelfs als zij met *zijn* vervoegd worden, een substantief in den vierden naamval bij zich nemen, om den doorloopen afstand uit te drukken:

Het leger is de brug overgetrokken.

Ik ben de rivier al overgegaan of (met verzwijging van het werkwoord) *over*.

Eenzoo: *omtrekken, omrijden, voorbijloopen, voorbijgaan, doorloopen* enz.

§242. *Volgen* wordt in den zin van *achternagaan* met *zijn*, in dien van *navolgen* met *hebben* vervoegd. *Vergeten* heeft *hebben* in de beteekenis van *verzuimde te doen* of *mede te nemen*, anders *zijn*: verg. *Ik ben mijn boodschap vergeten* en *ik heb mijn boodschap vergeten*. *Ik ben mijn les vergeten, ik heb mijn lesboek vergeten. Ik heb hem daarin gevolgd, ik ben hem op korten afstand gevolgd* enz.

Aann. Het spreekt van zelf, dat de werkwoorden, welke nu eens een transitieve, dan weder een intransitieve beteekenis hebben, naar gelang van hunne beteekenis met *hebben* of met *zijn* worden vervoegd: *wat heeft hij weer aangegaan* (geschreeuwd)! *Ik heb het verbond aangegaan, Ik ben op den toren aangegaan* enz.

---

§ 243. VOORBEELD VAN VOLLEDIGE VERVOEGING.

A) **Bedrijvend.**

<i>Teg. tijden.</i>	<i>Aantoon. wijs.</i> <i>Indicatief.</i>	<i>Aanvoeg. wijs.</i> <i>Conjunctief.</i>	<i>Geb. wijs.</i> <i>Imperatief.</i>	<i>Onbep. wijs.</i> <i>Infinitief.</i>	<i>Deelw.</i>
I. Teg. tijd.	ik scheid hij scheidt wij scheiden gij scheidt zij scheiden	ik scheid hij scheid wij scheiden gij scheidet zij scheiden	scheid scheidt	scheiden	scheidende
II. Volm.- verl. tijd.	ik heb hij heeft wij hebben gij hebt zij hebben	ik hebbe hij hebbe wij hebben gij hebt zij hebben		gescheiden hebben	gescheiden hebbende
III. Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	= teg. tijd.		te zullen scheiden	zullende scheiden
IV. Volm.- toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	= volm.-verl. tijd.		te zullen gescheiden hebben	zullende gescheiden hebben
<i>Verled. tijden.</i>					
I. Verl. tijd.	ik scheidde hij scheidde wij scheidden gij scheidet zij scheidden	ik scheidde hij scheidde wij scheidden gij scheidet zij scheidden			
II. Meer- d.- volm.-verl.- tijd.	ik had hij had wij hadden gij hadt zij hadden	ik hadde hij hadde wij hadden gij haddet zij hadden			
III. Verl.- toek. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			
IV. Volm.- verl.-toek. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden			

B) Lijdend.

<i>Teg. tijden.</i>	<i>Aantoon. wijs. Indicatief.</i>	<i>Aanvoeg. wijs. Conjunctief.</i>	<i>Gebie- dende wijs. Imperatief.</i>	<i>Onbep. wijs Infinitief.</i>	<i>Deelw.</i>
I. Teg. tijd.	ik word hij wordt wij worden gij wordt zij worden	ik worde hij worde wij worden gij wordet zij worden	word wordt	gescheiden worden	gescheiden wordende
II. Volm.- verl. tijd.	ik ben hij is wij zijn gij zijt zij zijn	ik zij hij zij wij zijn gij zijt zij zijn		gescheiden zijn	gescheiden zijnde
III. Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	= teg. tijd.		te zullen gescheiden worden	zullende gescheiden worden
IV. Volm.- toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	= volm.-verl. tijd.		te zullen gescheiden zijn	zullende gescheiden zijn
<i>Verled. tijden.</i>					
I. Verl. tijd.	ik werd hij werd wij werden gij werdt zij werden	ik werde hij werde wij werden gij werdet zij werden			
II. Meer-d.- volm.-verl. tijd.	ik was hij was wij waren gij waart zij waren	ik ware hij ware wij waren gij waret zij waren			
III. Verl.- toek. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			
IV. Volm.- verl.-toek. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			

PARTIKELS.

Bijwoorden.

- § 244. Zelfstandigheden worden door middel van adjectieven, andere begrippen door middel van bijwoorden bepaald. Adjectieven worden dus met substantieven, bijwoorden met werkwoorden, adjectieven en andere bijwoorden verbonden.
- § 245. De bijwoorden zijn stamwoorden, afgeleide of samengestelde woorden. Ook rekt men daartoe geheele uitdrukkingen, die deswege bijwoordelijke uitdrukkingen worden genoemd.
- § 246. Tot de stamwoorden rekenen wij alle eenlettergrepige bijwoorden, welke geene Nederlandsche grondwoorden hebben. Dus in de eerste plaats die, welke ook als voorzetsels kunnen voorkomen: *in, aan, te, door, voor, met, na, door, in, op, uit, om*. Voorts bijwoorden als *nu, nog, ja, neen, wel, zoo, zus* enz.
- § 247. Tot de afgeleide woorden behooren die, welke met voor- of achtervoegsels voorzien zijn:
- a) **e** vormt van adjectieven bijwoorden en is over in *verre, gaarne, dichte bij, alreede, luide*.
  - b) **Iijk** vormt van adjectieven (deelwoorden) bijwoorden, vooral indien het onderscheid van vorm de bijwoordelijke natuur des

woords moet doen uitkomen: *waarachtiglijk, gewisselijk, gelijkelijk, herhaaldelijk* enz.

- c) de **s** achter *somtjds, thans* (te hande), *terloops, bijkans* (bij den kant), *dikwijls, eveneens, insgelijks, nevens, desnoods, vannieuws* enz. Zie § 250.
- d) **lings** vormt bijw. van wijze: *blindelings, zijdelings, ruggelings* enz.
- e) **gewijze** of **(ge)wijs**: *trapsgewijze* (of *trapsgewijs, trapswijs*), *steelsgewijze* enz.
- f) **waarts** geeft de richting ergens heen te kennen: *hemelwaarts, voorwaarts, huiswaarts* enz.
- g) **jes, tjjes, pjjes, etjes** vormt van adjectieven bijwoordelijke verkleinwoorden: *zachtjes* (zachjes), *zoetjes, netjes, witjes* (lachen), *warmpjes, stilletjes* enz.
- h) **en** in de samenstellingen *oostenwind, noordenwind* enz. van de bijwoorden *Oosten, Noorden* enz. geeft de richting *van* het Oost, het Noord enz. te kennen. Daarentegen wordt door **er** in *Zuiderzee* de richting *naar* het Zuiden aangeduid. In de afgeleide woorden *binnen* (be-inn-en), *buiten* (be-uit-en), alsmede in *boven* (be-ov-en), *beneden* geven deze uitgangen thans een *rust* te kennen. Met een ander suffix **er** gevormde bijwoorden zijn nog over in de afgeleide woorden *innerlijk, uiterlijk* enz.

Aanm. Geheel andere uitgangen zijn *er* en *ter* in *naar* (voor *na-er*) en *achter* (voor *af-ter*), comparatieven van *na* en *af*.

- § 248. Ook zonder eenigen uitgang, en dus in den zuiveren stamvorm overgenomen, kan elk adjectief als bijwoord gebruikt worden: *goed, slecht, braaf, edel*, enz. Evenzoo de deelwoorden, die de beteekenis van adjectieven hebben aangenomen: *uistekend, voortdurend, volmaakt* enz.

§ 249. Niet zelden worden adjectieven en substantieven in den genitief, datief of accusatief als bijwoorden gebruikt:

A) Sterke genitieven zijn:

- 1) de substantieven *daags*, *Zondags*, *deels* enz.
- 2) de adjectieven *slechts*, *straks*, *reeds*, *anders*, *rechts*, *links*.
- 3) het telwoord *eens* enz.

4) verbindingen van sterke of zwakke adjectieven met mann. substantieven: *heelshuids*, *goedsmoeds*, *blootsvoets*, *luidskeels* of *luidkeels*, *grootendeels* enz. De zoodanige worden steeds aaneengeschreven, tenzij zij bestaan uit vrouwelijke substantieven, die door sterke adjectieven of deelwoorden voorafgegaan en in de *eigenlijke* beteekenis gebruikt worden: *onverrichter zake*, *ouder gewoonte*, *zaliger gedachtenis* enz. Daarentegen *gewapenderhand*, *langzamerhand*, *middelertwjl* enz. waarin de uitdrukking in een overdrachtelijke beteekenis wordt opgevat.

5) de deelwoorden *vervolgens*, *willens en wetens* (§ 62), *onverhoeds*, *behoudens* enz.

6) het meerv. *allervegen* en daarnaar *halverwegen*.

Aann. De sterke gen. op *s* voegde men zelfs achter geheele uitdrukkingen (waarover men § 247, *c.* vergelijkte), eveneens achter *overigens* en *minstens*, zwakke gen. of dat. van *overig* en *minst*.

B) Datieven zijn: *vaak* (van *vak*), *wijlen*, *trouwens* (met bijw. *s*, Hd. *traun*). *Mijnenthalve*, *mijnentweege*, enz. hebben een *t* ingelascht en de *n* des meervouds afgeworpen.

C) Accusatieven zijn *morgen*, *weg*, *lang*; de samenstellingen *eenmaal*, *altijd*; de bijw. uitdrukkingen *den ganschen dag*, *den heelen tijd* enz.

§ 250. Samengestelde bijwoorden zijn verbindingen van:

- 1) een bijw. met een bijw., welke samen een nieuw begrip te kennen geven en dus aaneengeschreven worden: *weleer*,

hoeverre, zooverre, zoolang, evenzeer, hoeveel, zooveel, enz. Hiertoe behooren ook de uitdrukkingen als *ronduit, rondom, nabij, omtrent, bovenaan, onderin, bovenop, onderdoor, tusschenin, achterover, voorover, volop, kortaf, rechtsaf* enz. Evenzoo de samenstellingen van *hier* en *daar*: *hierin, daarin, hierdoor, daardoor* enz. en de samenstellingen *vanwaan, vanhier, vandaar*, zoo zij in een oneigenlijke beteekenis voorkomen.

Aanm. Bestaat het eerste lid uit de woorden *ergens, nergens, overal* of *er*, dan schrijve men deze vaneen: *ergens in, nergens in, overal in, er in*, enz.

- 2) een voorzetsel met een substantief, zoo door die verbinding de beteekenis gewijzigd wordt: *achterwege, voorhanden, onderwijl, overeind, bijgeval* (toevallig), *overstag, integendeel, onderweg, overhoop, terug*, en met de adverbiale *s*: *voormaals, achterbaks, vanzins, omstreeks, namaals*. De toevoeging des lidwoords heeft plaats in *bijdehand, terstond*, enz.

Aanm. Alle bijwoordelijke uitdrukkingen moeten aaneengeschreven worden, waarin de voorzetsels (schijnbaar of werkelijk) met naamvallen verbonden zijn, welke zij in het tegenwoordig Nederlandsch niet meer regeeren: *uitermate, mettertijd, metterwoon, inderdaad, binnenslands, buitenslands, binnensmonds* enz.

- 3) een voorzetsel met de voornaamw. *een* of *al*: *vaneen, dooreen, bijeen, aaneen, achtereen, overal, vooral* enz.
- 4) een voorzetsel met een adjectief: *overlang, voorlang, voorwaar, voorgoed, voorzeker, overkort, overluid, terecht, tegelijk, tegoed* (of *tegoeds*), *opnieuw* enz.
- §251. Verholen samenstellingen zijn *heden* uit *hie-dage*, *misschien* uit [het] *mag schien*, en eenige andere.

§ 252. Naar hunne beteekenis worden de bijwoorden verdeeld in :

bijwoorden van *hoedanigheid*,
 bijwoorden van *graad*,
 bijwoorden van *tijd*,
 bijwoorden van *plaats*,
 bijwoorden van *voorstellingswijze*.

§ 253. De *bijwoorden van hoedanigheid* zijn in vorm gelijk aan adjectieven; zie § 249. Voorts *hoe? aldus, zoo, anders, eveneens* enz.

§ 254. De *bijwoorden van graad* zijn:

zeer, geheel, te zeer, zoo (in *zoo groot* enz.), *nauwelijks, bijna, alleszins, geenszins, schier, zelfs, te, bijzonder, uitnemend, ongemeen, op verre na, uiterst, hoogstens, minstens, hoe — deste, hoe — hoe, zoo — als* enz.

§ 255. De *bijwoorden van tijd* zijn :

- a) op de vraag *wanneer?* : de algemeene *ooit, nooit, immer, nimmer, eens*; de bepaalde *toen, nu, dan, thans, tegenwoordig, voormaals, voorheen, verleden, vroeger, hierna, daarop, terstond, dadelijk, voortaan, reeds, nog, weldra, pas, daareven, binnenkort, in den beginne, eindelijk* enz. Nog bepaalder *heden, gisteren, morgen, eergisteren, overmorgen, 's morgens, 's middags, 's nachts, 's avonds* enz.
- b) op de vraag *hoelang?* : *voortdurend, steeds, onophoudelijk, lang, middelerwijl, allengskens, ondertusschen* enz.
- c) op de vraag *sinds of tot wanneer?* : *sinds, sedert, van heden af, tot morgen* enz.
- d) op de vraag *hoe dikwijls?* : *zelden, vaak, dikwijls, weder, somtijds, nog eens, gewoonlijk, gemeenlijk, benevens* de iteratieve telwoorden op *-maal* : *menigmaal, meermalen, een-, twee-, driemaal* enz.

§ 256. De *bijwoorden van plaats* zijn :

- a) op de vraag *waar?* : de algemeene *overal, alom, er-*

gens (*iewers*), *nergens* enz., de bepaalde *hier*, *daar*, *waar?* de versterkte *hierzoo*, *daarzoo*; voorts *boven*, *beneden*, *binnen*, *buiten*, *rechts*, *links*, *te huis*, *ginds*, *aan deze zijde* enz.

- b) op de vraag *waarheen? hoever?*: de algemeen *ver*, *heinde en ver*, *weg*, *voort*, de bepaalde *heen*, *hierheen*, *daarheen*, *waarheen? daarop*, *er op*, *daaronder*, *er onder*, *bergop*, *stoomaf*, *voorwaarts*, *zuidwaarts*, *hemelwaarts* enz.
- c) op de vraag *van waar?*: *van hier*, *hier van daan*, *van daar*, *daar van daan* enz.

§ 257. De *bijwoorden van voorstellingswijze* (van *modaliteit*) geven de wijze aan, waarop de gedachte voorgesteld wordt: t. w. als *werkelijk*, *mogelijk*, *noodwendig* of als een *wensch* of een *gebod*.

- 1) De werkelijkheid wordt *bevestigd* door *ja*, *jawel*, *waarlijk*, *voorwaar*, *zeker*, *bepaald*, *waarachtig*, *werkelijk*, *ter dege*, *gewis*, *toch*, *wel degelijk*, *alleszins* enz.

De werkelijkheid wordt *ontkend* door *neen*, *niet*, *geenszins*, *volstrekt niet*, *in 't geheel niet* enz.

Naar de werkelijkheid wordt *gevraagd* door *toch? ja? wel? soms? niet waar? is niet? he?*

De *mogelijkheid* of *waarschijnlijkheid* drukken uit *waarschijnlijk*, *wellicht*, *vermoedelijk*, *soms*, *misschien*.

- 2) Een *wensch* geven te kennen; *och! och—toch! och of!*
- 3) Een *gebod* drukt uit *volstrekt*.

Aanm. Met de wijzen der werkwoorden stemmen derhalve deze bijwoorden ten deele overeen: de *werkelijkheidswijs* is de indicatief, de *wenschende* wijze de optatief (conjunctief), de *gebiedende* wijs is de imperatief.

§ 258. De van adjectieven gevormde bijwoorden vormen trappen van vergelijking. De comparatief is gelijk aan dien des

adjectiefs. De superlatief wordt uitgedrukt door den superlatief des adjectiefs in den stamvorm: *uiterst, eerst, liefst*, óf in den datief van het onzijdig enk. voorafgegaan door *ten*, óf in den accusatief van het onzijdig enk. voorafgegaan door *het* of *op zijn*: *ten hoogste, het best, op zijn best* enz. Onregelmatig zijn *gaarne, liever, het liefst; dikwijls (vaak), vaker, het vaakst*; over de andere zie de adj.

Voorzetsels.

§ 259. Voorzetsels geven plaatselijke, tijdelijke en andere betrekkingen tot eene zelfstandigheid te kennen.

§ 260. De voorzetsels vormden oorspronkelijk geen afzonderlijke klasse van woorden, maar andere relededeelen, vooral bijwoorden, werden bij verdere taalontwikkeling voorzetsels. Zoo is het woord *binnen* een bijwoord in den zin *ik ben binnen*, maar een voorzetsel in *ik blijf binnen de perken*. Zoo is *uitgezonderd* een deelwoord in *allen waren verheugd, de koning uitgezonderd* of *uitgezonderd de koning*, maar een voorzetsel in *allen waren verheugd uitgezonderd den koning*.

Eveneens is *trots* een substantief in de uitdrukking *zijn trots is zijn ongeluk*, maar een voorzetsel in *trots hem zal ik overwinnen*. De van bijwoorden afgeleide voorzetsels heeten *eigenlijke*, de van andere woorden gevormde *oneigenlijke* voorzetsels.

§ 261. Ten opzichte van hunnen vorm zijn de bijwoordelijke voorzetsels *stamwoorden, afgeleide en samengestelde woorden*.

A) *Stamwoorden* zijn *af, aan, op, uit, bij, door, voor, in, met, na, om, te* enz.

B) *Afgeleide woorden* zijn *buiten, binnen*, en de comp. en sup. van *na, naar* en *naast*; desgelijks *boven, onder, over*

(de stam is in het Hd. *ob* in *obdach* enz. bewaard), *zonder*, *sinds*, *sedert*, *beneden* enz.

C) *Samengestelde woorden* zijn *van* (af aan), *tot* (tote), *tegenover*, *rondom*, *omtrent* enz.

§ 262. Van substantieven gevormd zijn de voorzetsels: *jegens*, *krachtens*, *tijdens*, *trots*, *ondanks*, *wegens*, en de uitdrukkingen *om — wille*; *ten spijt van*, *behalve*, *ingevolge* enz.

§ 263. Van adjectieven afgeleid zijn de voorzetsels *nevens* (uit *in even*), *tusschen* (datief meerv. van *twisch* en dit van *toee*), *langs* enz. Van deelwoorden komen de uitdrukkingen *gedurende*, *niettegenstaande*, *volgens*, *aangaande*, *witgenomen*, *no-pens* enz.

Voegwoorden.

§ 264. Voegwoorden geven den samenhang tusschen volzinnen of deelen van volzinnen te kennen.

§ 265. De voegwoorden vormden evenmin als de voorzetsels een afzonderlijke klasse van woorden, maar zijn inderdaad van andere rededeelen afgeleid.

Naar hunnen oorsprong zijn het óf stamwoorden óf afgeleide óf samengestelde woorden. Elk woord, elke uitdrukking wordt een voegwoord, zoo het de verhouding van den geheelen zin, waarin het voorkomt, tot een anderen zin te kennen geeft; zoo is de grens tusschen bijwoorden en voegwoorden soms zeer moeilijk te trekken.

Echte voegwoorden heeten dezulke, welke tegenwoordig uitsluitend als voegwoorden voorkomen: *en*, *want*, *noch*, *of* enz.

§ 266. Naar gelang hunner beteekenis worden de voegwoorden in verschillende soorten verdeeld; naar gelang zij zelfstandige

zinnen of hoofd- en bijzinnen verbinden, zijn zij neven- of onderschikkend. Zuiver nevenschikkende voegwoorden zijn :

I. A a n e e n s c h a k e l e n d e.

- a) *Verbindende* (copulatieve): en, ook, buitendien, bovendien, zoowel — als (ook), niet alleen — maar (ook), niet slechts — maar (ook).
- b) *Uitsluitende* (exclusieve): noch, noch — noch.
- c) *Voortzettende* (continuatieve): eerst, dan, verder, voorts, daarop, eindelijk, ten slotte enz.
- d) *Rangschikkende* (ordinatieve): ten eerste, ten tweede enz.
- e) *Verdeelende* (partitieve): deels — deels; eensdeels — anderdeels enz.

II. T e g e n s t e l l e n d e.

- a) *Tegenstellende* (adversatieve): maar, integendeel.
- b) *Beperkende* (restrictieve): maar, doch, edoch, toch, niettemin, desniettemin, echter, ondertusschen, desniet-tegenstaande, evenwel, veeleer, dan, nu enz.
- c) *Scheidende* (disjunctieve): of, of — of, hetzij — of, hetzij — hetzij.

§ 267. <i>Nevenschikkend</i> zijn de		§ 267. <i>Onderschikkend</i> zijn de
		1. <i>Redengevende</i> (causale).
want, namelijk, immers,		omdat, daar, dewijl, wijl,
toch		mits, nademaal, naar-
		dien, aangezien, nu.
		2. <i>Gevolgtrekkende</i> (conclusieve).
a) dus, derhalve, bijgevolg,		a) weshalve
alzo		
b) vandaar		b) vandaar dat, zoodat, dat
c) daarom, hierom		c) waarom.
		3. <i>Doelwitdrukkende</i> (finale).
daartoe, te dien einde,		opdat, ten einde, dat.
daarom		
		4. <i>Toegevende</i> (concessieve).
wel is waar—maar, wel—		ofschoon, hoewel, alhoe-
maar		wel, al, hoezeer, niette-
		genstaande.
		5. <i>Voorwaardelijke</i> (conditioneele).
		als, wanneer, indien, of,
		mits, zoo, tenzij, ten-
		ware.
		6. <i>Tijdbepalende</i> (temporale).
		toen, als, wen, wanneer,
		zoodra, terwijl, voor, voor-
		dat, tot, totdat, eer, eer-
		dat, sedert, sinds, nadat.
		7. <i>Vergelijkende</i> (comparatieve).
		als, evenmin als, zooals,
		dan.
		8. <i>Verhoudinguitdrukkende</i> (proportionale).
		hoe — deste, hoe — hoe
		9. <i>Voegwoorden van wijze</i> (modale).
		(zoo)als, gelijk, alsof.
		10. <i>Beperkende</i> (restrictieve).
		(voor) zoover als.

§269. Ten slotte zijn er voegwoorden, die een grammatische verbinding bewerken: zij verbinden óf bijvoeglijke óf zelfstandige bijzinnen met den hoofdzin. Daartoe behooren de verklarende (*explanatieve*) voegwoorden: *als, namelijk, te weten, bij voorbeeld*. Zelfstandige bijzinnen worden toegevoegd door *dat* en *of*.

Tusschenwerpsels.

§269. Tusschenwerpsels zijn gevoelsklanken, die bij zekere gewaarwordingen worden uitgebracht, t. w.:

bij *vreugde*: ha! heisa! hoezee! hoera!

bij *smart* en *beklag*: ach! och! helaas! wee! o wee! o jemine! ai! au! aau!

bij *verwondering*: he! aha!

bij *twijfel*: ei! ei! ei! hm!

bij *afkeer*: foei! ba! aba!

§270. Ook geven eenige tusschenwerpsels een verlangen te kennen, *ei! eilieve!* Bij aanroepen worden gebezigd *he! hei! hei daar! hm! holla!* (fluisterend) *pst!* Om stilzwijgen te verkrijgen dient *st!*

§271. Klanknabootsingen zijn *bons! plomp! krik! krak! holderdebolder! pief! paf! poef! miau! miaau! bim bam!*

§272. Voorts rekent men, doch verkeerdelijk, tot de tusschenwerpsels andere rededeelen, die bij uitroepen gebezigd worden, als: *God helpe mij! Goede hemel! O hemel! O God! weg! marsch! hoor eens! zachtjes!* en de minder kiesche: *wat weerga! duivels!* enz.

Het geslacht der substantieven.

- § 273. Van nature behooren alle levende wezens tot het *mannelijk* of tot het *vrouwelijk geslacht*; de levenlooze tot geen van beide (*onzijdig geslacht*).
- § 274. In de taal behooren alle namen van zelfstandigheden tot het mannelijk, het vrouwelijk of het onzijdig geslacht.
- § 275. Het geslacht, dat de zelfstandigheden van nature hebben, heet het *natuurlijk geslacht*; het geslacht, dat de namen der zelfstandigheden in de taal hebben, heet het *grammatisch geslacht*.
- § 276. In de natuur bestaan alleen concrete, in onze voorstelling ook abstracte zelfstandigheden; in de taal derhalve namen van concrete en abstracte zelfstandigheden.

Natuurlijk geslacht..

- § 277. De namen van mannelijke wezens behooren tot het mannelijk, die van vrouwelijke tot het vrouwelijk geslacht. Van de volgende bestaan voor elk geslacht afzonderlijke woorden:

<i>Mannelijk</i> zijn	<i>Vrouwelijk</i> zijn
man	vrouw
jongeling	maagd
knecht	meid
stier, bul	koe
beer	zeug
rekel	teef
hengst	merrie
ram	ooi
bok	geit
hommel, milter	kuit
rammelaar	voedster

Op zich zelf staat *woerd* (mannetjezend).

Bij andere wordt de vrouwelijke naam van den mannelijken (A), bij zeer weinige de mannelijke van den vrouwelijken naam (B) gevormd. Deze afleiding heet *motie*. Voorbeelden zijn:

A) *Koning*, *koningin*; *beer*, *berin*; *wolf*, *wolvin* enz.; *babbelaar*, *babbelaarster*; *herbergier*, *herbergierster* enz.; *baron*, *baronnes*; *prins*, *prinses* enz. Zie § 92. *Pastoor*, *pastoorsche*; *neef*, *nicht*; *haan*, *hen(ne)*, zie § 70.

B) *Weduwe*, *weduwenaar*; *kat*, *kater*; *duif*, *doffer*; *gans*, *ganzerik*.

§ 278. De soortnamen, welke beide geslachten omvatten, zijn deels onzijdig, als *het ros* (*het paard*), *het zwijn* (*het varken*), *het rund*, *het schaap*, deels *gelijkslachtig*, dat is òf van het mannelijk òf van het vrouwelijk geslacht: *mensch* (m.), *hond* (m.), *olifant* (m.) enz. In 't algemeen zijn de groote, sterkere dieren, waaronder de meeste roofdieren, mannelijk, maar de kleinere, zwakkere diersoorten vrouwelijk. Vergelijk *vos*, *olifant*, *drommedaris*, *kameel* enz. met *muis*, *rat*, *wezel*, *hagedis* enz.; *haai*, *wal(visch)*, *snoek*, enz. met *btiek*, *tong*, *bot*, *forel*, enz.; *arend*, *gier*, *valk*, *wouw*, *reiger*, *struis* met *zwaluw*, *vlieg*, *mug*, *spin*, *mot* enz.

Aann. 1. Tot aanduiding der geheele diersoort gebruikt men, zoo er een afzonderlijke naam voor het mannetje en wijfje bestaat, steeds den mannelijken: *hond*, *wolf*, *tijger*, *leeuw* enz. Alleen *kat*, *gans* en *duif* zijn uitgezonderd.

Aann. 2. Wil men van den zelfslachtigen diernaam het geslacht vermelden, dan bediene men zich van samenstellingen en spreke van DEN *mannetjesolifant* en DEN *wijfjesolifant*, van DE *mannetjesmusch* en DE *wijfjesmusch*, van DEN *fazantenhaan* en DE *fazantenheden* enz.

§ 279. De jongen van dieren, alsmede de jonge mensch, zijn, daar de geslachtsonderscheiding hier onnoodig was, onzijdig,

wanneer dit door een afzonderlijk stamwoord kan worden uitgedrukt: *het kind, het lam, het kalf, het welp*, eveneens *het kuiken, het veulen*; uitgezonderd is *bigge* (v.). Eveneens onzijdig zijn alle verkleinwoordjes op *je, ke* en *lijn*, daar zij kleine en dus ook jonge dieren of menschen aanduiden en daarbij de geslachtsonderscheiding overbodig is: *het ventje, het wijfje, het kereltje, het mannetje, het maagdelijn, het geitje* (zoowel een jonge als een kleine geit), *het katje* enz. Ook bezigt men het onzijdig geslacht uit verachting in *het onmensch, het heer, het mensch, het vrouwspersoon* (niet in *het wijf*).

- § 280. Eenige persoonsnamen zijn mannelijk of vrouwelijk, naar mate zij mannelijke of vrouwelijke personen aanduiden; dezulke heeten *gemeenslachtige*: *bode, getuige, lidmaat, maag, gids, erfgenaam, kameraad*, de meeste afleidsels op *-ling*, als *schepeling, dorpeling, vreemdeling* en een menigte samenstellingen (§ 96, C), als *albedil, albeschik, weetal, weetniet, domkop, spitsneus, brekespel* enz. De samenstellingen met *genoot* nemen in het vrouwelijk eene *e* aan: *echtgenoot, echtgenootte* enz.

Zaaknamen.

- § 281. Ook de namen van zaken en in 't algemeen die van geslachtlooze zelfstandigheden hebben een mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht, naar men zich die als mannelijke en vrouwelijke wezens al of niet voorstelde. Treffende voorbeelden van deze naïeve geslachtsbedeeling vindt men ook in oude Duitsche volksliederen, waarin het geslacht nadrukkelijk door het woordje *Herr* of *Frau* wordt aangewezen: *Her Stoe! Her Bart! Frouwe Kugele!* Eveneens worden in de Noordsche mythologie *zon, maan, dag, nacht, aarde, hel, dood, golven* enz. als personen voorgesteld. De poëzie

bewaart nog hier en daar de oude personificatie der zelfstandigheden. Zij richt zich daarin schier geheel naar het grammatisch geslacht, dat in den oudsten toestand der taal op personificatie berustte.

§282. De oorzaak der geslachtsonderscheiding lag voor een deel in de voorwerpen zelve; wat zich werkend, krachtig voordeel werd mannelijk, het lijdende, zwakke, teere vrouwelijk, daar het die eigenschappen met mannelijke en vrouwelijke personen gemeen had. Het onzijdig geslacht werd daarentegen toegekend aan de doode stof, en in 't algemeen aan al wat als werkeloos gedacht werd. Mannelijk werden dus *stroom, vloed, wind, storm, donder, bliksem, regen, voet, nek, rug, ploeg, mast, helm* enz. Vrouwelijk *hand* (vgl. den plomperen voet), *ader, zenuw, huid, tong* enz. Onzijdig de stofnamen *stof, zand, ijzer, lood, hout, been, glas, steen, ijs, water*, enz. Eveneens worden de mannelijke namen van steenen, als *steen, diamant, opaal, smaragd, robijn*, benevens *lei, schildpad, hermelijn* (dier), *doek* (stuk doek), *draad* (stuk draad) enz. als stofnamen onzijdig. De niet onzijdige stofnamen en verzamelwoorden zijn vrouwelijk; zoo onderscheidt men DEN *aal, visch, baars, turf* enz. van DE *aal, visch, baars, turf* enz. Doch van het mannelijk geslacht zijn *honing, nectar, azijn, wijn, mosterd, most, inkt, edik, room* en *knaster*.

Eveneens worden onzijdig de *algemeene* namen: *gras, kruid, schip, wapen, land, veld, huis, oord, ooft, ei*, enz. en de *verzamelwoorden*: *volk, bosch, duin, heir, leger, slag* enz.

§283. Vrouwelijk zijn voorts alle niet onzijdige namen van schepen, behalve die op *er*, welke mannelijk zijn; zoo spreekt men van *de schuit, brik, kof, bark* enz. Maar van *het fre-gat, den driedekker, driemaster* enz. Het vrouwelijk geslacht blijft, zelfs als het schip een manlijken persoonsnaam draagt; *De Tromp heeft hare masten verloren* enz.

§ 284. Onzijdig zijn alle namen van steden, dorpen, landen en landstreken, behalve die, welke steeds het lidwoord voor zich hebben: *Het machtige Frankrijk, het welvarende Rotterdam, het rijke Noord-Holland* enz. Daarentegen *de Peloponnesis*.

Alleen als men zich de landen of de steden als personen denkt, kent men hun het mannelijk of vrouwelijk geslacht toe, doch dan alleen voorzoover zulks door bezittelijke voornaamwoorden (of wel een appositie of een praedicaatswoord) kan worden uitgedrukt: *Frankrijk zag haar edelste zonen ter slachtbank voeren*.

§ 285. Eindelijk zijn steeds vrouwelijk de namen van cijfers en letters: de 6, de a enz.

§ 286. In alle gevallen (behalve bij de verkleinwoorden en de in § 279 genoemde) moet het grammatisch geslacht voor het natuurlijke onderdoen: zoo is *schildwacht* vrouw., als het de gezamenlijke wachten, mannelijk, als het den op wacht staanden soldaat beteekent; zoo is het vrouwelijke *pruik* als persoonsnaam mannelijk enz.

Abstracte substantieven.

§ 287. In de natuur bestaan alleen concrete, in onze voorstelling ook abstracte zelfstandigheden, in de taal derhalve namen van concrete en abstracte zelfstandigheden.

§ 288. Van een natuurlijk geslacht der abstracte substantieven (d. i. van de substantieven, welke abstracte zelfstandigheden beteekenen) kan dus geen sprake zijn. Hun geslacht hangt geheel van onze voorstelling af; daar deze nu tevens den vorm dier substantieven bepaalde, kunnen wij hieruit het geslacht in de meeste gevallen bepalen.

§ 289. Niet alleen van de abstracte, maar ook van vele concrete

substantieven kan het geslacht uit den vorm worden opgemaakt. Hiertoe dienen de volgende regels:

Geslachtsbepaling der substantieven naar hunne uitgangen.

- § 290. Mannelijk zijn de werkwoordelijke stammen, die als substantieven voorkomen. Zie § 82 en 297.
- § 291. Vrouwelijk zijn de substantieven, die schijnbaar rechtstreeks van werkwoorden zijn afgeleid, doch deels vroeger op *e* uitgingen, deels nog een toonlooze *e* kunnen aannemen: *baat, bate; breuk, breuke; eer, eere; grief, grieve; hoop, hope; hulp, hulpe; keus, keuze; les, lesse; min, minne; reis, reize; rust, ruste; spraak, sprake; straf, straffe; trouw, trouwe; vraag, vrage; vrees, vreeze; wijs, wijze; wraak, wrake; zorg, zorge*. Voorts andere als *blaam, braak, bons, feil, gooi, grap, grol, haast, huur, kijf, krab, kneep, knel, knijp, kramp, kuch, kwaal, maat, pacht, praat, smart, spijt, spreuk, teug, vlijt* enz. welke deels middelijk afgeleid zijn, deels ook als stamwoorden van denominatieven voorkomen. Vergelijk verder de uitdrukkingen *van de kook gaan, in de war, de wijk nemen, metterwoon, in de weer, in dier voege, in de maak* enz. De onzijdige zijn weinige in getal en worden als bekend verondersteld.

Aanm. De *e* van vele zoowel abstracte als concrete substantieven viel weg, maar bleef in de verwante Hoogduitsehe woorden meerendeels gespaard. Zij was niet alleen de uitgang van vele vrouwelijke, maar ook, gelijk wij zagen, van vele zwakke mannelijke substantieven; deze deed zij vaak tot het vrouwelijk geslacht overgaan.

- § 292. Mannelijk zijn, voor zooverre het geslacht niet uit de beteekenis kan worden opgemaakt, de woorden op

er, aar, aard erd: akker, looper, appelaar, boezelaar, mutsaard, ponjaard enz.

el: nagel, beitel, schommel enz.

en: regen, zegen, degen enz.

lm, rm, em, sem: helm, arm, bodem, vadem, bezem; bloesem, wasem enz.

De onzijdige uitzonderingen stellen wij bekend.

Vrouwelijke uitzonderingen op **er**:

1) stofnamen volgens § 282: *bagger, boter, gember, haver, jenever, kamfer, kapper* (gewas), *klaver, kwelder, modder, nikker, oker, papaver, peper, rabarber, solfer, suiker, zeever*;

2) de vreemde woorden *citer* (Lt. cithara), *kalander* (Fr. calandre), *kamer* (Lt. camera), *kaper* (kaproen, Fr. chapeiron), *keker* (Lt. cicer), *kluister* (Lt. claustrum), *komkommer* (Lt. cucumis), *letter* (Lt. littera), *lommer* (Fr. l'ombre), *oester* (Lt. ostrea), *order* (Fr. ordre), *paander* (Fr. panier), *pinkster* (Gr. pentecoste), *pleister* (Gr. emplastron), *vesper* (Lt. vespera);

3) *bulster, ekster, ader, adder,*

klater, keper, ladder,

lever, lijst, kuit, kneuter,

schilfer, unster, veder, kleuter.

Vrouwelijke uitzonderingen op **el**:

1) stofnamen volgens § 282: *janhagel, kervel, kornel, kwendel, lavendel, mortel, ongel, pekel, pinksternakel, schimmel, theriakel, venkel, wrongel, zemelen, zwavel*;

2) de van vrouwelijke grondwoorden afgeleide verkleinwoorden: *fronsel, greppel, griffel, krabbel, kreukel, kruimel, mazel, moffel, pukkel, richel* (v. rege), *schrompel, sprankel, stippel, trommel, vezel.*

3) de vreemde woorden *amandel* (Fr. amande), *bottel* (Fr. bouteille), *cedel* (Fr. cédule), *cimbel* (Lt. cymbalum)

dadel (Gr. dactylos), *fabel* (Lt. fabula), *fakkel* (Lt. facula), *fistel* (Lt. fistula), *gondel* (It. gondola), *karbonkel* (Lt. carbunculus), *kazuivel* (Fr. chasuble), *merel* (Lt. merula), *mispel* (Lt. mespilus), *mossel* (Lt. musculus), *pantoffel* (Fr. pantoufle), *parel* (Fr. perle), *regel* (Lt. regula), *ranonkel* (Lt. ranunculus), *sabel* (Fr. sabre), *sikkel* (Lt. secula), *tafel* (Lt. tabula), *tortel* (Lt. turtur), *vedel* of *fietel* (Lt. vitula);

4) *distel*, *kachel*, *krevel* of *kriewel*, *middel*, *rochel*, *schaakel*, *schoffel*, *tintel*, *trijzel*, *wezel*, enz.

Vrouwelijke uitzonderingen op **en** :

1) de vreemde woorden *keten* (Lt. catena), *keuken* (Lt. coquina), *lantaren* (Fr. lanterne), *zegen* (vischnet, Lt. sarena);
2) *deken*, *haven*, *leugen*, *hersen(en)*, *reden*, *varen*, *vasten*, *verzen(en)*.

Vrouwelijke uitzonderingen op **rm**, **lm** : de vreemde woorden *uniform* (Fr. uniforme), en *palm* (Lt. palma).

§ 293. De woorden op *ing*, Hd. **ung**, zijn vrouwelijk, zoo dit achtervoegsel aan werkwoordelijke stammen gehecht wordt tot aanduiding van werkingen enz.: *handeling*, *wandeling*, *doening*, *gading* (v. *gaden*), *tijding* (v. *tijden*, *trekken*). Eveneens *bedding*, *heining*, *lambrizeering*, *vliering*, *wetering*, *zoldering*. Die op *ing*, Hd. **ing**, zijn namelijk: *ketting* (*keten*, vr.), *spiering*, *haring*, *zilverling* enz. Alleen de stofnamen worden vrouwelijk gebruikt: *kibbeling*, *zuring*, *scheerling*; aldus onderscheidt men *den haring* en *de haring*, *den paling* en *de paling*, § 282.

§ 294. Vrouwelijk zijn de woorden op :

e, **de**, **te**, koude, ronde, ellende, waarde; kunde, armoede, liefde; rondte, belofte, diepte enz.

uw(e): schaduw, zwaluw, (*baljuw* natuurlijk mann.).

age: plantage (*bosschage* is onzijdig).

ie : derrie , ruzie; *en de vreemde* poezie , harmonie enz.

ij(e) : razernij , koopvaardij , woestenijs enz.

heid : goedheid , slechtheid , voorzienigheid enz.

nis(se) : duisternis enz.

Uitgezonderd zijn de zwakke mannelijke substantieven , benevens *vrede* , en de onzijdige verzamelwoorden op **te** : *gebergte* , *geboorte* (§ 282) enz. *Genie* is onzijdig in de beteekenis van *vernunft* of *vernuftig persoon* , doch vrouwelijk als *geniekorps*. *Getuigenis* is zoowel vrouw. als onz.

De overige onzijdige uitzonderingen stellen wij bekend.

§ 295. Vrouwelijk zijn verder de woorden op **schap** : *vriendschap* , *burgerschap* , *priesterschap* enz. , doch onzijdig , zoo zij een waardigheid of een landschap beteekenen : **het** *burgerschap* , **het** *priesterschap* = de waardigheid eens burgers , eens priesters ; **het** *graafschap* , **het** *landschap* enz.

§ 296. De substantieven op **dom** zijn mannelijk , zoo zij abstracte , onzijdig , zoo zij concrete zelfstandigheden te kennen gegeven , zoo is *de eigendom* , het eigendomsrecht , *het eigendom* , het bezetene. Vergelijk voorts de manlijke *adeldom* , *rijkdom* , *wasdom* , met de onzijdige *vorstendom* , *hertogdom* , *heiligdom* , enz. Doch in alle beteekenissen zijn onzijdig *christendom* , *jodendom* , *pausdom*.

§ 297. Onzijdig zijn de woorden op **sel** : *baksel* , *zaagsel* , *schoei-sel* , *beletsel* enz. Evenwel spreekt men van **de** *stijfsel* , *blauwsel*.

Voorts zijn onzijdig alle verkleinwoorden op **je** , **(e)tje** , **pje** en **lijn**. Zie § 279.

Eindelijk zijn onzijdig de werkwoordelijke stammen , die voorzien zijn van het voorvoegsel *ge* : *het gebed* , *het geloop* , *het gedraaf* , van *bidden* , *loopen* , *draven* ; of van onscheidbare voorvoegsels of partikels : *het onderhoud* , *het onderwijs* ,

het verraad van *onderhouden*, *onderwijzen*, *verraden* enz. Uitzonderd zijn de manlijke *herdruk*, *herbouw* en *herdoop*.

Aann. Ook vele afleidsels van met scheidbare partikels samengestelde werkw. zijn onzijdig: *het aanschijn*, *opstel*, *afscheid*, *misdrijf* enz.

Samengestelde substantieven.

§298. Sameugestelde woorden hebben het geslacht van het tweede of laatste lid, zoo dit een begrip uitdrukt, waarvan het geheele woord een onderdeel beteekent: *paardenhoef* mann. naar *hoef*, *zangkunst* vrouw. naar *kunst*, *stadhuis* onzijdig naar *huis* enz.

§299. Ook wanneer het tweede lid door verloop tot den rang van een achtervoegsel schijnt afgedaald, blijft zijn geslacht standhouden: *wammes* voor *wambuis*, *wingerd* voor *wijngaard*, *boogerd* voor *boomgaard*, *achtel* voor *achtedeel*, *verrel* voor *vierendeel* enz. Hetzelfde heeft plaats, als het tweede lid wegviel of er bij gedacht werd: *de Oost*, *de West* (*Indiën*), *de nar*(*reslee*) enz. Dit had ook plaats bij de namen van *bergen*, waar het woord *berg*, van *steen* waar het woord *steen*, van *boomen*, waar het woord *boom*, van *wijnen*, waar het woord *wijn* afviel of bij gedacht werd; zoo spreekt men van DEN *Etna*, DEN *Chimborasso*, DEN *agaat*, *diamant*, *smaragd*, DEN *perzik*, *pruim*, onderscheiden van HET *agaat*, *diamant*, *smaragd*; DE *perzik*, *pruim* enz. Alleen *linde*, *spar* en *tamerinde* zijn steeds vrouwelijk, *lettergreep* is vrouwelijk, *kerkhof* en *voorschoot* zijn onzijdig, schoon *greep*, *hof* en *schoot* mannelijk zijn.

Aann. Natuurlijk richten zich de bastaardwoorden niet naar het geslacht van het in klank gelijke Nederlandsche woord. Zoo is *biefstuk* mannelijk, Eng. *beefsteak*, *luipaard*

desgelijks, Lt. *leopardus*, schoon *stuk* en *paard* onzijdig zijn.
 § 300. Zoo het tweede lid niet de soort uitdrukt, waarvan het geheele woord een onderdeel beteekent, kan het geslacht alleen door het gebruik worden geleerd. Zoo zijn *roodvonk* en *oogenblik* onzijdig, schoon *vonk* vrouwelijk en *blik* mannelijk is; zoo is *negenoo* vrouwelijk, schoon *oog* onzijdig is enz. enz.

Naschrift.

De talrijke veranderingen die ik in dezen nieuwen druk gemaakt heb, zullen, naar ik hoop, ook verbeteringen blijken te zijn. Geen geringe aanspraak op mijne erkentelijkheid heeft mijn vriend Prof. J. Verdam, die zich de moeite getroost heeft dit werkje nauwkeurig door te lezen en mij zijne aan- en opmerkingen mede te deelen.

Leiden, 6 Juni '81.

P. C. J.

Bij de Uitgevers dezes ziet mede het licht:

ASSER, (Prof. Mr. T. M. C.) Schets van het Nederl. Handels-Regt, 3e, herziene druk	f 2,25
BARBIEUX, (Prof. H.) le Livre des Demoiselles; Fransch Leesboek voor Meisjesscholen. Aanbevolen door Mej. H. J. von SCHUBERTZ, 2 Stukken	" 1,50
BRINK, (Dr. JAN TEN) kleine Geschiedenis der Nederlandsche Letteren	" 1,90
COSIJN, (Dr. P. J.) Nederlandsche Spraakkunst, 2 stukken	" 2,—
1e stuk, <i>Etymologie</i> ; 6e druk	" 0,90
2e stuk, <i>Syntaxis</i> ; 5e druk	" 1,10
————— <i>Cacographie</i> ; 3e druk	" 0,60
————— Beknopte Nederl. Spraakkunst; 4e druk	" 0,90
————— Oefeningen bij de Nederl. Spraakk.; 5e dr.	" 0,90
DUBOIS, Histoire abrégée de la littérature française	" 1,40
HARTMANN, (J. J. F.) Inleiding tot de beoefening der Hoogduitsche Taal. Naar de leerwijze van LEBAHN. 2e, vermeerderde druk	" 0,70
HEIS, (Dr. Ed.) Verzameling van Algebraïsche Vraagstukken. Vrij bewerkt naar het Hoogduitsch door Dr. D. van LANKEKEN MATTHES en J. W. TESCH. 3e, op nieuw herziene druk	" 1,80
HOEVEN, (A. VAN DER) Handleiding tot oefening in de ver-voeging der Fransche werkwoorden	" 0,70
KOK, (A. S.) The Tragedy of King Richard III, by W. SHAKESPEARE; met verklarende aantekeningen van eene beschouwing van het Treurspel	" 1,40
————— The Tragedy of Julius Caesar, by W. SHAKESPEARE; met verklarende aantekeningen en eene beschouwing van het Treurspel	" 1,25
MÜLLER, (H. W.) Opstellen tot oefening in de Hoogduitsche taal	" 0,90
NOËL, (Ch) Grammaire syntaxique de Langue Française. Arrangée par J. J. F. HARTMANN	" 1,90
OTTERLOO, (A. VAN) Nieuwere Aardrijkskunde	" 0,60
PIERSON, (Mr. N. G.) Grondbeginselen der Staathuishoudkunde, 2 deelen	" 4,15
ROMBOUTS, (Dr. J. E.) Beginselen der Dierkunde, met aanwijzing der gewichtigste voortbrengselen uit het Dierenrijk. Met ruim 140 houtgravures	" 2,50
SASSE, (Dr. A.) Beginselen der Volkskunde	" 0,80
201778_010	1,50
cosi001nede03	1,90
Nederlandsche spraakkunst. Etymologie	2,50
	0,75